C:\Users\Plazma\Desktop\Knhy pdf\Nová složka (2)\Vancura_Vladislav-Pole_orna_a_valecna.pdb

PDB Name: Vancura-Pole_orna_a_valecna
Creator ID: REAd
PDB Type: TEXt
Version: 0
Unique ID Seed: 0
Creation Date: 29.7.2006
Modification Date: 29.7.2006
Last Backup Date: 1.1.1970
Modification Number: 0

Vladislav Vančura

Pole orná a válečná

HLAVA PRVNÍ

Země, jež sotva pokrývá porfyr, rulu a svor v končinách střed-ní Vltavy, nehluboká ornice a špetka jílu na západních sva-zích pahorkatiny nepojmenované, dno všednosti, podlaha bídy, daleko není tak nicotná, aby z ní nevzešly lesy. Vzejdou právě tak, jako řeč, než konečně zazní hlasem, vzchází za dlouhého mlčení.

V tomto údolí hlad vládl příliš dlouho. Staré pokolení dělníků hřešilo proti sobě samému a k zetlení byly přivede-ny zdar a síla. Pod ranami a šviháním nebouřila se bolest, noví příchozí stali se podruhy a nebylo jich více. Pohrbený klid byl povětřím této krajiny a vášeň jediným bleskem.

Mzda dělníků, odměřená na dlaň, je malá, malý je jejich život a malé jsou příhody jejich zoufání. Byla ztracena míra ve vypravováních a slovo stěží učiní pravdu velikou, když její všednost je obecná a když platí za prach a popel.

Krajina protékaná řekou, krajina s holými skalami, s políčky, jejichž plochy se úzce táhnou po svazích pahrbků, s kostelem nad vodou probodávajícím tůni obrazem kříže, krajina chudá a krásná s chocholy keřů, naříkající a pa-tetická, na sever, na jih, východ i západ se uzavírá dálkou.

Závorou jejího chudáctví je prostor.

Svět může býti veliký, avšak někde přestává, a to místo zeměpisec označil:

„Hic sunt leones."

A tak okrsek světa není větší než prostor stínu pod stro-mem poznání, kolem něhož obchází temná pověst. Toto těsné místo je svět vypravování příhod ouhrovského dvora.

Za nuzáckých zim, jež rozzuřují, za večerů, když vzešly hvězdy, v hodinách smrti, v obdobích lásky a za šílenství kořalek temný kout se pootvírá a zříte daleké cesty, ozna-čené kříži, aby děsily toho, kdo se odváží útěku. Světice civí mu do týla, když jde mimo stromy sebevrahů; ještě rád se vrátí, neboť cesty byly sdělány jen pro vůz, který praští, kolísaje nerovnostmi půdy, a Ouhrov nerodí než voláky, pohůnky a vozky pro svůj dvůr.

V této úzkosti, v tomto odmlčení života bydlí jen vášeň a smrt.

Sedmkrát zdvíhá se krajina pahorkem a toto pověrčivé číslo v ní vládne. Kůň kráčí podle zmítající se oje, náprava vrzává a zlořečení znovu a znovu se vrací. Cíl je blízký, opakování a stejnost vlekou se po cestách.

Příliš se žvanilo o pastvinách a přepásaném rozsévači, na-darmo byla vyvyšována práce oráčova. Nikdo z nich ne-chodí po propastech, neosívá, neoře radlicí a dávno je zapomenuto názvosloví pitomých zpěváků. Běda, uvedli v přísloví zemědělského dělníka, dávajíce mu jmen páchnou-cích dojetím.

Chlapi tohoto druhu práce jsou hrubí a sprostí, sveřepí, zahálčiví i pracovití až do úpadu. Smilní a opíjejí se.

Paterou slupicí zrývá motorový pluh zemi a oráč netiskne již kleček. Srp a kosa jsou málem zapomenuty.

Čas léta roku 1913 se naplnil a doteky podzimu ohlašo-valy vítr, jenž zavane po strništích, a chlad. Úroda kupila se ve stozích, den se krátil a milosrdná sobota, součet pra-covních dní, měla se k žebráckým výplatám. Peníz mzdy je malý, avšak hospoda je nedaleko a není veliká.

Šafáři Sáček a Chot, dvě stvůry, jež zasluhují jakési sou-strasti, zveličujíce svůj význam, s umouněnou knížkou a se zápisem konali úřad uprostřed vyzáblé smečky.

Nalezenec Řeka, hlupák pohrbený hanou a staletým pohrdáním, ten, jehož jméno je náhoda nebo báseň úřed-nická, sdělaná ponurým oslem, když pěstoun nalezenců chtěl ho pojmenovati na rozdíl od svého Františka, při-pražený Řeka stával se pánem počítaje pět zlatek. Když přijal peníz, jeho pohled se zavřel, aby procitl v novém světě.

„Jdi," řekl mu Hora, „co otáliš?"

Jakási lichá slova stoupala mu na jazyk, ale neodpověděl a jeho nenasytná myšlenka oddělila se od příliš zdlouhavé řeči. Obrátil se, aby tím více překážel ostatním, a na témž místě, stavě dřeváky v sled Řekových nohou, stanul veliký muž.

Peníze tohoto dělníka nezněly, přepočítával je z pěsti na dlaň, nepouštěje jich zvysoka, a mumlal číslo za číslem. Jeho oči neměly třpytu večera, jenž v ně padal, a kdyby se byl obrátil k zámku nebo k nízkému hranolu hospody, na nějž byla nasazena střecha nevhodně a úzce, nebyl by viděl ani věcí tak blízkých. Nechtěl a nemohl víc než setrvati ve svém počtu.

Jiný muž přicházel v soud peněz s chechtáním a čině veliké pohyby. Někdo se opřel o druhého, neznaje rozdílu mezi hodinou práce a výplaty. Ženy opilců se obracely v sloup a mezi dvojím úderem srdce již vyřkly nadávku.
Dva dědkové vyšli z hloučku a mimo kolny plné nářadí a váhu brali se k vodní jímce, jež byla napajedlem dobytka. Hora a Ber, dva vdovci, připomínající jako zeměplaz a troud rozdíl, jenž je mezi ošidným tvorem a ubohou a ne-živou věcí, pohybující se jen z vůle hravosti boží; Hora měl osinaté ruce spuštěny po bocích a vlekl nohu, na jejíž rány nebylo léku.
„Bezpečnost stáří, pojišťování a všechny nesmysly žva-nilů," řekl, sám neodměřuje svých slov, „prodal bych za měřici žita, kterou by mi dali každého podzimu. Jaká jest jistota, již mi slibují? Chudoba znamená poslušnost a stáří není než očekávání."
Ber odpovídal, tluka pěstí o dlaň: „Může být, že v pa-pírech a v čtení, která pořídili na úřadech, tvá nemoc je zaznamenána a ty snad budeš v suchu, neboť jsou špitály a stavení pro chudé, kde mimo trochu pořádku se nic ne-dělá."
„Sedmkrát," řekl Hora, „sedmkrát jsem viděl tyto ústa-vy, a všichni lidé v nich měli pruhované kabátce, hole a jakési lístky. Když zazněl zvon prostřed domu, šli k jídlu, a opět čekali a opět jedli, když se ozvalo toto znamení."
Rozmluva o naději nemocného vlekla se dlouho, až konečně Ber ji přeťal zvysoka jako muž, jenž řídí osudy těchto chudých, řka: „Unášej se, třes se na tu věc, všiváku, i kdy-bys tam vešel, vyhnali by tě pro tvůj hmyz a pro svrab, jenž tě pálí!"
Zatím přišel k oběma starcům skoták, a nemaje co říci, povzdychl a smrkal.
„Ach ano," pronesl, „dříve než se naděješ a snad již zítra přijdou deště. Jsem jist, že pohoda je u konce."
Hora odpovídaje mu vzhlédl po dvoře, jenž pustl. Pět ženských vycházelo z vrat; táhla hodina sedmá. Zámek skryl v soumraku svoji ohyzdnost, cisterna a louže se třpy-tily a hovor ustával. Způsob, jakým se končily ouhrovské dny, byl tichý. Noc nezahlazuje bolesti, ale tlumí její hlas.
Františku Horovi byla sedmdesát dvě léta a všechen ten čas žil na polích ouhrovských, v konírnách, chlévech a na prostranství dvora. Nemíval zálib ani hříchů příliš těžkých. Nebyl pytlákem ani zlodějem a nuda, jež byla jeho barvou, propůjčovala mu cenu, dokud byl zdráv.
Kdysi s křikem a výskáním zatkl si divokou kytku za klobouk a nikoliv méně podnapilý než ostatní šel k odvo-dům. Harmonika, sršící jako zvuková pochodeň, vedla je k okresnímu městu.
„Nevyptávej se," řekli Horovi, když zaváhal v své ve-selosti. „Nevyptávej se, ani se nestraš. Vojenská řeč je jasná a porozumíš jí. Po tři léta neuvidíš, Františku, dobytka, nuže zpívej a jdi vesele."
Tři zastavení na cestě nazývaly se první, druhý a třetí rok služby. Na jeslích, jež hostinský ještě před svítáním vynesl před stavení, chřestila sprostá kytice, plná skla, padělaných okvětí a trav, jež obarvili jako pometlo ďáblo-vo. Selští koně žrali u žlabu, obracejíce krásnookou hlavu k Františkovi, neboť on, i v opilosti znaje své místo, stál blízko nich. Odpřáhl postraňky, a zrobiv kličky, pár od páru přehazoval je přes boky opratníků. Popotahoval ko-žichy a činil mezi nimi pořádek.
Selští hezouni, dříve než se shrbí pod vojenskou míru, sedívají v nálevně a pijí z plna hrdla. Tehdy šla láhev od úst k ústům a korbel se nahýbal jako rameno vah, když na misku je vržen měšec, zatímco druhá nese maličký peníz dělníkův. Ráz naráz, jako kladivo v kovadlinu, udeřilo opilství v dubový stůl.
Hurá! každé kapky je mi líto, pij, vochlastlajtnante, až ti za ušima praskne. Tahej špagát! Otevři klapku v hrdle, chlastej! Kdo pil, umřel, kdo nepil, taky. Zatrub na ten máz! Což nemá opilý v hlavě svíci? Nuže, utecte, kdo je napasen, ať ji nezhasíte.
„Hej," zařval starý žráč, udeřiv pěstí do okenního rámu, „Františku, nezhltni to nebe, vejdi, pij a nes tu kapku až před komisi. Zchlastej se nadranc, ožer se za cizí!"
Hora zdvihl sklenici plnou kořalky a neváhal, neboť tato chvíle znamenala snad veliké jméno a podiv na ouhrovském dvoře.
Na povrchu skleněného válce zaleskl se obrázek síně, šenkýřské štětky a postavy starostovy, jež se dloužila na úkor svého břicha. Hora pil a obrazu i kořalky ubývalo, až prázdná sklenice přikryla nos pijákův, jako poklop za-hradníkův kryje klíček chřestu.
Když byl čas jíti, rekruti vyšli a sedláci, dopivše svůj korbel, zapřahli koně. Nespěchali, a přece dojeli dříve, než pěší stihli hradecké předměstí. Avšak František Hora na-darmo vstával. Dovrávoral k topolu, jenž stál na okraji silnice, a tu se zapotácel a spadl z náspu. Obecní strážník, jenž doslova měl býti strážným andělem chudákovým, vzbouřil se, a zasadiv svému člověku dobrou ránu, přivodil ulehčení jeho žaludku. František obrátil naruby svou útro-bu, aniž při tom zachoval čistotu a ticho.
Tato příhoda končila trestem, nicméně je nejslavnější ze všech skutků koňákových, jenž pro své neduhy nemohl se státi ani vojákem. Od prahu dětství, až od hranice pa-měti, nic, žádná chvíle nebyla větší, neboť byl tak opilý, že moře světa sahalo mu po kolena. Nikdo nepozře jezera kořalek, jež tehdy pohltil, neboť časem věc roste a vzpo-mínáním přibývá.
Ženitba koňákova byla jednoduchá a rázná. Asi před čtyřicíti lety, v zimě či v létě, za jednoho dávno zapome-nutého dne přišla do ouhrovského dvora děvečka, již správ-ce najal, aby krmila a poklízela dobytek. Tehdy stála Fran-tiškova palanda v západním úhlu stáje, v koutě, kde visel pavouk a hnízdily vlaštovky. Příchozí nebyla ovšem krásná a její zelená a rozbitá sukně ji nezdobila.
Šafář, otevřev řezárnu, ukázal holí na otep slámy, řka: „Zde je tvé lože." Avšak když odešel, vzala je a vnesla do konírny.
„Jsem zde a zůstanu zde," pravila, „kdybys v noci mrzl, přijď ke mně. Mám chválabohu všeho dost."
Když zhasla lampu, František neváhal, a čině ve tmách děsné posuňky, hledal ji, tápaje rozechvěnou rukou po

vlhkostech zdí. Vešel k ní a sbydlili za frkání koní.
„Jmenuji se Anna," pravila, a František odpovídaje jí, řekl: „Koupím ti šátek plný květů, kolem něhož jsou třás-ně jako prsty na konci rukou."
Za pět měsíců krmička otěhotněla a ženské se smály: „Hrome, kdopak ti udělal sámek, že se tvá zelená sukně tak krátí?"
„Zajisté," odpovídala, „vzali jsme věc od základu." No, zvečera kratičko potrvá pláč, ale brzy se vrátí veselost.
František Hora i tehdy byl tichý. Tři měsíce schovával po zlatníku, a maje peníz svázaný ve strakatém šátku, vy-dal se na cestu k smrdovskému knězi.
„Jsme dva," pravil, vcházeje k faráři, „kteří chceme vstoupiti ve stav manželský, - já, čeledín Hora, a Anna Myslbeková."
„Dobrá," odpověděl selský kněz, „kde je nevěsta?" „Je těhotná," pravil čeledín, rozhlížeje se, jako by ji hledal. Fara se nezatřásla a kněz se nepokřižoval. „Vejdi," řekl a otevřel hrubou rukou. „V této knize jsou napomínání, rady a kázání manželská. Přijď opět a přiveď Annu, budu je čísti, abyste je znali."
Pětkráte slyšeli kněze mluviti jazykem knih, aniž ro-zuměli jinému než podobenství o zrnu hořčičném, vypravování příhod marnotratného syna, jehož litovali, a řečem o zázracích, žel, příliš božských. Kněz sám nemohl tvrditi, že tyto věci souvisejí s potřebou sňatku.
Annina života přibývalo neúměrně s poznáním nábo-ženským, a vraceli se z těchto hodinek podobni lidem, jimž jako žákům jest jednati s velebným tlachalem, zatímco se kupí práce.
Třikráte spadlo jméno Františkovo z kazatelny, třikráte bylo oznámeno láskám náboženské obce, a nikdo neděl ani slova, neboť zbytečnost obřadu byla nepochybná.
Když nadešel den svatby, František poklidil koně a vešel do kravína, řka: „Jsem hotov."
Bylo mu jen maličko pomoci Anně, jež se již opožďovala v své práci, a vyšli.
Před Smrdovem František sňal z ramene uzel, zchystaný již včera, obuli střevíce, ženich si připjal límec a Anna, vzavši si šátek, shodila z ramen svou sukni. Vešli do zevlu-jícího kostela a obcovali službám božím mdle a s pokorou, již církve vykládají za ctnost. Konečně poklekli a viděli kněze říkati slova.
Pokud obřad může býti slavný, tato svatba jím byla. Prostory chrámu naplnily se řečí až po klenbu a žebroví, pomalované hvězdami. Kněz se obrátil od oltáře, jako se obrací žnec k lánu, a Anna s Františkem pronesli: „Beru si tě bez přinucení a z dobré vůle."
Vraceli se opět bosky a bosky robotovali až do porodu.
Ženatí dělníci měli bydleti v světnicích dlouhého bará-ku, krytého šindelem. Jedenáct a opět jedenáct dveří otví-ralo se na stranu silniční a na stranu nádvorní, avšak obydlí obou šafářů byla v čele a u vrat. Úzké chodby, zakončené komorami, vedly do dvojího příbytku a každá jizba měla jediné okno. František, chodě od jednoho k druhému, na-hlížel do vnitřku dutých hranolů. Vlhkost a krajkoví dešťů, zatékajících již vetchou střechou, všude stejně poskvrňovaly zdi. Zčernalý kout označoval místo, kde stávala kamna, a jinde vyvrácená dlaždice a odtržené prkno otvíraly díry, v nichž pískala krysa. František neměl ani stolu, a tak, uváživ svou chudobu, nevzal světnice, již mu nabízeli.
„Dáme Potměšilovi každý po jednom zlatém, aby nám dovolili vařiti v svých hrncích. Dva zlaté není málo a Po-tměšil je přijme s radostí, protože jest opilec a protože nic nemá."
Stalo se, jak byl řekl. Zrobili slamníky z pytlů a houní, a nacpavše je, horempádem nesli své dílo do nového bytu.
Šest dní se snášeli, šest nocí Horovi spali na svém a byl mír. Avšak záhy potom počaly sváry, a tu Potměšil, téměř střízlivý, vzal křídu a kreslil hranici mezi okrskem Horo-vým a svým. Odděliv pravoúhlý trojúhelník, jehož přepo-na směřovala od kamen do středu dveří, řekl:
„Tato část je tvůj dům."
„Ano," odpověděl František, „je to méně, než jsem kou-pil, ale nebudu se příti."
Zatím se naplňoval čas těhotné a všem bylo mysliti na blížící se porod. Potměšilova roztrhla cíchu, aby nadělala plen, zuříc, že je nucena takto mrhati svými statky.
V pátek kolem sedmé hodiny večerní Anna Myslbeková pocítila bolesti, jež se opakovaly v obdobích již krátkých, a vědouc, že nastává její chvíle, vstala k odchodu. Otep slámy zůstala ležeti uprostřed chléva.
„Nejsem hotova s prací," pravila ženským, „a již mi nastává noc. Jděte říci Františkovi, aby přivedl bábu."
Vykonaly tento rozkaz a František spěchal.
Přešedši dvůr, Anna otevřela světnici Potměšilovu a pad-la do svého kouta. Čas kmital kráčeje a navraceje se. Hlas bolesti se zesiloval a hlomoznost chvíle rostla výš a výše jako kouř hranice a volání nemocnic.
Bába, jež byla i ošetřovatelkou nemocných, i myčkou mrtvol, věhlasná pomocnice smrti i života, jenž se rodí, zchystala vše pro lázeň novorozenému, neboť usoudila, že se narodí Anně chlapec. Potměšilova vytáhla z bedny pro-stěradlo, a jakkoliv ještě nenastal soumrak, zažehla lampu. Hovořily vespolek a čas míjel rodiččin kout.
Bila jedenáctá a František se vrátil otázati se, co jest.
„Nic," odpověděly, „jdi do stáje a spěte, ty i Potměšil."
Kolem páté hodiny ranní počalo druhé a vlastní dějství porodu.
„Ničeho se, Anno, neboj!" pravila bába, „půjde to dob-ře," avšak ustala v řeči a zděsila se, hmatajíc čtyři prsty dět-ské ručičky, jež vyhřezla.
„Tato nepravidelnost znamená příčnou polohu a neštěstí. Jděte, zapřáhněte koně a odvezte ji do hradeckého špitálu."
Venku den již započal. Skotáci vstali a měli se k robotnic-kým činům. „Pah," pravili v odpověď Františkovi, „nač tolik poplachu, což nerodí každá žena s bolestí?"
František nemohl vnésti svůj strach do světnice správco-vy a řváti spáči do uší. Bylo příliš záhy. Vrátil se a čekali dvě hodiny, aniž se něco stalo. Bolesti se již nedostavovaly a matka podřimovala. Něco z klidu a odpočinutí smrti vešlo do příbytku a uprostřed hlasů rána stalo se ticho. Bila sedmá, když Anna v úzkostech pohnula rukou.

Smrt dělníků duní ranami a vyzvání kosou. Nikdy ne-vešla do ouhrovského dvora tak zvolna a tiše, avšak již ji poznávali. Jde, blíží se, dští a sněží zapomenutím.
František vyběhl strojiti koně a v malé chvíli stál vůz před barákem. Bába naposledy přiložila k Annině vzdu-tému břichu svou skráň, naslouchajíc plodovým ozvám s divou a marnou radostí.
„Žije," zvolala, „jeďte co nejrychleji!"
Zdvihli Annino tělo a vložili je do vozu. František strhl koně na cestu a vůz se hnal bez zastavení až k vesnici Trno-vé, kde bydlil lékař.
V hlubinách mužova strachu vstávala nová naděje.
„Stůj," vzkřikl, a dříve než vůz dojel, vrhl se k zvonku.
„Vraťte se domů, jest mrtva déle než hodinu," pravil lékař.
Avšak František koní neobrátil. Poslouchal rachot vozu, dusot kopyt a zvuky podkovy. Bylo mu vnésti pláč na polní cestu a naříkati samu nad mrtvolami. Koně beze spěchu došli před hospitál, a František slyšel totéž ujišťování: Je mrtva.
Tato šílená jistota činila ho tupým. Čekal bez pohnutí a mlčky, zatímco Anna ležela v ústavní márnici.
Druhého dne byla vykonána pitva. Při otevření bři-cha od dělohy až k játrům prosvítala sraženina krevní, krytá podbřišnicí. Po zdvižení těchto hmot objevila se ručička plodu, ovinutá pupečníkem. Ze zevních rodidel vytékalo něco krve. Děloha zela hrozným otvorem a odtud vystupovalo lůžko s blanami. Tělo dělohy bylo prázdné. Plod vězel z největší části v hrdle v jednoduché prvé řitní poloze, asi tak, že hlava plodu ležela mezi oběma nožkami a levou ručičkou. Pravice, vtlačená nazad ke křížové kosti, byla červená a zpuchlá.
Obducent uvedl v posudku, že příčinou smrti byl břišní šok, zaviněný neúplným roztržením dělohy.
František Hora se vrátil druhého dne, a zanechav koně uprostřed dvora, spěchal prodávati všecko, co měl. Stržil pět zlatých a pět zlatých bylo mu vyplaceno jako záloha na mzdu. Za tyto peníze pohřbil Annu Myslbekovou do hrobu chudých.
Od těch dob žil Hora třicet let až ke dni, jenž zahřměl novou ranou. Hlad a nasycení, práce a odpočinutí, lež a pravda, to vše se střídalo ve sledu dní, a František ne-postihoval rozdílu. Jezdil s koňmi, dřímal a stárl.
Když už Hora zeslábl a sešel, mladý kůň ho udeřil hře-bem podkovy do kolenního kloubu. Byli na lesní práci: sněžilo, nastával večer a dělníci již odešli. Hora nenaříkal. Ulomiv větev a zrobiv si berlu, dovlekl se ke kmenům složeným na nápravách. Vstával a opět padal, necítě ani valně bolesti, konečně seděl bokem na kulatině a nestaraje se o divoké koně, kam půjdou, zapráskal bičem. Zvířata zkrotla a brala se krokem až do ouhrovských vrat. Odtud byl Hora mrzákem a jeho rány se nezavíraly. Nemohl jíti podle koní, nemohl se vzepříti o lopatu, nemohl vznésti snopu na podávkách. Stal se krmičem a očekával smrt.
Před mnoha lety, dříve než poznal Annu Myslbekovou, vezl František do Hradce dar, jejž velký statkář z Ouhrova poslal městským chudým.
Baronova dobročinnost byla velikolepá. Dvorští chudáci byli by sežrali za jedinou chvíli víc, než rozdal za rok, ne-boť po devět pokolení lačněli na tomto statku. Mohl pro ně strojiti hostiny každého dne, aniž dával víc, než jim patřilo, a čekal díků. Platiti dobrou mzdu znamená ještě dobrý obchod, avšak baron Danowitz byl v těchto věcech skrblík, jako se sluší na šlechtice. Dřel své nádeníky, pod-poruje poblbené umění, otčinu, herny, děvky a čas od času hradecký chudobinec. V době vánoční dával dva pytle brambor, něco mléka, mouky i ovoce, a Hora alejí plesání a díkučinění vezl je do chudobince. Dar rostl chys-táním a cestou. Posuněk tak obšírný byl viděn ze všech stran.
Pokud byl vozkou, Hora sedmkráte vykonal tuto cestu. Jel čtyři hodiny, ohlížeje se po nákladu, a když konečně stanul před ústavním vchodem, skládal milosrdenství ba-ronovo, necítě, že je lehké.
Chudobinec se mu sedmkráte líbil. Ti, kdož byli uvnitř, měli pláště zhotoveny z látky daleko lepší, než je kanafas a cajk. Nasyceni a v zahálce po dlouhé hodiny mohli si vypravovati na suchých chodbách, kryti před sněhy a zi-mou. Jejich světnice byly vysoké a plné lůžek. Na stěně visel kříž na znamení míru a zvon, nikoliv poplašný, zval k jídlu:
„Jděte a jezte, polévka je na stole! - Lože jsou připra-vena pro spánek, můžete ulehnouti!"
Poznav tento dům, Hora nemohl si přáti nic více a nic vroucněji než v něm přebývati. Obléci pruhovaný kabát a jísti z mísy oukropu, jež bude plná po všechny časy.
Za dlouhé vozby, ve chvílích ticha a pokoje, toto vidění a tato žádost se vracely na Františkovu mysl. Večer, když rozmlouvali s Bérem, toužení Horovo znovu se pohnulo a starý dělník byl smuten.
„Na všechno jsem zapomněl," děl, uléhaje na tutéž palan-du, kde kdysi spával s Annou, „a všechno mne přešlo." Z druhého kouta odpovědělo mu dítě.
Usínaje slyšel veliký zvon, jenž visí pod křížem a vy-zvání k jídlu. Proti oknu zdvihl se ušatý stín koně, stáj tichla a dvůr usínal.
Rybničtí pytláci leželi u svých vod, naslouchajíce, kdy se ozve zapísknutí, jež znamená konec obchůzky hlídačovy a čas, aby vrhli svůj čeřen. Malí zloději v úzkostech, jež jim zastavovaly srdce, dřepěli u lánů směsky, rvouce několik hrstí. Pokud je slovo hřích černé, bělelo, neboť žádná řeč není tak zarputile oddána nepravosti, aby je nad nimi vyřkla temně.
Je noc, snáší se jedenáctá. Milostný vzdech je jediným hlasem a jediné světlo, jež svítí, padá z oken židovy krčmy.
Jen málo lidí shledalo by tolik trpělivosti, aby po všechna léta setrvali v příbytcích a v stájích a při dvorské robotě.
Avšak úděl chudáků je tupost a věčné čekání. Tato bída jest jejich místem. Zrobili hospodu a platí ji, aby byla hra-nicí, na níž hoří zbytek jejich sil a zbytek jejich rozumu.
Ouhrovský hostinec stál na konci vesnice, kryt z vý-chodní strany řadou sukovitých švestek, před nimiž se klikatil plot, povalený při každé rvačce. Druhého dne žid Lei, hostinský u Prostřeného stolu, jej stavěl, vypouštěje z pyskaté huby spokojená spílání a úsměv nikoli trpký. Prostřený stůl ani z nejmenší části nezasluhoval svého jmé-na. Nálevna

obehnaná ze strany vchodu brlením věčně vlhkým a lepkavým se o stupeň vyvyšovala a žid mohl bez-pečně přehlédnouti ty, kteří přišli píti. Stavěl na cínový kryt cejchované nádoby, míse v ně míry člověka, jenž ví, že bohatství se skládá z haléřů vyšizených jen čas od času a ve vhodných chvílích.
Holá tvář tohoto šenkýře podobala se pěsti, již přesahuje palec, skláněje se až k třetímu prstu. Byl olysalý, pohuh-ňával, když byl na rozpacích, neměl čela a dutý dráp sloužil mu za nos. Olizoval se licoměrným jazykem a byl dosti tučný, aby vždy pohltil kapku loje, která se bez pře-stání vypocovala z jeho laloků. Mohl tykati pytlákům i těm, kdo se zadlužili v jeho hospodě, a činil tak ve všech stup-nicích sprostot, rozlišuje pohlaví dlužníků i velikost jejich bídy.
Žerď přibitá nad dveřním rámem síňky nesla prkénko nepoměrně malé, na němž barevnými nátěry byl zobrazen stůl zeleně pokrytý a holba s rybou. Kdo vešel, mohl used-nouti na lavici. Táhla se podle stěn jako nízký žlab, pře-sahujíc devíti desítinami délky dva stolečky po obou stra-nách. V této hospodě pilo se do němoty a její sklep byl hlubší než hroby smrdovského hřbitova. Chlapi vcházeli úzkými dveřmi, neboť do každého nebe je těsná brána. Vešli a postáli před nálevním pultem, kladouce peníz k penízi, až se dopočítali. Lei listuje v knize či přepočítáva-je v kapsách koruny nespěchával na obchod. Mohl čekati déle než žízeň pijákova.
O výplatním dnu sedělo v hospodě několik hráčů v karty, již mazali svou hru, dva řezníci z městyse Syrové a neméně než deset dvorských lidí. Ouhrovský volák Řeka, chlap bez rozumu, vešel poslední.
Hospoda pozvolna se rozbíhala k opilství a hlupák, usednuv blízko dveří, vnímal světlo, kouř, pach a hlasy shromáždění jako otevřená nebesa. Hroužil se do židovské krčmy s pocitem lakomce, jenž ohmatává pytel zlata, a jeho tvář přecházel šílený úsměv. Smyslové a vášně rozdělili se o toto tělo a stali se zvířaty ženoucími se každé v jinou stranu. Vstával a opět si sedal, poryvy rozkoše vlna za vl-nou měly jej k třesení, jež znamenalo radost a smích.
„Kde jsi vzal tyto peníze?“ ptal se Lei bera čtyři zlaté volákovy.
„Za den!“ odpověděl, vkládaje v tato slova všechnu svou vůli. Chtěl vztáhnouti tápavou ruku a zadržeti žida i říci mu: „Stůj, panno, draku a rybo, která se houpáš v kouři a ve světle nad svou lahví! Zastav se, abych poznal, jsi-li táž, kterou jsem vídal v hradeckých krámech a nad hokynářo-vým pultem v Jílovém! Nekývej se sem a tam, ale stůj! Dnes mám dosti peněz, abych ti zaplatil zdržení a omakal tě.“
„Vezmu si tvůj krám!“ Tato poslední slova mohl opět vyraziti z úst.
„Pij!“ řekl mu hostinský, podávaje mu sklenici, aby ji vypil jedním douškem.
Žid domluvil, a peníze byly v pekle.
Jestliže mu dá ještě píti, zakleje se velikým bohem, že tento idiot nikdy neplatí a čtyři zlaté že jsou příliš málo, aby hradily starý dluh. Nicméně, až Řeka bude prositi, brepta-je slova motlitby Páně, již nejlépe zná, a tvář hospody se obrátí k nim dvěma, až hráči vzhlédnou od karet a až se ztiší řeč, Lei se ustrne a dá volákovi opět sklenici a konečně v čas stejně příhodný mu povolí úvěr.
„Ten chlap,“ pravil veliký Holub, ukazuje na Řeku palcem, „je ožraly, jak jen vidí šenkýře močit. A přece všechny cesty ho vedou do hospody.“ Jiný kumpán mu přisvědčil: „On má úraz ještě ze školního věku!“
Mužové seděli ve skupinách, hovoříce jen čas od času. Karban se nedařil a bylo málo příčin servati se. Když se utišovali, hostinský, aby k Prostřenému stolu nevnikla noc, ztropil něco hluku se svým gramofonem.
Kdyby hospoda byla plachetnicí a Lei kapitánem, zajisté by nenazval dobrým větrem naději, jež se v tomto tichu počínala. Krčma se pohne jen žalem a jenom severák bídy ji unáší sobotní nocí. Zmatený hluk hospody dostačoval, aby jeden každý z ouhrovských dělníků byl jist nicotností, jež potrvá navždy a navždy.
Mluviti o naději je nesmysl. Nové jaro podobá se navlas jarům minulým, táž setba, totéž vodění dobytka, šest ne-úrodných dní a jedna jediná sobota. Po létě přijde táž hla-dová, nuzácká zima. Nikdo nemá nic než tuto hospodskou chvíli, jež přepočítává něco měďáků. Popadněte ji za rohy a pijte, přátelé!
V Řekově hlavě šedým úsvitem vzcházela pozvolna jistota tohoto okamžiku. Potřásl důrazně rukou, a řka ně-který ze svých nesmyslů, napil se ze sklenice řezníkovy. Toto přenáhlení bylo mu prominuto jen proto, aby si mohli tím lépe tropiti z osla šprýmy. Kdosi udeřil voláka po hřbetě a zahulákal:
„Pijme, pijme vespolek!“ A bouřlivý duch, jenž se rodil a dokonával v tomto pajzlu, vznesl se výš nad hlavy pijáků, jako poletující orlice nad vojsko. Někdo řval, podoben kladivu, jež zpívá, a každým okamžikem přibývalo zuři-vosti.
Chopili se opět karet, Lei přispěchal opět s pinkou a hráli.
„Zde jsou peníze,“ pravil řezník, udeřiv bachratou peněženkou o stůl, „můžete sázet do sta, můžete si roze-brati ten krám!“
Plochá a nedůvtipná hra svedla několik pohledů na stůl, avšak středem pitky a této noci zůstal blbec, jenž se potá-cel podél lavic a vykřikoval svá slova. Podobal se ohrom-nému šašku a stůj co stůj chtěl se zničiti dříve, než se diváci rozejdou. Skučel, sbíraje políčky, a krkal do sklenic. Jeho košile vyhřezla a bolestné srdce co chvíli obnažené zmítalo se, znějíc jako kopyto, jež cválá. Některý šprýmař poma-zal jej chrchlem, a provázky hlenu visely mu z čela jako třásně potupné koruny. Šílel, nesa přes všechnu pohanu jakési důstojenství nemoci a smrti.
Když zpívali kohouti, hospoda se vyprazdňovala a Lei nikoliv poprvé vyrazil voláka ze dveří.
Na druhý den ženské, jež přišly do kořalny za svými mužskými, vypravovaly ve stáji, co činil. Jak vřískal, jak se honil, maje přirození venku a vodu v kalhotách. Byly spokojeny s nocí, neboť jejich mužové se podnapili sice hlomozně, avšak před svými ženami; útrata nepřesahovala obvyklou míru a nebylo nutno servati se o poslední zlatku. Manželé se nerozhněvali a nevykázali jich ze dveří, rána nepadla a Lei s nimi rozmlouval jako s paními.
Nuže noc, pro niž by plakaly týden o hladu, kdyby místo Řeky některý z jejich tátů překročil hranici opilosti dovo-lené, byla dobrá.
„Nemohla jsem se zdržeti smíchu,“ pravila baba s jasem ve škaredé tváři, „vidouc tu potvoru vrtěti se pod Leiovou lampou. Skákal, zvedaje nohy až do výše ramen, a tu, právě ve chvíli, když stál na jedné, přišel můj starý, a popadnuv

onu tančící haksnu nad hlezenním kloubem, nutil jej skákati celou šenkovnou.“
Zatím volák Reka, od něhož opilost již poodstoupila, vstával za plotem krčmy. Temnoty rozprostřené vůkol něho od prvopočátku šly s ním. Mohl říci, že jakýsi bůh kořalek naklonil svá nebesa a schýlil je k zemi, aby opilý Řeka sestoupil. Lesk pijákovy tváře a jeho spokojenost bude mu díkem. Kráčel, dupaje silniční prach, a blesk slunce na něho padl, až zamžikal a zvedl obočí.
Když vešel do vrat, šafář Chot jej zhlédl a připomínaje si všechny žerty a příhody pitky, jak je byl slyšel, obrátil se k Řekovi přes dvůr, a přistoupiv k němu, řekl:
„Ty jsi nejslavnější ze všech pitomců. Slyšel jsem, že jsi pil z cizího a smrděl hůře než jindy. Oba řezníci ti dali sklenici a ty ses vztekal, jako bys pil za své. Kde máš po-vříslo a kolik jsi opět dlužen?“
„Ach,“ odpověděl volák, vzpomínaje si na řeznickou brašnu, jež dopadnuvši na stůl se pootevřela, „viděl jsem mnoho peněz. Kdybych je měl, mohl bych zůstati v hospo-dě a bez přestání píti.“
V tu chvíli chudák uštknut žádostí peněz, jež se připlazila až v hlubiny jeho bídy a blbosti, strnul a setrvával v nehnu-ti, jako by byl již pokryt zlaťáky žhnoucími jako oheň a pálícími jako mráz. Zdálo se mu, že mohl zvednouti ruku a vzíti kterýkoliv peníz ze svého brnění, aby mu Leiova hospoda patřila.
Dříve než se probudil ze své mrákoty, šafář již odcházel. „Táhni po svém!“ řekl, obraceje se k němu zády.
Řeka vzal násadu vidlí a plouhal se dvorem maje plnou hubu slin a chuti opět probuzené.
Lidé Řekova druhu, idioti, byli při svém narození učiněni těly. Jsou to andělé země na rozdíl od ušlechtilců cherubín-ských, kteří se skládají z pouhého ducha. Řeka mohl konati v určitém čase jen jedinou práci, a kdykoliv mu bylo mysliti, ustával v kydání.
„Řezníkův opasek plný dukátů! Mohl bych seděti v ouhrovské hospodě a den by nepočínal a noci by nekon-čily. Mohl bych píti ze všech Leiových sklenic. Vezmu mu tento opasek, neboť byl dosti dlouho řezníkem. Chci býti právě takovým chlapem jako on, abych mohl sedati v hospo-dě a píti.
Již jdu, abych odepjal řemen, který má okolo beder. Avšak jestliže vykřikne, zadrhnu mu chřtán provazem. Jestliže by se ozval, bodnu jej, a bude-li spáti, vezmu seke-ru.“
Plavý vůl zachřestil rohem o řetěz, a zvednuv hlavu nad šíji druhého, vydal táhlý hlas. Řeka procitl ze svého myšle-ní, a vycházeje z chléva, zastavil se na prahu, aby nabrousil svůj nůž. Kráječka brambor a kuchařka stájí přinesla sto-ličku, klubko, jehlu a spravovala svůj plášť, neboť zima byla již blízko. Řeka zůstal státi a hovořil o velikosti času, o nemocích, sklizni a o dobrém jídle. Nůž byl již ostrý a Řeka se rozhodoval, že zabije Leie druhého dne.
„Můžete mi říci,“ pravil babě, „kde je sekera, která je těžká a nejostřejší? Mám jen nůž, jehož čepel je úzká.“

HLAVA DRUHÁ

Ouhrovský zámek, zděšená stavba plná křivosti a svévole ba-rokní, zvedal se na západním svahu pahorku řečeného Pole-dnice. Dvakrát třicatero oken prázdných a ponurých na straně, jíž po celý den slunce se nedotklo, činilo ustavičným opakováním svých krabatých a špatných poměrů plochu průčelí nudnou. Zámecké vchody byly obráceny na stranu východní, jež vzhledem k rovině řeky byla vyšší; sem civěl baronský znak, jako slepé oko civí z vrásčitého obličeje.
V čas rychlého rána, vzcházejícího s kvapem a spěcháním koní, oživoval v dolních prostorách příbytek sluhů plytkým slovem. Na stanovištích zahálky nebývá mužů a Ouhrov byl jich prázden. Od základu až po rudnoucí střechy scípal a sprostí tento dům; v dřímajících komnatách vládlo ticho, zvenčí nepronikal žádný zvuk a za druhými dveřmi bylo ještě slyšeti šelestění listů knihy, již četl starý baron. Zá-mečtí služebníci o sedmé dávno již byli hotovi se svým smejčením a odtud mohli žvýkati vojenský suchar až do poledne či spáti až do oběda. V střevících naslouchačů mohli zotvírati světnici za světnicí a stanouti za baronem. Znali Danowitzovu úzkost i jeho prasectva. Ušlechtilost i mravy baronství, zámek a tři sta roků, po něž Danowitzo-vé drželi Ouhrov, patřilo i jim.
Baron Maxmilián, stařec, jemuž vně zámku nemohla býti nikterak dávána přednost před ostatními šedesátníky, za svým stolem vedl si dosti obratně. Měl dar dobrých způsobů a hladce, s něžnou mírností zhltl hostinu sám a sám jako maršálek Radecký, který koupiv si litr piva, činil totéž. Baron podobal se věchtu, jenž se pozvedl na vysoké nohy a mohl choditi. Jeho tvář počínala uzlem vysunuté brady; středem, čině prudké pohyby zezadu vpřed a shora dolů, spěl šlechticův nos, plný dechu. Baronství Danowitzovo bylo pravé, neboť jeho potrava bývala vždy hojná a jeho pokladny se naplňovaly dosti snadno. Ouhrov, Sloup a Stráně nebyly jediným jeho majetkem, měl lesy v Haliči a statek s hřebčincem nikoliv menším než Ouhrov, a přece nevydával svých peněz s nedbalou a nepomíjející vzneše-ností. Hrdlil se o svůj důchod důrazně; vedle něho krsala Leiova židovina jako houba u paty stromu.
Bojácný a ukoptěný svit ostrve hasl. Ouhrov měl míti ve znaku trepky tichošlápkovy a zlodějský paklíč, aby slou-žily ve znamení událostí, jež se zběhly léta 1914.
Vrátiv se z Pešti, Maxmilián odstonal jakýsi děsný flám šlechtické míry, a poplakav nad chlupem, jejž pustil, hotovil se k odpočinku. Tři tisíce uvízly v punčoše jakési herečky, jež na jevištním pokraji vykřikuje a omdlévá a pláče a opět se směje; tři tisíce zůstaly v hotelu, jenž jako kanál vsákl nápoje a blinky. Zpili se až po baby dřepící na záchodcích. Tři dny barevné alkoholy crčely chřtány a tři dny řvaly jazyky opilců.
Baron přinesl hlavu mezi koleny, avšak dojel šťastně. Korouhev vznesla se na vysokou žerď a sluhové, činíce poslední pořízení, připravili koupel a lože.
Vešel a vnesl do Ouhrova bohatýrskou bolest, jež mu připalovala hlavu. Snad v tomto tichu opět vzplane pohasí-nající plamének mysli. Udeří hlavou o podušky vysoko nastlané a bude spáti, až vydýchá všechny zápachy a vše-chen prach pitky.

Hrot ostrve je obrácen k němu, neboť dva synové Maxmi-liánovi se sváří a žádají si peněz.
„Jsem již stár," řekl, když vešli, „jsem chorý, a přece jest mi vyřizovati vaše nesmysly a věčná sprosťáctví. Což jest to jediný způsob zábavy?"
„Je dosti jiných," odpověděl starší z obou synů, „avšak nemám prostředků, abych je vyhledal. Ostatně jsem jist, že toto jednání nenazvu zábavným."
„Oč jde," zeptal se starý baron, sleduje myšlenku, jež kvapila, „nuže, spěchejte se svými stížnostmi, neboť nemám času nazbyt jako ty, jenž zde trčíš, zatímco tvůj pluk se hnul na cestu, a ty druhý, který jsi tři měsíce nebyl v svém chrámu."
„Nech mne," řekl Josef, „vím, kterému domu je třeba kněze."
„Zajisté," odpověděl, „tvá lenost se podobá ctnosti víc, než církev předpisuje. Jsi ohnipa a odlesk věcného spánku, tato záře nebes, jež zůstává otevřeno jako cícha překupníko-va, činí tě v Ouhrově blahoslaveným. Avšak běda, v kon-vente, navzdory svatosti tak nezkrotné, nejsi víc než pouhý trouba."
„Pah," děl druhý syn, „nechci se dočkati konce této rozmluvy, je zbytečná, neboť tvoje staré mínění již známe."
Baron ve hněvu přistoupil k oknu a pohlédnuv na jakousi plesnivinu, jež se rozlezla po pažení balkónu, opět se vracel.
„Ano," řekl, „mluvme k věci, čeho si přeješ ty, Ervíne?"
Důstojník chtěl odpověděti zdlouha, neboť věřil v šlech-tictví, a tato víra propůjčovala mu něco klidu. Nebylo třeba nic víc než zpozditi čas, aby maličký zmetek se stal výlup-kem všeho baronství, a Ervín, usazen v křesle a chtivý důstojnosti, mluvil jako žráč, jenž obšírně obědvá. Avšak Maxmilián byl té hry záhy syt. „Mohu ti dáti něco peněz," pravil, „avšak to, co žádáš, je příliš."
Voják opakoval své číslo řka: „Deset tisíc," a baron zdvihnuv tři prsty levice jako trojzubec, trval na svém: „Tři tisíce!"
„V mém věku," pravil Ervín, „zajisté jsou některé věci lacinější. Dávám Keretě desetkrát menší částku, než ty bys byl nucen platiti, avšak tento dar mne přeceňuje."
Dříve než mohl znovu otevříti svá ústa, kněz vstal, a čině prudký posuněk směrem k bratru, vykřikl, jako by se dotkl ohně.
„Mlč," odpověděl, „přišel jsi opět hlomozit a kdákat? Hledáš žhnoucí slovo, či hryže tě hmyz, jejž jsi nashromáždil ve své kaplance?"
„K ďasu," děl starý baron, obraceje mrtvičnou tvář, na níž sedmero žil se spletlo v hněvné důtky, k mladšímu synovi, „k ďasu s nesmysly, jež sypeš ze svého kartami!"
Ervín přistoupil se smíchem k otci, a vyňav svůj lorňon, zhlédl se v zrcadle.
„Bojím se, že jednoho dne Josef vystoupí na koňský žlab a bude kázati ve stáji," řekl, když vycházeli s otcem ze světnice.
Horlivý kněz teď osaměl. Složil nečisté ruce v klín a hněval se. -
Vystudovav gymnázium Josef Danowitz nikoliv dobro-volně a bez přinucení vstoupil do řádu maltézských rytířů.
Baron Maxmilián utrpěl jakési ztráty ve hře, a maličko se zamysliv nad Ouhrovem, jehož vlhká pole dávno si žádala odvodnění, rozhodl se učiniti Josefa alumnem. Ouhrov, Sloup, Stráně a haličský statek nebyly dosti veliké pro tři barony, z nichž dva, kteří dospívají, zajisté zvětší otcovy míry a budou žádati peněz po tisících.
Když jednou dohrály housle a hřmotící hudba vylétla ze žestí, Maxmilián zvedl svou hráčskou ruku s pocitem dvoj-násobného ulehčení.
„Můj syn Josef," řekl vedle k opilci, který se nakláněl nad sklenicí, hledaje v ní střed svého břicha, „týž Josef, o němž jsi slýchal, vstoupí v řád svatého Jana Jeruzalém-ského."
„Tím lépe," odpověděl opilec, patře rozmarným ku-kátkem na Rhodos a Maltu.
Když učinil toto rozhodnutí, ticho přestávalo. Jakási děvka, jdouc od barového pultu, nesla na čenichu úsměv, jako šašek nosí hůl. Jeho stín zatemnil veselou sklenici a mudrci bylo zvednouti hlavu od jejích divů. Dali se s holkou do blbého hovoru, jejž zahlazovala hučící hudba.
Tohoto ustanovení, počatého ve vídeňské krčmě, nezvrá-til již nikdo.
Až do chvíle, kdy baron oznámil synovi svou vůli, Josef nebyl právě zbožný. Rostl na pokraji péče vychovatelovy, jež nepřesahovala ani o píď bídného platu. Byl nedomrlým dítětem a jeho jinošství zděšeně míjelo. Vzhled věcí, mno-hohlasá Vídeň a opět Ouhrov, který neměl nic než vlny času, letky holubí, bučení zběsile vzlykající a nebe, pruhované čas od času tichem a blesky, to vše činilo jej hloupým.
Prozřetelnost, zajímá-li se o věc, zanítí vždy jakési směšné znamení na tváři učitelů, aby bylo majákem v poše-tilostech, jež jsou jejich vodami.
Dörnek, pedagog Josefův, slynul bradavicí o devíti štětinách. Devítka, číslo, jež přestává tak dýchavičně před pádností desítky, zajisté nebyla poslední příčinou nejistot Josefových. Jeho pohled se vracel po paprscích chlupů, kdykoliv mu bylo říkati nepravidelná slovesa, básně i geo-metrické poučky. Trnul, vida břichopáska příliš pozemské-ho jezditi hřbetem ruky po hvězdě, zajisté bohem jen pro-půjčené, a bál se smíchu, když scházelo do počtu dvé brv tohoto šprýmovného oka.
Josef se naučil třem jazykům a vsoukal do sebe něco latiny. Plkavci druhu Cornelia Nepota cvakali bezzubou čelistí na jeho stole, otec Cicero vřeštěl, oháněje se perioda-mi jako liška ocasem, Caesar akusativem cum infinitive s důrazem pravil, že „věc může býti", avšak básníci mlčeli. Zrobiv chudačkou maturitu, Danowitz oslněn v svém nitru slávou, jíž se mu dostalo pro tuto snadnost, myslil na zevrubnou práci vědcovu.
„Měl bych světnici o čtyřech stěnách, skládající se z knih, a večer zasedna k lampě, zatímco srpek měsíce se prořezává nočním oblakem, mohl bych učiniti jakési tajemství zjevnou pravdou."
Toto, skřehotavé snění je vratké křídlo a Josef civěl podkrveným zrakem do plamene svěc, aniž dohlédl vrcholu maličkého kuželu jasná a aniž se vznesl. Jeho spánek loudal se v těchto myšlenkách, zatímco noc kvapila, hltajíc hodinu za hodinou.

Blažení hlupáci sklánějí hranatou tvář až k pupku, jenž se rozštěpí a pozře je. Josef mohl býti sněden škvírou vlastního břicha, avšak jeho štěstí nebylo dosti dokonalé.
Kdysi mezi vyjížďkou a druhou snídaní starý baron stíraje smítko, které se zachytilo mezi záhyby látky právě na koleni (neboť se byl vrátil z pokoje Francouzčina), vzpo-mněl si na chrám a řekl: „Mluvil jsem, Josefe, s některými příbuznými o budoucnosti, jež tě očekává, a tu nikoliv bez dlouhého rozvažování a rozpaků jsme se shodli poslati tě do kláštera.“
„Mne?“ děl mládenec polichocen, že nyní nastává dlouhé a úpěnlivé jednání o jeho věcech. Avšak Maxmilián po dobrém způsobu prostopášníků, kteří se nehonívají v otcovské péči, krátce přisvědčil a měl se k odchodu.
Kůň byl připraven a Maxmilián, obkročiv jej, snadno zapomněl na svá slova.
Po dvou hodinách rozmluvy Josef byl by zajisté přisvěd-čil, a čině ctnost ze své bezradnosti, byl by táhl do nejzazší-ho kláštera s půvabem poslušných synů, avšak teď, když světnice byla prázdná, zželelo se mu světa, jehož neznal. Bezútěšnost chtivá posluchačů a city řinoucí se z této křivdy jej zatvrzovaly.
Večer, když chvíle se zdála příhodnou, pozvedl svůj hlas a již jej připodobnil hlasu kněze.
„Otče,“ pravil, stanuv v kouři Maxmiliánovy cigarety, „mám na mysli něco jiného, než jsi určil. Nechce se mi zanechati světského učení a všeho toho, co jsem sotva počal. Mýlíš se v projevech mé náklonnosti. Mohl bych se státi knězem jen s lítostí a na škodu vlohy, jež směřuje v opačnou stranu. Nuže, nechci jím býti, zůstanu u svých knih, jež jakkoliv nejsou modlitbami, přece nejsou bezbožné.“
„Tak?“ pronesl Maxmilián, vydechuje kouř až ke koruně květů zatknutých v nádobě uprostřed stolu. „Tak? Nezdá se mi, že bys někdy byl projevil schopnosti. Dřepěl jsi nad knihou kousaje si nehty a budě útrpnost.“
„Někdy,“ vece Josef, „jsi shovívavý, avšak kdykoliv mluvíváš se mnou, jsi rozhněván a káráš bez potřeby. Což jest učiněna vhod tato připomínka, když právě jsem hotov s úkolem, jehož by Ervín nikdy nebyl svedl?“
„Ano,“ přisvědčila francouzská souložnice Maxmiliáno-va, rozkývavši neocenitelný účes, v němž tkvěla zledovělá luna, vyčkávajíc své noci. „Vzpomenu-li některých vašich jednání, jsem zajedno s baronem Josefem. Ano, pane, aniž o tom víte, jste zaujatým soudcem.“
Mluvila pro Josefa a proti Ervínovi, neboť Josef byl ška-redý chudák, na nějž nebylo možno žárliti ani starci.
„K Jasu!“ vykřikl Danowitz, hltaje nadávky, jež mu uni-kaly, „žvaníš a já tě poslouchám, jako bys mohl víc než vydati zvuk podobný hlomozu dveří a kročejům mlékaře, jenž se hrne se svou bandaskou. Mlč již! Dosti žvástu! Netá-zal jsem se tě na nic a vašeho dobrého zdání, paní, jsem se nedovolával!“
Řka to, Danowitz vynesl svůj hněv z jídelny a záhy jej zaspal, avšak Josefa zpropadeně rozesmutnilo rozkazování otcovo.
Na podzim vstoupil do rytířského řádu, aniž nalezl odva-hy opakovati aspoň to, co byl již řekl. Skloněn nad jakousi knihou plnou zamilovaností, naslouchal zábavám svého utrpení mdle a unyle, neříkaje než dlouhá vzdychání.
Toho času bobtnaly v ouhrovském zámku tři nebo čtyři vratké nálady, z nichž dojetí a stesk byly nejvýznačnější. Starý baron políbil Josefa na znamení smíru, Francouzka nalezla patřičné slzy a dvorské dělnice, jejichž jest tajemství početí a smrtelná láska Marie Panny, zarmoutily se pro tuto oběť, jako by byla pravá a plná krve.
Kteréhosi dne na sklonku léta Josef vyjel s otcem v kočá-ře taženém hnědými hřebci a Ouhrov se otevřel propouštěje spřežení, jež se nemělo navrátiti. Maxmilián chtěl darovati převorovi dva koně a dlouho byl v pochybnostech o způso-bu tohoto věnování. Konečně se rozhodl zanechati i vůz alumnův v klášteře, neboť nalézal hluboký smysl v tom, že pro nic nebude návratu.
Několik chlapců běželo za kočárem; žebráci, rozestavení podél silnice, modlili se vyzáblým hlasem Anděl Páně, ne-boť právě vyzváněli poledne, a ženské stanuly v svých dveřích. Smrdovský kněz, jejž přivezli, aby třikrát objal Josefa a třikrát jej políbil, obrátil se nyní k Francouzce, řka svým podstatným jazykem: „Baron si mohl ušetřiti těchto citovostí, jsou směšné.“ Potom se rozloučil, a jda po svém, stíral si plochou dlaní pot, neboť byl šetrný a bylo mu vraceti se pěšky.
Josef zůstával po čtyři léta v klášteře, neproslulém leč stářím. Byl ctnostný jako ti, kdo uvěřili v Ježíše Krista, a jako ostatní páchal něco zla i na modlitbách. Smilníval v mysli, a vstávaje ze svého hříchu, plakával až do noci, jíž znovu se zachtělo proměniti se v lože nevěstčino.
V tomto zámku pokrytectví, jenž koneckonců nemohl uznati jeho trýzně, Danowitz hájil svou věc špatně. Nosatí, černí a rudí kněží, kněží ploscí jako hadi a kněží bachratí patřili s jakousi štítivostí na tohoto muže slabého ducha, na tohoto „topinku“, jak ho nazývali, an v setrvačné hrůze blábolí modlitbu za modlitbou.
„Je tak domýšlivý, že chce býti na posměch? Chce označiti svoje blbnutí za svatost?“
Josef odpovídal cítě planost svých odpovědí. Předměty, jichž se dotýkal tělem, nebyly méně záhadné než vichřící slova, naděje, úzkosti a ostatní stavy mdlého ducha.
V pátém roce se Josef stal kaplanem řádové fary a opět se neosvědčil.
„Probůh,“ řekl mu starý kněz, mysle na jeho trapná pokání, „probůh, co vás nutí, abyste tak okázale dával najevo špatnost, jíž se vám ani nedostalo ? Tresty a modlení, jimiž se trápíte, předpokládají hříchy tisíckrát větší, než by se jich mohlo dopustiti loupežné vojsko, což prozřetel-nost neodpouští po chviličce otčenáše a lítosti kterýkoliv poklesek proti přikázání? Já například, starý kněz a prosťák, piju a jím neumrtvuje těla na škodu úřadu, jejž jsem povi-nován Bohu dobře vykonávati, a přece mám naději věčného života.“
Ctnosti, jež uchvátily Josefa již v klášteře, vlekly jej po svých úhorech. Zasloužil si dobře zlosti a hněvu, jimiž ho častovali.
Pobyv na dvou farách a zastávaje kaplanství, jemuž ne-porozuměl, Josef Danowitz utužil svou svatost či pověst blázna, jež šla s ním jako hlas zvonce s kroky krávy. Knězi byli sytí jeho společnosti, neboť nedovedl ani mluviti, ani mlčeti. Nesmysly a středověk, jichž se jim dostalo v semi-nářích s jakousi ironickou stoudností, tento kaplánek bral doslova. Ryl se v životech světců, jako kdyby byly životy a dějstvími a jako kdyby se mohly rozmnožovati skutky.

Sledoval vypravování příběhů a báseň, pomíjeje napomíná-ní, o nichž dobrý kněz z řemesla může mluviti po dvě hodiny, aniž se dotkne strašných románových znepokojení, probodaného těla a krve tekoucí v těchto knihách. Josef Danowitz, slaboduchý muž, příliš pozdě narozený, aby se mohl státi svatým, byl na obtíž v konvente a na farách stejně jako v ouhrovském zámku. -
Baron Maxmilián, dojednav vše s Ervínem, vrátil se k mladšímu synovi, avšak když vešel, Josef nezvedl hlavy. Maxmilián pohlédl na kaplanův týl a bezkrevné uši, jež se podobaly dvěma střípkům zaraženým do zahradnické tykve, a pravil s nevolí: „Neslyšel jsem tvého horování a myslím, že jsi příliš zaměstnán, abys cokoliv opakoval. Tím lépe, neboť dobrého pomalu, jak se říkává. Ostatně pochopil jsem, že ani ty se neobejdeš bez otcových peněz.“
Josef pohnul škaredým obličejem, jako na střelnicích se hýbe zasaženým terčem.
„Chtěl jsem žádati o své peníze.“
„Pah,“ děl Maxmilián, nabývaje klidu, „jsi druhým synem, to jest, jsi nejmladším synem a knězem zároveň, přísluší ti snad z těchto důvodů méně skromnosti?“
Josef neodpovídal, tvrdošíjná svatost ohnula jeho vaz, a mlčel.
„Chtěl jsem odejeti,“ řekl, nabrav konečně dechu, „avšak jestliže v Ouhrově nic není mým, odejdu.“
„Zajisté,“ pravil starý baron, „můžeš jíti dům od domu a od fary k faře po způsobu žebravých mnichů a jsem jist, že tato cesta tě dovede k biskupství, jehož zasluhuješ. Tvá pouť bude velikolepá, neboť vsadím sto proti jedné, že půjdeš bud do Říma, nebo do Svaté země.“
„Půjdu z domu.“
„Desetkrát jsem tě vyprovázel a vždy ses vrátil dříve, než jsem se zotavil ze svého smutku.“ Řka to starý Dano-witz zkřížil ruce a Josef vstal. Podobal se muži, jenž se odmlčel před rozhodnutím, avšak neřekl slova.
Jda k otci nechtěl Josef víc než jakousi částku peněz, za niž by mohl bydliti ve Vídni a po pět nebo šest měsíců obírati se marnou, ba nesmyslnou prací, jež ho zaujala. Josef byl z mužů, již nemají sdostatek ducha ani sil, aby pracovali o současných věcech. Pravdy dávno zestárlé a lživé jako meč, který nikdo nevytrhl ze rzivé schrány, pravdy, jichž čas minul a jejichž boj je skončen, jacísi kostlivci s hnáty polámanými na mučednických kolech, mrtvolná minulost, vše, co je staré v světě dělníků tvořících města jako bůh a hedvábí jako bourec, tvořících stroje a zemské úrody, vše, co je staré, jakýsi hřbitov středověku, vmetl ze svých bouří zabloudilou krůpěj v tvář tomuto svému pohrobku. Život svaté Voršily Daonské postačil Josefa pobláznit. Byl u vytržení nad příhodami světce z Assisi, nechápaje zázraků, které se rodí ještě podnes.
Když padlo slovo Jeruzalém, Josef se spatřil, jak putuje světem, jenž je sám prostor.
Odchází a po jeho pravici není než ďábel a po levici Bůh. Jde víře prach a potřásá vakem na poutnické holi. Nemá víc než knihu. Odchází. Tato chvíle je příčinou, již nalezl.
Paprsky tohoto vidění prodloužily se až k palmám a plo-chým střechám a k pahorkům siónským. Cesta vydává zvuk odhodlání a kroky duní činy. Josef půjde, vyrazí na cestu. Opěšalý jezdec bude kráčeti podél milníků, vesnice-mi a městy, zůstavuje údiv za zády. Bude spěchati.
Hola! Nastává neodvratné putování, chůze, jití, pouť. A cesta je nerovná, pahrbkovitá, lesnatá, hlínovitá, ne-snadná, nerazena, blatnatá, pekelná a spěšná.

HLAVA TŘETÍ

Baladická vrata katedrály svatotereziánské, této bradavice vroucnosti na tváři města, nyní právě se otvírají. Jejich závo-ra padla ranou a hrozná veřej jde nad schodištěm, až stín do-tkna se země označí svým rohem jakousi ženu, jež spěchá mi-mo. Vácovský bulvár, to jest Příkop, ulice křupanů, již sem přinesli svůj napěchovaný ranec před třemi sty lety, hemží se děvkami a každá z nich jest stejně ubohá. Řetěz světel se láme na konci ulice, jež se připozdívá.
Nastala noc, opilci zasedli ve svých hospodách a kurvám je spěchati, aby jedna každá nalezla nocležníka.
Ta, jíž se dotklo křídlo stínu, není ani nejžalostnější, ani nejsprostší. Minuvši chrám, tato nevěstka se poněkud zděsila, její myšlenky se opožďovaly.
„Svatá Terezie, kostel mého jména,“ pravila hlupačka obrátivši se.
Terč hodin umístěný na průčelní zdi byl z této dálky prázdný, avšak spatřivši jej Terezie dala se do spěchání.
Nerozvážlivost bývá naprostým právem holky, jež jest chycena, avšak dokud se popásá, dokud chodí sama, dokud je „v zelí“, bývá opatrná. Terezie minula stráž jako dáma, jež spěchá. Chat noir byla již blízko.
Vrátný, s nímž spávala v obdobích nouze nikoliv řídkých, ji pozdravil, avšak zůstavila jeho důvěrnost bez povšimnutí a vešla pozvedajíc hlavu, jako by byla drzá a krásná.
Jas pěti kandelábrů označujících patero číšnických okrsků ji oslepil a vešla o něco hůře, než se sluší kurvě tak proslulé. Nikdo k ní nespěchal a nemohla říci jediné věty, jež se říkává, když vejdeme. Klobouk plný trčících ne-smyslů, klobouk, který měl znamenati odvahu, vrhl žalost-ný a temný stín na její tvář. Podobala se babě, jež na sklon-ku svých let a navzdory řemeslu ještě otěhotní.
Budín, město otevřených bran a čtyř věží, město, o němž vojáci vrátivše se do pralesa a na rovinná pole, budou vypra-vovati, jako by leželo v hloubi světa! Noc je tu protknuta tisícerým ohněm, plna nachu, brokátů, houslí a vztekli-vosti. Na tisíc barů je v Budíne a na tisíc plamenných jezer. A přece ráno metař tohoto smetiště nenapočte víc než sedm katolických hříchů. Madona zůstává na svých obra-zech, parlament žvástá v zasedání tentokráte trochu plačti-vém a Dunaj uplývá, zatímco bezpočet bordelů se bouká tak pravověrně. Ve věcech flámů není tu nedokonalostí a zajisté Chat noir je dobře uzpůsobena k tomu, abys pil.
Zrcadlo směšuje prostor s obrazem a ty se zmýlíš patře v tuto výheň.

Přetékající plástev pultu zvedne se do výše hor, potoky vína se otevrou z lahví žlutých a temných jako Čína a Etio-pie. Hodina prostopášností, jedů a smilstva již nadchází. Udeřte, udeřte v kovovou desku a po čtyřech rozkmitejte struny! Horoucí buben, píšťala a nejbouřlivější vřeštění hlomozů!
Nevěstka Terezie usedla vedle muže, jenž ji nezval. Byl opilý a jeho vnímání právě dohořívalo.
„Nejmenší ze všech," řekl druhému pijáku, který se opřel o jeho lenošku, „nejmenší ze všech zázraků je tento věchet. Znával jsem ji, pokud se jmenovala paterým jmé-nem."
Smočivši rty ve víně tohoto pamětníka, který z oblaků mrákot ještě viděl, Terezie jala se mluviti a byla velice kurvou.
„Moje barva je bílá, zlatá a zelená. Odtud mám pak tři jména, avšak čtvrté ani poslední nemohu říci."
Komu se zlíbilo hráti si s lukem? Levá paže lučištníkova se pozvedá k míření a jest viděti poklesající kolena zvěře.
Přílišné světlo otvíralo se trhlinami, v nichž prokmitala tma. Noc jiskřila v plameni vzrůstajíc v tetelivý kruh a všechny jekoty a hluk hovorů po způsobu sirén, v něž vlétá síla kotle, ozvaly se prudkým výkřikem.
„Eljén!"
Hluboká šachta vášní se otevřela dokořán a v nitru zuři-vosti dvakrát či třikráte se zjevila tvář Tereziina.
Její zsinalý milenec konečně usnul, ale tato děvečka lásky přece neodcházela, neboť spáč se jí opíral o rameno. Bylo k ránu. Odsunula nohou jakýsi špinavý závěs. Den se při-bližoval a zrcadlo sleplo. Byl čas umývaček a mlékařů. Ve snopcích světla padal chlad a cigaretové pouzdro se třpytilo mrazem.
„Vstávej," pravila nevěstka dotknuvši se mužovy tváře. „Vstávej, chci, abys mne odvedl, vstávej, nemůžeš spáti v Chat noir až do druhé noci."
Spáč procitnuv, prohledal všechny kapsy. „Jestliže jsi doposud neodešla, mám zajisté všechno," pravil své holce. „Snad nečekáš, abys přivodila své deště a pláč?"
„Pah," odpověděla, „neřvu, viděla jsem dosti přelome-ných hlav, abych mohla býti věchtem. Kdysi jsi mne zval, abych k tobě přicházela, kdykoliv se mi zachce. Nuže, pojďme, je právě čas."
Zatím Tereziin milovník oblékl svou blůzu, již pohodil uprostřed noci, a pohlíženo do nevěstčina zrcátka, myl si tvář kapesním šátkem.
„Dobrá," přisvědčil neobraceje hlavy, „pojďme, chceš-li býti tím, čím jsi bývala. Možná že uslyším ještě tvá stará jména, neboť bydlím dosud v témž domě."
Terezie se oblékala, zatímco mužský platil účet. Bylo jim vyslechnouti díkůčinění číšníků a baby, kteří všichni se slezli k otevřené kapse vojákově.
„Jaký krásný den, pane, je sedmá zrána, jaký krásný den," pravil jakýsi sluha přinášeje vojákovi plášť.
Vsedli do drožky s chvatem přivolané a jeli.
Tu a tam řvaly žaluzie otvírajíce se jako zvířecí tlamy a rozespalý pomocník se kasal za svým pultem. Kupé uzavíralo zbytek noci a pešťské ulice sotva se dotknuly oken. Prázdný a strnulý obraz města prchal vzad připomí-naje naposledy mámení krčmy. Na nároží ulice Kör vozka zastavil a otevřel dvířka kočáru. „Jsme na místě, pane."
Voják se opozdil v jednání s vozkou a nevěstka vešla do domu, avšak dříve než minula domovnickou lóži, došel ji a spustiv svou šavli ujal ji za ruku.
„Nevcházej, ztropil jsem si žert."
„Strávila jsem pět roků v svém řemesle," odpověděla Terezie zastavujíc se, „a jakkoliv je řemeslo malé, prošlo jím dosti chlapů, abych se v nich vyznala. Snad můžeš říci, že jsem nosila masku s chuchvalcem vaty, ale kdo mě viděl odprýsknout bez zaplacení, když jsem vezla mužského po celou noc? Mohu ti vše vysvětliti, ale ponech každému péči o vlastní kapsu."
Zatímco mluvila, voják se dal do smíchu, ale poněvadž nic nepřichází tak rychle v souhlas jako smích, brzy uznal nevěstčinu pravdu. Jsa velice znám dobrodružstvími a způ-soby smělého chlapa, po čertech snadno se odhodlal ztro-piti skandál.
„Tato chvíle je příznivá dílu," pravil, „pojďme a doveď-me do konce svou řeč."
Řka to Danowitz jal se stoupati do schodiště, překročuje dva stupně. Jestliže tento chlap nešetřil sebe, proč měl šetřiti jiných? Vše se mu zdálo náhodou, náhodou, již lze hnísti, překrucovati a rušiti, aby nakonec zanechal hry a minul ji veselým krokem.
Otevřev dveře svého bytu, Danowitz prošel předsíní neodkládaje šatů.
„Hola, Aranko, přivedl jsem ti někoho, kdo ti má co říci," zvolal mezi smíchem, a když dveře zůstaly zavřeny, odepjal šavli z beder a pohodil ji na zem.
Tato nehoráznost tak hlučná neotevřela zámku a Dano-witzovi bylo vyhledati klíče. Konečně vešli do světnice. Světlo všedního dne naplňovalo prostor a nevěstka podoba-la se sama sobě. Byla chudou ženou.
„Jste doma, pane," pravila odkládajíc svůj klobouk, avšak Danowitz, jehož vtip se rozněcoval prodléváním, ude-řiv do dveří ložnice, až se rozlétly, odpověděl: „Teprve ve své posteli, paní, ovšem jen tehdy, je-li prázdná."
Ubohá jména nevěstek a ubohá důstojenství, jež jim byla propůjčena v sezónách kuplířů. Dvě z těchto žen stály proti sobě tváří v tvář, opakujíce tytéž výkřiky, týž údiv a totéž rozhořčování.
„Vy nejste sám, Ervíne?"
„Nikoliv," odpovídal opakuje jméno Tereziino; „je čas, abyste uzavřely nová přátelství. Je čas k usmiřování, neboť dvě děvky, z nichž každá nemůže spáti než po jediném boku chlapově, nemohou si spílati bez přestání."
„Nechci nic říci," pravila Terezie, „kde je můj klo-bouk?"
Ervín nasadil jej na hrot kordu.
Aranka, děvče, jež po tři týdny spalo u Ervína, pohodilo svůj plášť a zůstavši téměř nahé obouvalo si střevíce. Ticho a kalné okno propůjčovaly příběhu více trapnosti, než zaslu-hoval.
Terezie zmocnivši se svého klobouku vyšla první; „chci své peníze," pravila na odchodu a přijala je bez rozpaků.

Aranka uzamkla skříně a odnášejíc klíče pravila k Erví-novi: „Vrátím se o šesté pro své věci, myslím, že v tu dobu nebýváte doma a že vás nezastihnu.“
Obě ženy vycházejíce stihly důstojníkova sluhu a styděly se, že je slyšel. Mezi oběma nebylo rozdílu a každá spěchala v stejném směru. Soví zrak nevěstek, jenž jiskří, okrouhlé oko plné světel, a přece slepé! Mohly viděti ouhrovského oráče, který stál v předpokoji baronově, ale pominuly jej. Po malém čase, po malém zastavení byl by řekl a učinil jednu ze sta věcí, aby jejich cesta nebyla směšná. Ale šly zůstavujíce tohoto rytíře, jako by jeho sluhovství bylo pravé.
Terezie sestupovala po schodišti přidržujíc své nevěstčí sukně a obrátila se s nadávkou na tu, jež šla za ní.
„Pah,“ odpověděla, „zůstaň u tohoto popele, jestliže na-říkáš, vrať se pro své večeře a něco zbytků, jež jsem zůsta-vila.“ Konečně vyšly a ulice Kör rozdělila jejich nepřátel-ství.
Zatím Danowitz zasedl k snídani a jeho mysl, nikoliv ustavičná, vzdalovala se příhody s nevěstkami. Ticho prostoupené ruchem dne podobalo se pohnutému jezeru a pohlcovalo den. Do tohoto příbytku se již Terezie nevrátí, neboť zapomenutí nestane se soucitným ani lítostivým. Danowitzova svoboda je chlapská a nevěstka na druhý den mine nároží baronova domu mlčky a beze slova, jako by v této svobodě tkvěl příkaz.
Jsa hotov s jídlem Ervín vstal a zanechávaje dopisy nedotčeny vyšel.
V proudu ulice mezi nehoráznou krásou dětí nesl svůj směšný meč ze železa, a přece nebyl na rozpacích. Rad povozů zdvihl prach, jenž se mísil s kouřem a kryje svým tělem průvod nosičů a tahounů bral se směrem baronovy chůze.
Venkovan v brslenkách stanul na břehu vozby a Ervín patře na tuto robotu, jež den po dni míjí svůj cíl a svou mzdu, se smál. Jakési děvče plné růžovosti a paní v smutku přešly mimo něj a Ervín se rozhodoval mezi oběma, jako by mu bylo voliti. Po tomto rozvažování a po dělných divadlech Danowitz vešel v náhlé utišení příčné ulice, jež ve směru dvakrát lomeném vedla k obludné hmotě kasáren.
Došed k bastardnímu dílu stavitelství, v těchto konči-nách Uher tak příliš zrazovanému, a ledva pohleděv na řvoucí stráž, Danowitz vstoupil brankou vedoucí k síni velitelově a k síni důstojnické.
Tyto prostory smutné bělosti, plné smíchu, jenž metán vzhůru opět padá, tyto krychle plné kouře jako hlaveň pušky, z níž bylo vystřeleno, tyto prostory vždy zalidněné, vždy znějící, měly svůj hlas a své způsoby.
Uprostřed tolika ruchu téměř krásného nebylo možno mysliti na dvě stránky knihy, jež se otvírala, aby koktala jakákoliv ponaučování. Neomalená sprosťáctví a žvást, jenž se nazývá nic a jenž nic není, v této smečce stával se řádem a řečí.
Všechny obtíže vojančiny, všechny obtíže lásek a všechny obtíže peněžní mizely v prachu divokých jízd a v podřečí tohoto kasárního refektáře.
Attila vlající. Dusot a cval a hlasné hurrá přemáhající rovinu až k dalekým napajedlům stád! Blýskavice slov! Příhody nejpodivnější a láhve plné smíchu až po okraj! Tato vzrušení byla dosti veliká, aby zaujala obžerné muže.
Veřej podobala se stavidlu, jež se zdvíhá, a Ervín vešel středem proudu.
„Jaký vrtoch tě zdržel?“ pravil mladý důstojník, obra-ceje se k Danowitzovi, „čekal jsem na tebe dlouho přes půlnoc.“
„Vrtoch,“ odpověděl Ervín, „nemívám vrtochů tak pozdních, opil jsem se dřív, než jsem spočítal hodiny, toť vše.“
Jakýsi rytmistr, v těchto střídmých hodinách již podna-pilý, dotkl se Danowitzova ramene svou rukavicí. „Ne-vstoupím do vašich hodin ani vás nepozvu do svých, avšak jestliže piják nepozná půlnoci, pak nebyl opilý.“
„Kdo ví, která z tvých sklenic není plná pravdy, a kdo ví, která z tvých jistot není nesmysl,“ pravil Ervín, pije s ryt-mistrem víno.
„Adié, můj milý, nikdy nepřešla jeptiška, abych aspoň na okamžik se nestal chlipníkem, a nikdo přede mnou ne-chválil opilství, abych je nezatratil.“
V bezpočet hovoru udeřil křik zvedající se ve středu síně: „Jsem jist, že se mi líbí! Jsem jist, že se mi líbí!“
„Proč ne,“ odpovídali, „nezamýšlíme toho popírat.“
Tvrzení tak mocně vykřikované proniklo slyšitelným hlasem i v rachocení, mezi pády stolic a v řinčení skla, tvoříc hvězdu. Za tohoto třesku nebylo nikoho, kdo by mlčel, a závodiště hluku zvedlo svůj hlas až k závrati. Někdo vyšel zanechávaje dveře mlýna dokořán. Byl čas jíti po svých věcech.
Pět či šest důstojníků zasedlo ke hře a světnice se zvolna vyprazdňovala.
Nadcházela třetí hodina a důstojnický oběd končíval o druhé. Danowitzovi bylo usednouti ke stolku, jejž přinesl voják již netrpělivý, a jísti s chvatem. Byl sám, avšak ryt-mistr, popuzený kterýmsi slovem rozmluvy, jej hledal. Spatřiv konečně Danowitze, vešel do jídelny a pohoršoval se nad mládenci, již se sotva ohřáli u pluku, a již sprosťačí.
Ervín, znaje předem obsah řeči opilých husarů, poslou-chal lhostejně.
„Přemýšlím o jiných věcech,“ pravil s mávnutím ruky.
„Nuže, chci tě uvésti ve svou myšlenku,“ odpověděl rytmistr. Uprostřed obličeje tak husarského zanítilo se dvé knírů a záškuby hněvu poodkrývaly zub, který navzdory potřebám není tesákem.
Náhlé ticho vyvýšilo tuto příhodu a učinilo ji patrnou ze všech stran. Vojáci, pokud zbyli v herně a v přilehlé síni, mohli viděti otevřenými dveřmi tyto kohouty s peřím již rozčepýřeným. Někdo povstal, žádostiv vyzvání, jež bylo nepochybné, a jiný syt podobných kratochvílí, směšných až po slzy, se odvrátil vyjadřuje svou nudu.
„Jsou dny,“ řekl Danowitz nepřestávaje jísti, „kdy býváš nesnesitelný, avšak ve chvíli, kdy nemaje dosti ducha, abys našel, hledáš záminku ke rvačce, v té chvíli se na tebe ne-hněvám, neboť tvé ryšavé oslovství je nepochybné.“
„Bylo by potřeba hole, abych ti odpověděl,“ pravil obřadně rytmistr.
Danowitz povstal.
„Mým nástrojem nebývá klacek, a nebude-li vám příliš obtížno vzíti si šavli zítra o páté, můžeme dojednati svou věc.“
Řka to, Danowitz pamětliv způsobů pluku, se uklonil a vyšel k eskadroně, jež ho očekávala.
„Pah,“ děl husar s ironickou lysinou na pokrajích licou-sů, „toto vše není méně než cituplné. Smiřovačky, jež propuknou, sotva hrot šavle otevře jedinou cévu! Smiřo-vačky, končící pitkou, jež předjata mohla urovnati spor tak těžce vyrobený!“

Danowitz přešel prostranství dvora ke svým husarům. Eskadrona držela v levici nepřítomnou otěž, zatímco pravá paže povznášela šavli a z postavení „prime“ v přenáhlené hře zobrazovala seč plnou litice a blesků.
Tato železa roznícená v chmurách čtyřhranu se okrvaví, neboť jakási nepopiratelná krása zmátla zástup prosťáků, až se jim zalíbilo ve dvou husarských barvách, na koních a v lesku čepele, jež sviští.
Hrome, Danowitz je jejich důstojníkem a dobrým husa-rem!
Přijav hlášení strážmistrovo a rozkročiv se zvedá svou těžkou šavli a bude blázniti před vojáky, vykonávaje kyvy jako rozsévač, jenž si žádá ošíti mračno. Všichni poleví a zemdlí na těsném bojišti, avšak Danowitz posté rozetne velikým křížem povětrné tělo pátku.
Jeho jméno vzroste, neboť kdekdo vidí, že tento nadpo-ručík kašle na strach a že za nic nemá nejistot souboje. Bude dosti hovorů po kavalcích a tato věc stane se velikou, neboť zpola se tají a Danowitz jí nedbá.

HLAVA ČTVRTÁ

Žencova skráň plná potu v blescích léta opětně ztrace-ného neoschla. Tento pláč je slanější všech moří a ze všech rudostí je nejrudější.
Byly noci a opět byly dny. Byla poledne, kdy tito dělníci běželi k proudu ponořiti v něj ruce plné ran. Polní nádeníci jsou příliš bolestní, než by mluvili, a raněni mlčením tak dlouhým, podobají se hrobu, v jehož hlubinách doposud se hýbe krvavé srdce. Mlčí dávajíce růsti svým plodinám a řev, jímž čas od času se otvírají, není než naříkání.
Láhev, již přivlekl jakýsi pradarebák zajisté střízlivý, aby roznítil pracovní ctnosti dělníků, přelévala se v hrdla a toto nízké slunce prahlo dvojnásob. Chlapec vzbuzující lítost, neboť jeho tělo bylo doposud nepozorné k práci, žádal si píti. Čekal němý a bez posuňku. Nedostalo se mu nic mimo nejasnou slávu, že stojí dva kroky od nádoby ženců, a přece nalezl nakonec hlas v klení daleko zvučnějším, než je prosba.
Ve dnech žní Hora zanechal své stáje a vyšel s ostatními do plných polí poněkud zmaten obdobím, kdy mu bylo porušovati sled oblíbených myšlenek a viděti nové věci. V chladném tichu chléva mohl zírati v hlubiny obrazu spatřeného před padesáti lety. Pokyvující se pavučiny v mřížoví oken byly pečetí tajemství.
Vyšel ze svého hradu zanechávaje dveře dokořán a bral se sám mezi poli, neboť ostatní jej pomíjeli, aby se vyhnuli mrtvým vypravováním.
Plameny slunce padaly v střed žlutavého kola, rozpalujíce nepostižitelné znamení, a Hora, zatímco smysl varování obíhal nezasažen pohledem, zvedal svůj slepý zrak v tuto výheň. Věčná znepokojování a opět zvuk, jenž se rodí uvnitř hlavy, ohyzdné výkřiky těla a jeho konů příliš porušených se zvětšovaly ve vzteklivosti slunce. Stařec viděl listoví pohybovati se v korunách stromů, aniž vnímal šelest a zvuk mimo své nitro.
Došed konečně k parnímu stroji, chromec mohl si odpočinouti, avšak v tu chvíli se ozvalo volání k práci. Dělníci sedící jízdmo na pavůzách, nápravách a řemení vstali, stroj zahalen kouřem až po jícen a nepohnutý ve věcném soumraku jízd rozpoutal své rachocení, jako by vzlétal. Litina se rozžhavovala a nad ní vstával sloup zvučící-ho vzduchu. Bezpočet lidí vleklo snopy sotva požaté k ozu-benému mlatu. Pohrabovači se rozjeli lánem a sekačka pohnula svými hřídeli, na nichž se střídá hrabice a kosa.
Hora na této pláni plné práce tápal, jako by procházel sklepením. Jeho chvíle přerušované minulostí, chvíle jeků, rázů a prudkostí stroje nebyly již pracovním dnem. Tento vyhoštěnec klopýtal na rovnostech pole, zatímco ostatní se prací rozněcovali. Pět chlapů chodilo za potahy a nikoliv méně než dvacet lidí obstoupilo stroj. Ženských bylo právě dvanáct.
„Nebuď blázen,“ řekl kterýsi mužský mládenci, jenž příliš kvapil.
„Tuto radu,“ odpověděl, „neslyším poprvé; a přece, kdo je pomatenější než ten, kdo rozvažuje uprostřed žní a posedává v každém úhlu pole?“
„Hlupáku,“ řekl dělník, patře se zalíbením na tohoto beránka, jehož čelo dosud bylo prázdné.
Dne přibývalo, stoh rostl, kosa vykonala devatero cest. Ženské sehnuty nad hrstěmi a zvedajíce zadek již umdléva-ly. Bylo se jim opříti rukou o stehna, než se vzpřímily, a tu je někdo pleskl po širokých hýždích.
„Vzhůru, děvečky věčně pracující pánví!“
Z této zvyklosti vzešla řeč nikoliv krásná.
„Horo,“ vykřikl dlouhán odcházeje s rukojetí podávek na rameni, „Horo, myslím, že jsi doposud nezapomněl na včerejší oběd? Co jsi říkal, pije z našeho džbánu? Dnes není menší vedro než včera, nuže, budeme opět pít?“
Hora byl by nejraději neodpověděl tomuto muži tak bez ostychu volajícímu jeho jméno.
„Nemám peněz mimo sobotu,“ řekl, „avšak ani tehdy nemohu kupovati piva. Počkej, až přijde poklasný s lahví, a pij za mne.“
Mimo toto naléhání a rozpačitou odpověď kvapil po-klasný a oběma hlasům bylo umlknouti. Práce se nezasta-vovala a stroj metaje snopy nové a nové na výšinu stohu a neměně místa hnal se plným tryskem.
Poledne zdaleka očekávané se přibližovalo jen zvolna. Hora umdléval zraňuje se o zakřivené trny; vlekl svou nohu těžší prasete, jež cestou k jatkám cloumá provazem řezníkovým.
V druhém úhlu pole, v této končině vyvýšeného, praco-val mezi ostatními lazary Řeka. Zatímco jeho rozum se přiostřoval, zmítal se v jistotách práce téměř tak jako ostat-ní, neboť byl obeznámen ve své nádeničině a byl obratný.
Avšak přece jakási myšlenka, podobná krkavci, jenž opaku-je několik svých křiků a létá kolem dělníkovy hlavy, jakási myšlenka či pouhá slova vracela se na Rekův jazyk.
„Bohatství! Bohatství nad touhu srdce! Každý den bývám trestán a každého jitra se modlím. Otče náš, jenž jsi na nebesích, dej mi peníze a poklady, jež skrýváš. Budu na-roveň proti štěstí pyšných a proti štěstí ukrutníka, který mne

bije, ačkoliv odvádím peníze, jichž si žádá. Budu vypravovati věci takové, neboť jsem je viděl, vešed do pří-bytku nejbohatšího. Nechci dosáhnouti věcí pomlouváním a proti svému pánu neobrátím úst, avšak vezmu si, co je zchystáno a co mne čeká. Spatře sekeru, již jsem přiostřil, bude se styděti a hanbiti ten, který hledá můj pád, bude zpět obrácen a dán na potupu. Proč se zdráhá učiniti podle slibu, jejž jsem přijal? Velmi jsem očekával, až se rozpome-ne, nuže, ať odpovídá a postaví se proti mně!“
Dýše vraždou, k níž se odhodlal, Řeka nemohl mlčeti a mluvil.
„Kdo ti učinil slib a co očekáváš?“ řekl Ber, směje se krvavé řeči bláznově.
„Dostane se mi bohatství skrze sekeru,“ odpověděl školák, „a co jsem přislíbil, vykonám skutkem. Přijď, až se to stane, a budeš píti zároveň a budeš seděti se mnou až do rána a opět do noci.“
„Pah,“ řekl Ber pohoršen blbostí, jež ho zdržela, „trou-bo, vyvedu tě z těchto tlachů,“ a řka to, udeřil jej koncem bičiště.
Řeka se odmlčel, neboť mohl jen naslouchati, aby svist větru a kosy a hnutí obilního lánu opakovaly to, co byl řekl.
Neodkládal od sebe ustanovení vraždy, byl rozhodnut, aniž jeho vůle promluvila.
Zatím slunce se vyvyšovalo a den stanul na vrcholu své dráhy. Píšťala parního stroje opět vydala zvuk. Voli zpoma-lovali svůj krok, až stanuli, a lidé, zanechávajíce dílo tak, jak jim vypadlo z rukou, šli k vědru.
„Chtěl bych píti, hrome, mám žízeň, nalij nádobu až po okraj, ať překypí, neboť co pijeme, není víno.“
Jedna z žen vzala něco vody do dlaní, nikterak se neostý-chajíc, že ostatní budou píti z nádoby. To jest příliš mnoho okolků a příliš mnoho čekání, máme-li jedinou káď.
Mezi posledními přistoupil k bečce Hora, a nabrav něco vody, pil z posledka, neboť nádoba byla již téměř prázdná.
„Nechtěl jsem píti o polednách,“ řekl, „je příliš teplo a z devíti nemocí sedm jich počíná touto chybou.“
Potom vyprázdniv džbán, jedl.
„Ach,“ řekl mu Ber, „jestliže ani o žních nejíš masa, jsi více než šetrný, jsem jist, že bys nerozvažoval, budeš-li píti, kdyby v bečce nebyla voda, ale pivo, jsem jist, že bys zhltl skopce, kdyby byl rozdáván. Jsi věčně o hladu a věčně žízniv, skládáš peníz k penízi a naříkáš. Chtěl bych míti tvůj šátek zauzlený na dvou cípech, chtěl bych míti peníze stýskalů.“
Horova tvář, tato pokladnice pohrom, odpověděla zděše-ním a pýchou, jež se stěsnaly v ráně jeho úst. Stiskl svůj sáček, který si vázal kolem beder a kolem šíje. Blbci, jenž usedl k nohám tohoto starce, opět bylo mysliti o penězích.
„Proč bys nejedl všechno, co je dobré, a proč bys nepil? Budu míti stříbrné a zlaté peníze a láhev kořalky vyliji do kravského žlabu. Proč bys nepil,“ pravil, a když se chlapi smáli, opakoval znovu své bláznovství.
„Nuže,“ řekl žnec cloumaje Řekou, „nuže, ty kluku ohromná, nemohl bys učinit pro nás něco již dnes? Je tento den horší onoho, na nějž se chystáš? Čeho je ti třeba ke kouzlům? Jsou tvá oka tak pevná, nebo jest srnec již chycen?“
Zatím poledne sklánělo se z vrcholu své hory a byl čas vstáti od prázdných hrnců. Znovu se pohnula strojní kola a spřežení právě vyměněná vešla na starou cestu.
Čas prozpěvování minul a uprostřed pole, tryskaje černý dech vzhůru, hlomozí stroj. Ženci zchromli a nebudou se vláčeti v průvodu, když poslední snop se vnáší do plných stodol. Jejich hrdlo je prázdno všeho volání slávy. Slzavé opičárny jsou zapomenuty.
Do pozdního večera hnal se stroj, a dostihnuv noci, ustal. Dělníci složili svá nářadí a brali se ke dvorům.
Minulo šestnáct hodin mlčení a řeč byla téměř zapome-nuta. Kdo měl co říci? Ženské, jimž teprve nyní počínal den, neboť tuto dřinu nepovažovaly za nic proti připravení večeře, jež je čekalo, tyto věčné kuchařky spěchaly před ostatními. Žádná z nich nepromluvila a nikdo nepočal hádky. Šly s násadci podávek na rameni bořice se v prach. Jedna a táž utkvělá myšlenka měla je k spěchání a kvapu.
Mužové se vlekli a jakási marná řeč přeskakovala potoky ticha, jež je dělily. Kdosi řekl něco o dni, jenž se krátí, a přisvědčovali mu, avšak šílený Řeka a František postavili si hlavu, odporujíce těmto lhostejnostem.
„Pah, komu dělá radost žvást o kalendáři? Pokud vím, nikdo se nerozhněvá pro zadržený plat, jenž ti spadne do klína právě tehdy, když jsi nejvíce sklíčen a nevaříváš. Je mi lhostejno toto střídání ročních časů, pokud opět přichází sobota, aby vysolila pětku, na niž pospíchám.“
„Hrome,“ děl Řeka, odpovídaje rozhněvanému, „jaká je to banda zlodějská! Všichni mají dobré peníze a kapsy po jejich bocích jsou vzduté žrádlem, jež nabrali. Od pondělka do soboty trvá zima, nuže, není tento čas dosti dlouhý a je to ustanovení kalendáře?“
Zatím dělníci došli ke dvorským vratům, jež se otevřela.
„Nechci tě nechat v nesnázích,“ pravil Dudek, odvlékaje blázna, „neboť ti jde huba napříč a ty bys neskončil, nuže, udělám něco pro tebe.“
Řka to, Dudek vychlístl vědro na Řekovu hlavu. Zbývalo dosti času, aby se smál, neboť Řeka se nebránil a mimo hně-vivé mlčení neděl slova.
Když nastala první tma a ostatní již spali, Řeka usedl na kozlík starého kočáru, jejž od kterési doby již zůstavovali mimo kolnu, a na tomto kočovském místě, vyvýšeném nad všechny voláky, večeřel chléb. Krájel veliké kusy a žmoulal je v prasečích čelistech.
Zatím ve stodolách a ve stozích dvorské děvečky očeká-valy své truchlivé milence. Vcházeli k nim hrubí a divocí aspoň v této chvíli. Hrome, mohli zlomiti hnáty těmto klisnám, stejně nedočkavým a stejně obžerným maličkou vášní.
Vyrážejíce jek rozkoše a bláznice muž a žena sbydlili v křečích, nerozpoutávajíce páchnoucího objetí, dokud zbylo něco krve v pahýlu vášně.
Řeka nebyl prost těchto smilstev, avšak toho léta nebylo ve dvoře baby dosti staré a dosti svinské, aby šílence vzala na svou otep.
Když dojedl chléb, skoták necítě strachu ani pochyb, neboť se byl již rozhodl, pomyslil na svou práci. Bylo mu vykonati vraždu. Všechny myšlenky, jež vešly v toto tělo, stávaly se jeho stavem či jeho pravicí. A nyní hlad a ruka již

zdvižená žádaly si útoku. Rány.
Seskočiv z vozu, Řeka jal se hledati sekeru, jež bývala zaťatá ve špalku u hranice polen. Obešed hromadu dříví vrátil se skoták k pořízu, jejž podruhé minul, potom otočiv několikráte kotoučem brusu odešel, aby hledal jiný nástroj v kolářské dílně nebo u tesaře, jehož dílna je otevřena.
Konečně pod tesařskou kozou nalezl tesnici, kterou mistr pohodil. Byla stará a málo se podobala zuřivé sekeře vrahů.
„Hle," řekl skoták, patře na ostří, jež zdvihl proti měsíci, „hle, je dosti dobrá a snad je lepší ostatních, neboť není tak lehká." Řka to, Řeka vyhledal jakýsi prut a stoje u špal-ku několikerou ranou odděloval část po části, až zbýval maličký dílek, jejž sotva udržel v prstech.
Bila jedenáctá. Řeka mohl přelézti plot a druhou stranou, aniž někoho potkal, mohl vyjíti ze dvora, avšak šel prostran-stvím k zavřeným vratům.
Jakýsi spáč vstal ze své lavice, a spatřiv hlupáka, řekl: „Co hledáš? Proč nespíš, blázne?"
„Co jest?" odpověděl Řeka, přidržuje sekeru koleny a zvednuv volné ruce, „bolí mne hlava."
Bylo viděti toto černé hovado, za nímž zářily hvězdy. Neměl sekyry a mohl jíti, neboť spáč již nevyhlédl.
Našed vrata i branku zamčenu, skoták udeřil na závoru čepelí a otevřev vyšel. Dal se do spěchání a nezastavil se až u Leiovy hospody. Byla černá. Žid spal. Došed, Řeka přistoupil ke dveřím a vzal za kliku, jako by byl den a jako by Lei stál u svého pultu. Veřej se neotevřela a Řeka ustrnul nad touto neobvyklostí. Vražda nebyla tak snadná, jak očekával.
„Jestliže spí při zavřených dveřích, jest bohatší, než myslím," řekl si skoták, „nuže nevím, proč bych měl ode-jíti, neboť žádná závora není silnější sekery."
Prodlel několik chvil, domnívaje se, že Lei vstane ze své postele a vyjde z domovních dveří právě pod vražednou ránu. Avšak žid spal a pevný zámek se ani nepohnul; tu blázen zdvihl paži a maličko posečkav udeřil čepelí do dveřního rámu. Avšak ani tento hřmot nikoho neprobudil. Snad se Lei vztyčil na svém loži, a opíraje se loktem o pe-lest, snad poslouchal, kdo přichází, možná že by byl vstal, neboť psi sotva poštěkávali, avšak dříve než mohl nahmatati svůj svícen, ozvaly se nové údery příliš prudké a příliš bláznivé.
Ten, kdo takto tluče, není zajisté nikdo jiný než opilec, který si žádá poslední láhve a posledních řečí, jichž byl Lei syt.
Řeka čekal, a když se nic v domě nepohnulo, vracel se ke dvoru.
Míjela půlnoc a čas překročil neobratného vraha, jenž buší na dveře a nechá nepovšimnuto okno jen přivřené.
Byl příliš blbý, aby vypočetl svůj čin. Zdvižená sekera spadla svisle ke kolenům vraha a nevinný hlupák se vracel. Bylo mu opět mysliti na řezníky. Avšak prošed brankou za-pomněl na všechna bohatství. Chtěl spáti a zalézaje do svých hadrů objal sekeru, jež bude klíčem.
Ostrý roh měsíce viditelný zpod oblaku, roh nebeského býka, klín a rána, jež otevřela temnoty, rána plná jasu či krve stékající k tomuto bláznu, naposled opakovala jakési vyzvání a skoták chvátaje za svým činem hrozným způso-bem zaťal sekeru do stropního trámu nad svou hlavou. Ulehl maličko vzrušen a tiskna hrst slámy.
Ráno, jež padá z mrazivého světa, příliš časné pro vše-chny dělníky, dotklo se jediným paprskem tohoto hlupce, a vstával. Ani si nevzpomněl na tesnici, jež tkvěla v břevně, a zakoušeje něco závrati a zmatení vyšel k vodě, kolem níž stáli Hora a Jakub. Jal se mluviti a nesmlčel nic z noční cesty mimo sekeru.
„Hle," odpověděli mu, „nevěděli jsme, že jsi tak bystré-ho ducha. Zachovej si dobré zvyky a popadni vidle, neboť sobotní výdělek při vší nedostatečnosti doposud je lepší než bohatství, o němž mluvíš. Což se domníváš, že je snadné obrati žida? Což nebdí a nemá železnou pokladnici a není jeho komora zamčená?"
„Pah, netlachejte," pravil Ber, „tento osel neučiní nic, co by stálo za zmínku, nemůže mlčeti a to jest vše, co dělává." A obrátiv se k volákovi vyrazil smích zpola posměšný a zpola vyzývavý.
Několik dělníků vyšlo z baráku a ženské vstávaly ke krmení dobytka.
Byla pátá a dílo se počínalo. Jeden každý z dělníků již vstal, hotov pracovati až do večeře. Za zvuků rána rodívá se síla, jež vede pluh a seče, jakkoliv tělo tak bídné a malátné dosud spí.
Ber a Řeka uprostřed slabých hlav doposud opakovali svá slova, avšak Ber mohl již vzíti podávky, aby nakladl píci do velikého koše. Řeka postál několik chvil a konečně opožďuje se, jak tomu vždycky bývalo, spěchal za ostatní-mi.
Den, až do poslední chviličky podobný dni minulému, započal a míjel. Řekovi bylo opět spěchati i prodlévati nad svým rozhodnutím k vraždě a zvyk jeho slabosti nejednou rozhněval šafáře, jenž okouněl na prostranství.
Zatím sekera tkvěla v trámu očekávajíc noci a nikdo z těch, kdo chodili mimo vraha, neznamenal jeho strašného vzruchu a šílenství. Zvedl podávky a zamával jimi. Ťal, a jiskření, jež vzniklo v temnotě chvíle, pět hvězd, pět plamenů, zastavilo se nad žasnoucí hlavou volákovou. Vrah zvedl se o délku těla, právě jako kdyby doposud byl zvíře-tem, jež nechodívá zpříma. Stál a hrozná sláva a hrozná velikost vznesla jeho ruku do výše. Byl předchůdcem vojska, mohl vzíti vše, čeho se mu zachce, mohl udeřiti a zbíti ty, kteří neodpovídali, když se tázal. Mohl pozříti všechny peníze, mohl jedinou ranou otevříti židovu lebku a pohroužiti až po násadu své vidle v cukající se tělo. Ko-nečně mohl tento chudák zlořečiti, konečně byl mocný jako muž, který se hněvá. Avšak ani v tuto chvíli, ani teď, na pokraji milosti a smrtelné noci, nikdo nevzhlédl, aby jej viděl. Zobrazování síly, tato němohra smrti, snad by byla dostačila volákovi, kdyby měla diváky.
Snad nebylo třeba nic, než aby kdokoliv z těch, již jej štvali, se podíval řka:
„Hleďte, náš volák si přivstal, mějte se na pozoru, neboť jak vidím, není mu do žertu."
Avšak dělníci nezdvihli svých hlav k Řekovi, nikdo ne-vzhlédl a poslední chvíle, jež mohla sraziti sekeru již na-přaženou, minula.
Kolem hodiny osmé ustávala práce, byl večer a noc vle-kouc tmy zastřela nebe.
Řeka se mohl vrátiti k sekeře. Šel mezi buky a v odhodlá-ní tloukl do stromů, které míjel. V jeho paži obnovovala se síla.
Byl mužem, jehož slova jsou rozumná a jehož skutky jsou patrný. Jakási maska klidu a statečnosti, škraboška nasazená na tvář blázna, který se kroutí a kolísá v bouřích svého ducha, podoba moudrosti, činila vrahovu tvář strašnou.
Vkročil do dvora za první tmy. Kout stáje, v níž spával, byl pustý a nikdo nezahlédl Řeku, jenž povstav na loži vytrhl

širočinu z trámu a nedbaje ani zdaleka opatrnosti prošel dvorem a zámeckou zahradou. Jakési znění podobno zvuku plamene a opět pablesku jakéhosi slova vedlo jej prostorem, branou a stezkou, zaněcujíc se a opět šelestíc.
Zámecká vrata nebyla zavřena a Řeka prošel nezpůsobiv více hluku než sova.
Mizerné sousoší, jež trčelo uprostřed síně, z níž se zdví-halo schodiště, vyhloubeným pohledem obráceno ke dve-řím a s končitou čepelí v pozvednuté ruce zdálo se strážcem tohoto domu. Vrah se zastavil pozvedaje čepici.
Po chvíli, jež se konečně sesula, Řeka čině veliký oblouk a nespouštěje zraku z kamene, který ho děsil, vystoupil po schodišti až do poschodí. Otevřel prvé dveře, jež se mu na-manuly, a prošel světnicí bez zastavení. Konečně se octl v síňce, jež souvisela s ložnicí baronovou.
Hlubiny ticha se nepohnuly a vrah otevřel poslední dveře. Došed k baronovu loži postál okamžik v hlavách, patře na jakýsi vlys, a vida tu obraz raněného, oslátko a ty, o nichž mluví podobenství, nemohl se zdržeti výkřiku, neboť poznával příhodu Samaritánovu.
Avšak ani tento hlas, dosti veliký, aby byl slyšán, nikoho nepřivolal, neboť starý Danowitz, vrátiv se samým večerem z honu, právě v tu chvíli, kdy vrah vstoupil do jeho ložnice, vešel do koupelny. Baron ponořil hlavu do vody, jež jej ohlušovala, padajíc do umyvadla; podobal se býku sehnuté-mu na porážce. Jeho mrtvičná lebka plná krve a závrati nebyla by se zvedla z tohoto popravčího postavení, avšak Řekova sekera neudeřila a blázen dotýkaje se stěn vyšel, jako kdyby zámecké podlahy kolísaly.
V ložnici, nemoha vybočiti ze své stezky podél zdi, udeřil na skříň a zůstal vklíněn v úhlu nábytku a stěny. Hvizd jakési blbé veselosti padl do tohoto kouta.
„Hrome, což není cesta volná? Neviděl jsem barona, nestál jsem za ním? Což jsem jej nezůstavil naživu a nemohu si vzíti vše, čeho se mi zachce?“
Pomysliv na svou statečnost, Řeka již nespěchal a vrátil se k obrazu oslice, jež kráčí ze Samaří do Nazaretu. V tu chvíli lokaj uzavřel proud vody stoupající potrubím a ozval se nový zvuk. Vrah vzhlédl a v náhlém spěchu otevřel zásuvku, aby se dotkl vnitřku některé věci, neboť bylo příliš nepravděpodobno, že zde pobývá.
Vzal hrst papírů a vložil je opět na místo. Dotkl se schránky, v níž ležela browningová pistole, pohodil jakýsi dopis a z hloubi portfeje vytáhl potištěný papír. Domníval se, že napodobí způsob čtenářů, a zdvihl jej rubem proti světlu.
Objevil se obraz říšské orlice, a když paprsky vodo-vou kresbou neprocházely, opět zmizel. Tato hra zdála se Řekovi dobrou. Odcházeje vzal papír a jakousi lasturu dosti třpytnou, aby se líbila bláznu.
Vyšed na síň, Řeka zavřel dveře co nejopatrněji, neboť v poschodí slyšel kročeje komorníkovy, jenž snad spěchá, aby jej zbil. Zahrada byla pustá a soumrak houstl. Řeka se vracel a sekera v jeho ruce byla lehká. Obešel kolny a vodní jímku poklepávaje na kamenné roubení, minul několik chlapů, postál u studny, zatímco noc se přibližovala.
Když bila desátá, vstal a prošel oddychující stájí.
Obrazy činů vystupují z temna noci a jsou krásnější než sám skutek.
Oslátko došlo již Nazaretu a uléhá na otep slámy, baron je mrtev a krvavá sekera leží na jeho prsou.
Pohlížeje opět na srpek měsíce, Řeka odříkal jakousi šílenou báseň, a zanechav sekeru sekerou, sňal provaz, jenž sloužíval k upevňování pavůzy na plných žebřiňácích.
Naleznuv na jeho konci oko navlékl jej a přehodil přes trám, nyní čekaje jako děsný rybář nad otepí, která je Horovým ložem.
Hora je na svém místě. Spí, maje po způsobu lidí slabého srdce opřená záda a pokleslou hlavu.
Neulehl po pět let, očekávaje vsedě smrt, jež nyní při-chází.
Vrah navlékl smyčku, trhl provazem a táhl ze vší síly. Hlava Horova se vznesla sotva o píď, a přece ubohé tělo nemělo dosti sil, aby povstalo.

HLAVA PÁTÁ

Poslouchejte čas a pozorujte jej, abyste se stali moudrými. Naslouchejte dlouhověké noci, jež kráčí po propastech až do kuropění, a všechny lehkosti budou vám obráceny v trá-pení. Vichřice zašly a nic nezní ze zvuků venkova. Dvůr usnul zvečera a ještě se neprobudil. Skála zámku je nepo-hnuta, konírny utichly a služebníci v svých komorách spí.
Bila třetí a Josef pozdvihl oči z knihy. Nenašel denice, a stáhnuv hlavu okénkem v okně, vrátil se k přemýšlení.
„Nebuď bázlivý, vstaň na svoji cestu,“ řekl, a toto rozhodnutí bylo již desáté.
Konečně vzal hůl, svázal ranec, jenž přísluší poutníku, a sešed k zámeckým vratům, vrátil se zpátky.
Otevříti tuto veřej bylo příliš těžké, neboť při prvním zaskřípění byl by přispěchal zámecký vrátný zavěsiti se na ni, aby ji pohnul, a otevra, uklonil by se pánu, jenž vychází, kdy se mu zachce.
Kněz Danowitz nemohl vyjíti na pouť jeruzalémskou bez směšnosti.
Starý baron spal, avšak jeho služebník vztyčil se na prahu jako střepy, jež nelze než přeskočiti, až se sutana zvedne k nahému koleni.
Boje se uctivosti i výsměchu Josef sestoupil, aby prohlédl vchody sluhů, a našed i tyto zavřeny, postál několik chvil před bytem dveřníkovým.
Konečně se rozhodl a zaklepal.
„Dej mi klíč, chci vyjíti,“ řekl sluhovi, jenž sypal svá pozdravování dosti nedbale.
Bylo nutno vrátit se pro hůl a ranec již přichystaný, a Josef šel jako muž, jenž pospíchá, avšak před okénkem vrátného bral se po špičkách.
Onoho jitra Ouhrov nevstával příliš časně. Josef prošel vsí, aniž koho potkal mimo slouhu a dítě. Uprostřed polí se zastavil již beze strachu. Baron spal a zámek byl zavřen. Josef si mohl připomenouti všechnu odvahu. Své noci a dálku

Jeruzaléma.
Již na pokraji ouhrovské vsi podobal se poutníku, neboť mimo hůl pominul vše cestovní pohodlí. Ovšem byl obut, avšak jeho křápy byly dosti špatné, aby jej zchromily za jediný den. Zpola prázdný vak třásl se na knězových zádech, avšak zbývalo dosti naděje, že po celé délce se zvednou okraje řemení a že zpopruhovatí, aby dřely jako poutnické provazy minulých věků.
Prvního dne bývají naděje nejzelenější a strasti počínávají trochou zpěvu. Nuže, kněz, jenž si podupával v jistotách, že ouhrovská silnice je dosti cestou ve smyslu přísloví, aby vedla do Říma, mohl přehlédnouti některá zdravotnic-ká opatření. Byl by klusal podél milníků, avšak poutničky krok od věků jest dlouhý a vážný. Bylo mu tedy kráčeti spíše pádně než zčerstva.
Kokrhající vesnici měl doposud v patách a všechny poutnické znaky nebyly méně než vrtácké. Kráčel podél břehu rozšiřující se řeky, podél vrboví, jež se střídá s ka-mennou hrází a opět sítinou, avšak tato krása neoživila vznětů knězových. Brzy zesmutněl vleká svou hůl a skláněje hlavu příliš se podobal kajícníkovi, jenž má zapotřebí spěchati se svým pokáním. Konečně Vltava zůstala v hloubi a cesta jala se stoupati na jakousi výšinku. Rostlo zde něco buků a uprostřed hájku mezi kamením stál kříž. Od tohoto znamení Josef se mohl vrátiti domů, neboť vrch nazýval se lítostným jménem a kříž stál na místě popravčím. Prošed touto končinou bez povšimnutí, Danowitz bral se dále až k městu Mirovci, kde se zastavil.
Druhého dne jakýsi černooký lump, jenž celá léta pobý-val na cestách, spatřil Josefa ze své houštiny, a pozastavuje se nad jeho splasklým pytlem, všetečně se tázal: „Kam jdete, pane? Jestliže se nemýlím, jste mnichem, jako cho-dívají s křivými noži!“
Danowitz neodpovídal, a tento tulák, zachovávaje krok s krokem knězovým, jal se mluviti poněkud zdlouha:
„Nejsem pohoršen ani vaším mlčením, neboť nemůžete být nadšen, že jdu s vámi, právě tak jako já bych se nerado-val, kdyby mne následovalo několik chlapců s brašnou pod paží nebo na zádech. K nemalému rozhořčení mohu však říci, že nespěchám. Maje několik slabůstek v pivech a v pálenkách, mohu prodlévati na všech místech, kde se tyto poklesky vyskytují, a půjdu s vámi, neboť jsem jist, že mi vyhovíte.“
„Dobrá,“ odpověděl Danowitz, „nemám však, co bych vám nabídl. Nemám ani peněz, ani vína. To, co jste považo-val za láhev, je plátno navinuté na holi, jako se kdysi nosí-valo. Sáhněte na ně, nenaleznete hrdla.“
„Pah,“ děl tulák, „zachováváte si jasné vědomí o svých obtížích! Cestujete daleko? Zajisté nikoliv, neboť takto se nechodívá. Hrome, nepomýšlíte snad na nějaký dobrý nocleh na zdejších farách? Jsem jist, že výhody vašeho řemesla jsou značné, nuže, ukažte je. Což, u všech všudy, chodí duchovenstvo po silnicích, majíc na znamení hladu mezi zuby párátko a ruce na zádech?“
Danowitz, který nikdy nevykročil ze světa knězi, kde v každém případě se mluvívá obšírně, nemohl odmítnouti tento způsob hovoru dosti rozhodně a jak by byl zasluhoval. Neutekl od pocestného a tlumený vztek koneckonců se vytřásl z jeho srdce. Mohl posupně mlčeti celou cestu jeruzalémskou, a chřestě růžencem, byl by se již podobal někomu, kdo se náležitě vyzná v poutnických věcech. Nyní však divže nesedí s tímto mluvkou na hasičské stří-kačce, jež kvapí se svým mužstvem nejkratší cestou do hospody. Slyšel výčet všech jídel připravovaných s cibulí, a jsa od přírody zasmušilý a chuti méně dravé, doznal, že trpí.
Mužové se nezastavili až k poledni.
„Co zamýšlíte učiniti?“ tázal se Josef.
„Jezme,“ odpověděl chlapík, „jezme, pane, a nemáte-li posud chuti, zbavte se konečně svých obtíží. Slýchávám, že je dobře polechtati si jícen kohoutím peřím a řádně se vydáviti. Učiňte to nebo cokoliv jiného. Hospoda nikoliv nej-horší je nablízku.“
„Pane,“ pravil Danowitz pln studu, neboť jeho dobro-volná chudoba, jež se v Ouhrově zdála tak žádoucí, podo-bala se nyní více podvodu a skrblictví než křesťanské ctnosti, „řekl jsem, že nemám peněz, budu nucen čas od času se zaměstnávati, abych si opatřil nutné jídlo. Jdu daleko, pane.“
„Budiž,“ pravil otrhánek, usmívaje se sotva zřetelně, „na silnicích však zachovává se jakási zdvořilost nikoliv nepodobná ostatním. Nechci se tě tázati, kam jdeš, co je mi po tom, avšak zaplatíš mi oběd.“
Duch zbožného kněze byl dotčen, avšak tulák, jenž ne-myslil na nic, než jak by se co nejrychleji dostal ke stolu, vedl si příliš naléhavě a Danowitz se styděl odporovati.
Dali se opět na cestu, rozprávějíce jen čas od času, neboť hovor Danowitze tížil. Chtěl přemýšleti o věcech, jež mimo všechnu nauku se utvářejí téměř sprostě. Předvídaje, že mu bude v nejbližší hospodě platiti řád tulákův, neboť jeho řeč byla srozumitelná, a nemoha snésti myšlenky, že by celá příhoda skončila jakýmsi chrapounským starostou, jenž by jim vylál, Josef se rozhodoval prodati prsten. „Cítím velmi živě,“ řekl si převraceje svou mošnu, „že jest v mém jednání něco trestuhodného. Neměl jsem odpovídati tomuto zpustlíkovi a neměl jsem dovolovati, aby kráčel se mnou. Je dosti statný, aby šel sám. U všech všudy, ať tropí jinde svá pohoršení!“
Nicméně šli. Hospody, tyto útvary ze starých časů, zbý-vají na křižovatkách ještě dodnes. Josef, zhlédnuv po chvilce stavení, návěstní štít a zelený věnec, byl jist, že pohroma jest blízká.
„Vejděme,“ řekl pocestný, „vejděme! Tato hospoda není nejlepší, již jsme mohli nalézti do večera, ale je vně vesnice, jež počíná za ohbím cesty. Zdá se mi to býti s vý-hodou, uvážíme-li, že sem pravděpodobně nechodívá stráž-mistr na dršťkovou polévku.“
Zasedli ke stolu, jenž byl selštější než stůl pravých hospod. Hostinský, zaneprázdněný svými chlívky, následoval, znepokojen rozmarným oblekem těchto poutníků.
„Je dlužno býti opatrným, neboť hospody nejsou dopo-sud bezpečny před jedlíky, kteří se potloukají po silnicích,“ myslil, veda si s mírou ve vítání hostí.
„Nuže,“ pravil u veliké sebedůvěře tulák, „dejte mi něco k jídlu, co máte?“

Hospodář, zachovávaje mlčení dosti výrazné, přistoupil k staré skříni opřené o zeď a vyňal zpod skleněného pří-klopu dvé syrečků.
„Zde jsou," řekl, klada je na skývu chleba. Potom vzal láhev, a naplniv dvě skleničky pálenkou, nesl je na stůl.
„To je vše?" otázal se Danowitz.
„Nemohu se zabývati hostinstvím jiného druhu na silni-ci, jež je prázdná. Vidíte, že syrečky jsou staré, a věru, če-kal jsem dosti dlouho, abych prodal aspoň tyto dva. Jak-mile zaplatíte, mohu vám nabídnouti opět, neboť není pochyby, že jsou všechny na prodej."
„Právě dnes," řekl Danowitz co nejtišeji, „nemáme pe-něz. Avšak kdybyste místo nich přijal nějaký předmět, byl bych vám velmi zavázán."
„Hleďme," pravil hostinský, „tu to máme; mohu si tedy opět vzíti své pokrmy a nápoje." Přes toto ujišťování při-stoupil však ke knězi, aby věnoval všechen svůj nešetrný zájem jeho brašně.
„Budiž," pravil, odnášeje svitek plátna Danowitzova, „dám vám po třech vuřtech, po třech syrečcích a po půl-litru kořalky."
„Jak!" pravil tulák, vida, že věc se obrací k dobrému, „máte nás za hlupáky? Plátno, jež jste tak rychle uklidil, má cenu desaterónásobnou. Doplaťte, pane, zbytek, nebo nás uhostěte obědem méně hubeným. V těchto věcech se vyznám a věřím, že zde přišla kosa na kámen."
Hostinský sestoupil do sklepa, aby vyhledal jakousi flákotu, a Josef vyšel s holí a brašnou.
Tulák, v jehož blízkosti se přiházelo zlodějství dosti často, nebyl dotčen tím, že Danowitz nenechal brašny na stole. Byl shovívavý k opartnosti svých přátel.
Zatím Josef nepomýšleje na návrat spěchal k vesnici. Ubíhal přikrčen a drže levicí vak, jenž mu skákal na zá-dech. Když minul ves, Josef sešel z cesty v maličký lesík. Litoval spíše nezdvořilostí, které příliš dlouho poslouchal, než oběda nebo plátna; byl postrašen. Nevypočítatelné zvyky silnic ho mátly a nakonec úplně pozbyl své rovno-váhy. Nemoha jíti a rozhněván na holomství, jež zasluhuje nejtěžších pokut, Josef zůstal seděti v mělkém výmolu uprostřed lesa.
Teprve kvečeru, domnívaje se, že jeho po-cestný opustil již vesnici, vstal a pomalu se vracel.
Když došel k prvním chalupám, snášela se již tma. Pře-mýšleje postál chviličku na návsi a jeho ramena, jaksi stará již ve dvacátém třetím roce, počala se zdvíhati a třásti. Josef plakal. Záblesk padající z otevřených dveří krámu ozařoval kostelní věž. Ve vsi byl kostel a beze vší pochyby jeho farář znal jméno Danowitzovo. Avšak Josef váhal.
Konečně, jako kdyby chtěl vytrhnouti svůj osud z výsad a práv šlechtictví a jako by zároveň chtěl uraziti kněze, vešel do krámu hokynářova, a vysypav na pult vak, prodal všechny své věci. Slyšel opět kmotrovské žerty a plkání chrapouna, jenž se potrhá, aby vlezl faráři do zadnice, a jenž kašle na kněze, je-li chudý.
Černé prostory mezi stromy zaleskly se hvězdami; v ta-kovéto noci bylo možno jíti až do svítání, avšak jsi příliš vzdálena, ó zemi! Jsi příliš blízka, země! Země hrubců, hnojařů a otrapů, již všichni si vedou prostě a bez rozpaků, zatímco pocestným duchovním jest se skrývati po dubi-nách.
Vykročiv z vesnice, kde byl prodal prsten a vše, co od-nesl z Ouhrova, Josef samou nocí dorazil do osady Louňo-vic. Vyhledal hospodu, a uloživ se co nejpohodlněji, spal.
Probudil se až za svítání a tu mimo všechnu lítost pocítil chuť vypíti doušek čaje a posnídati vajec, topinek a másla.
„Chci se dodělati nějakého zisku, abych ukázal, že pe-něžní věci jsou bez významu," pomyslil si objednávaje jídla, jež za chviličku pojedl již bez myšlenky.
Nicméně vyšel z této hospody zachovávaje dosti zřetelně poutničky vzhled; jeho nohy, zřejmě již choré, ztěžka se vlekly vytlačujíce po okrajích podeští bláto. Zpod střevíců stříkala voda a Josefův podivuhodný plášť zvlhl, neboť se dalo právě do deště.
„Mohl byste mi říci, pane, přijdu-li brzy na říšskou silnici, jež vede k Táboru a k Vídni?" děl Danowitz muži, který se hotovil k seči.
„Co?" řekl sekáč zbavený smíchu či aspoň jeho hlasu, neboť se smál třepaje rukou a zmítaje se mlčky v jakémsi radostném údivu. „A, a!" vyrazil naposled, ukazuje na kněze, jemuž nezbylo než utíkati.
„Vem ďas tyto mouly," řekl kněz, čině své opovržení krutějším, než bylo.
Na druhý den, jda již táborskou silnicí, Danowitz jedl a pil v hospodách právě tak, jako to činívají všichni ob-chodní cestující. Měl dosti peněz, aby mohl bez hladu jíti po čtyři neděle, avšak tato doba byla příliš krátká, neboť který chodec by došel za měsíc do Palestiny? Koneckonců na každé cestě i ten, kdo je syt a obut, strádá, neboť noci jsou mrazivé jako výšiny a horoucí dny hoří v hranici slunce.
Uprostřed rachoty žní, jež na vysočině teprve nastávaly, v hluku kolovrátků a mezi vinicemi jižní Moravy Danowitz vedl přesný a samotářský život. Jsa udeřen světem, jsa zdrcen a zmlácen, posmíván, podobal se maškaře, které obnažili zadnici. Zdrán, s nohama rozdrásanýma a s krvá-cející patou, jak by doposud mohl mysliti na cestu jeru-zalémskou? Usedl na mez a jeho rozpálený mozek se hýbal uprostřed lebky jako plž v ulitě. Bylo dosti slz na této cestě!
„Hle, tajemství," řekl před zjevením, které je vepsáno v povětrnou knihu cest. „Proč mi uniká žehnoucí pravda, jejíž zář dýše mi ve tvář!"
„Pane," řekl mu jakýsi útlý cestář, „nesměšujte dvě nejrůznější věci, je to pohoršlivé, slyšeti vás, jak nadáváte, že vám nebylo odpověděno na křesťanské pozdravení. Nechtě toho, jste-li tak tuze pyšný, kašlu vám na tuto poctu, ale jakože mám v ruce lopatu, vy hejsku, mohu vám přejeti po chlupech. Buďte pamětliv toho, že svou věc můžete vyhrát, jen pokud budeme mluvit!"
Josefovo poněkud potrhlé křesťanství ssedalo v jakousi nepovědomou končinu srdce. Slyše mluviti špinavé hospo-dy a řeči na rozcestích, jda správné ve svých škrpálech upro-střed pořádné a veselé hrubosti, jež od středověku se ne-vyskytuje v dutinách církví a knihoven, Danowitz se opřel o hůl, jež opět se stala klackem.
Bylo mu litovati nevýhod prodeje a byl by se vrátil pro svou brašnu, kdyby nebyla již příliš daleko. Jeruzalém byl

zapomenut a pokora byla zapomenuta.
Nechtěje se vrátiti do Ouhrova, neboť starý baron zajisté by se byl vysmál jeho poutnictví, Josef se obrátil k výcho-du. „V tomto přestrojení," řekl si, „nemohu vejíti do Vídně, ale není příčiny, proč bych nemohl dojíti do Istemby na svůj polský dvorec."
Doraziv k hranicím Haliče, podobal se Josef všem Jo-sefům, kteří kráčejí po silnicích. Snad byl doposud nedo-statečně obeznámen se způsoby chlapů a neuměl si pořídit oběda uprostřed polí plných zvěře, avšak vyznal se trochu v hospodách. Mohl mluviti s krčmářem, jenž si pohrává kuchyňským nožem, aby ukázal, že má uděláno pro strach, s výrazem, který nikdo nemohl považovati za nejistý. Po-ohlížel se po děvečkách, jež čvachtaly mlátem, a byl by jim přál dobrého jitra a dobré noci, avšak jeho úbor dosud nepozbyl nápadnosti. Prsy a lýtka věčně kakraholtská vyskytovaly se od pomyslné čáry hraniční příliš často a sta-robylá láska obnovovala svou letitou tvář.
Danowitz podobal se otci vyklouzu, jenž si to hrne z her-ny na dostaveníčko. Měl na mysli jakési úsloví, jež prořekne u příležitosti zvláště vhodné, avšak jeho odvaha přestávala u záměru. Minuv holku, jež stála co nejpřístupněji nad valchou, nalézal opět své junáctví na chvíli zapomenuté a ohlížel se do omrzení.
Na przegoninské křižovatce stihl vůz jedoucí stejným směrem.
„Dobrý den," řekl, přecházeje, a sedlák, jehož kobyla právě se rozkročila, měl dosti času, aby neodpověděl jedi-nou větou.
„Kam jdete?" řekl vposled, nahýbaje se přes košatinu své bryčky. „Do Woloniec? Nuže, proč byste chodil pěšky, mohu vás dovézti až doprostřed vsi."
Josef přisedl. Po chvilce kymácení zmizela jakákoliv nejistota, je-li tento ochotný vozka opilý, naštěstí nespadl a vůz v namáhavém rozjaření jel dále.
„Pane," řekl sedlák, vnímaje zvolna všechny zastřené odznaky Danowitzova stavu, „jest dvojí způsob cestování: koňmo a bos; čím jste vy, který jste nezvolil ani prvý, ani druhý?"
„Ach," odpověděl Josef polštinou zpotvořenou na způ-sob slovenštiny pozdějších politiků, „toto cestovní pravi-dlo zajisté neplatí bez výhrady."
„Zajisté, výhrada jest pánem každého pravidla, avšak kdo se vyzná v těchto vyraženích advokátů?" řekl sedlák. „Jsa příliš spravedlivý, abych postačil všemu rasáctví exekutorů, byl jsem zvalchován výsadami lihovarníků, jež zaručuje zákoník. Čicháte toto moře," pravil zvednuv nos a vydechuje zápach pálenky, „to jest polský okeán! Pijte, pane, nebo, přejete-li si, zpívejme!"
„Švadrona hulánů posekala švadronu husarů. Žijeme v blahobytu a naše jmění není k utahání. Hola, hola, hola!" „Tato láhev má příliš úzké hrdlo," řekl Danowitz. „Neopravujte tak starých zvyků," odpověděl opilec, „neopravujte tak starých zvyků, abychom se neznepřátelili. Je nutno oddělovati doušky jazykem anebo hrdlem? Roz-važte tuto bezúhonnou domácí hru nikoliv jako cizozemec, ale jako chlap, jehož jsem pozval do své bryčky!"
Danowitz se napil a poděkoval velmi nuceně. Naštěstí pohrdlivý posunek, s nímž vracel láhev, zůstal nepovšimnut a jeho důslednost nedoznala úhony.
Pil opět a opět, připravuje prostranství svého ducha k jakési řeči či písni, jež by udeřila do středu, pil připravuje pěst k ráně.
„Co vás přivedlo na tuto myšlenku?" otázal se Danowitz již bez potřeby, „proč si to myslíte?"
A sedlák pošvihávaje bičem zahoukal v odpověď: „Ohé, ohé!"
Zatím kůň po způsobu všech tahounů, již čas od času nacházejí malou příčinu k potřeštění, vyrazil úprkem tak divým, že by byl zmátl i kotláře, který jej prodal pro bláz-novství. Tohoto večera zdály se Josefovi šíře všehomíra poněkud nadprůměrné, a když opilý vozka padl do jeho kouta, nemohl snésti nespravedlivé tísně.
„Nechtě mě být," řekl, „což jste se opil?"
Krvavé oko pohlédlo na Danowitze.
„Nechtě mne," vyjekl Josef náhle vystřízlivělý. Avšak již padla rána a již se zvrátil a padal. Oblak jiskření a tmy padal s ním. Ležel tváří v prachu a vozka odjížděl křiče a hroze bičem.
Po chvíli Danowitz vstal, a sešed ze silnice, usedl na ká-men. Vyplivoval krev z vyražených zubů a otoky činily jeho tvář směšnou.
Čas plynul a nadcházela noc stejně bolestná a stejně pro-kletá jako noci ouhrovské.
Naslouchejte dlouhověkým tmám, jež kráčí po propas-tech až do kuropění. Na těchto pláních a pohořích nočních všechny lehkosti budou obráceny v trápení, neboť skála zámku doposud je nepohnuta.
Když Danowitz vstal opět na cestu, nezdvihl žádný ze svých poutnických nástrojů. Obrátiv se šel do vesnice zcela jiné, než kam směřoval. Vyhledav židovského povozníka, po tři dny jel do Istemby jako baron, jenž chce překvapiti svého správce.

HLAVA ŠESTÁ

Zdávna oznamované věci spěly ku svému konci, neboť nikdo neskryje ohně pláštěm a nikdo neutají v zavřené pěsti rezavého uhlí.
Dosti dlouho jste se cvičívali v naukách války, sedlali jste koně a hnali útoky, dokud Uhry byly prázdny nepřítele. Ohlašovali jste tuto chvíli, jež přichází, a kdekdo věděl, že se stane.
Pluk modrý a rudý, pošmourná kasárna a stáj plná trysku zdržovaného, postaví se svými barvami, a než se vyjde na cestu plnou krve a v široký pás bitev, budou hráti hudby na náměstí.
Blbý novinář, který třikrát se promění, než mu bude dopřáno, aby zcepeněl pod dobrou ranou, houká a zvučně

zvěstuje, oznamuje a roznáší jakousi smrt, jež se nikoho ne-týká a pro niž nepláče ani císař.
Pleva shořevší ohněm a jméno neveliké a neznámé, za-pomenuté i se svým přídomkem v hodině smrti.
Jméno hladovce slávy a moci, jež ho minula.
Jméno mužíka a nezasloužený skon. Nezasloužený skon, maličká zpráva, žel, tolikrát opakovaná v denících. Malič-ký povzdech a chvíle prodlení u neštěstí příliš dalekého.
Kde je Sarajevo, kde jest ta země?
Zbožný vévoda popojížděje sem i tam, uprostřed ní byl zabit mládencem, jenž se zahubil zároveň s ním.
Dvakráte škoda těchto smrtí. Smrti těla a smrti síly. Zdali bude ukrácena ruka vrahů, kteří poznovu nabíjí svou zbraň, zdali výstraha a napomenutí dané mstitelům je dosti? Není žádné moci k vysvobození z těchto křivd tak starých a posud je prázdna rudost praporu.
Doposud je prázdná rudost praporu.
Německá města řvou a malátným Čechám jest se rozhodovati. Válka uvodí tmu, jež potrvá tři léta.
Zatím mužové chystají rance, jež povlekou ke kasárnům, a všechen vztek se rozbíhá v žehrání mlknoucí na prostran-stvích.
Toto utišení bude zlořečeno, neboť ze všech věcí nejvíce se podobá strachu.
Žvavé návěstí a kormutlivý obrázek chudáka, jenž se modlí za své armády a pokřikuje válce, hnuly okrskem světa.
Vcházejíce do bran obludných jatek a do časů vraž-dění, někteří oplývali chválami, někteří řvali po kořisti, jiní šli s váháním a opět jiní se zpili, nepřiměsujíce nadšení k vínu. Byl čas kořalek.
Vně krčmy nadchází večer snad dosti truchlivý, abych zůstal seděti za stolem, neboť víno obveseluje srdce. Neboť víno jest zadarmo.
Pět husarů, jimž válka propůjčovala něco významu, zvedlo svou sklenici opět plnou a zvedlo svůj hlas: „Ať roste tráva! Ať podojí býka ten lump, který spískal toto vy-ražení!“
Pán poněkud letitý, jenž se pobláznil nadcházející lunou či jenom vznešeným citem, skloněn nad deskou stolu a roz-lévaje víno, pronesl jakousi velmi odhodlanou a statečnou řeč, avšak opilství vzrostlo již citelně a nikdo ji nemohl oceniti po zásluze.
„Nehoň se, puchejři!“ pravil malý František, jemuž v kasárnách se říkalo Hřeblo, nicméně, nemoha odmítnouti pozvání příliš laskavého, pil stejnou měrou ze sklenice tohoto štváče jako ze sklenic ostatních. Jakýsi chudák má-lem polomrtvý, jehož v hnutí ušlechtilé a půvabné hravosti strčili a spěchovali pod lavici, zařval, vyhrožuje podříznouti krk každému, kdo se jej dotkne. V tu chvíli hudba, jež otloukala pijákům hlavy, vzmohla se, desetkrát vydatněji fidlajíc své nástroje.
„Prokažte mi čest a pojďte se mnou nahoru,“ pravil voják uprostřed hloučku, jenž se tísnil a pošťuchoval před jakousi holkou.
Muzika, prodchnouc tento hlas a propůjčujíc mu své mohutné křídlo, byla by jej málem spasila, avšak holky tohoto druhu vyznají se dobře v způsobech a mravech chlapů, aby věděly o vyzvání, jež nezaslechly.
„Dobrá,“ odpověděla prodírajíc se smečkou, „pojď, opice.“
Hotovil se vzíti ji kolem pasu. Byla by se opřela o jeho rameno, a potřásajíce zadky již připravenými, byli by vyšli uhlazeně a bez pohoršení. Avšak maličký husar, jenž se doposud přidržoval svých přátel, krkaje a vrhna dosti příhodně na oddělených místech a za hluku rozhovorů všeobecných, nyní poněkud zdivočel.
„Sedni si,“ řekl a přistoupil k vyvolenému milenci, „hergot, sedni si, nebo tě přetáhnu, jak jsi dlouhý.“
„Co?“ pravil pěší voják a zamával pěstí, neboť byl znalý ve rvačkách.
Bylo zřejmo, že František pozbyl zdravé úvahy, a že nutkán záštím, dopustil se kruté urážky, neboť sekáč ni-kterak se nezdál ani tak slabý, ani tak opilý, aby jej malý František spořádal. Postavil se a Hřeblo, hledaje nějaké mohutné a cizojazyčné úsloví, zasadil mu prvou ránu do lýtka.
Holka vyjekla, jako kdyby nebylo vhodnější zanechati všechnu upřílišněnost nevědomcům a jíti v pořádku spat s jiným.
Věci v této hospodě dávno se vyšinuly ze svých obvyklých tvarů. Stoly se podobaly zvířatům, a jestliže někdo sáhl po nádobce s vínem, nenalezl ji na svém místě.
„Ech,“ pravila Kateřina, nevšímajíc si více srůtky, ačkoliv ušlechtilé ucho vojáka bylo téměř utrženo, „proč se vměšuje do věci, jež se ho netýká, chtěla jsem jít k těm-to husarům, když mi vlezl do cesty.“
Mimo nadání František se rval dosti obstojně, ale ačkoliv byl statečný a zájem Kateřinin se k němu obracel, byl by prohrál, kdyby ostatní čtyři husaři nerozhodli jinak toto zápolení.
„Jakže,“ pravil pán, který se domníval, že může mluviti, neboť již platil za víno padesát či více zlatých, „jakže, toho máte zapotřebí? Vojáci jedné armády! V předvečer veliké války! Styďte se nositi meč, jenž vám byl svěřen, do rvaček po hospodách!“
„My vojáci, my vojáci, hergot!“ řekl jeden z husarů na-značuje, že nestrpí, aby kdokoliv foukal do jejich kaše.
Kdosi udeřil do stolu a rána byla znamením, aby šest vojáků rozmlátilo tento lokál. Ochránce dobrých mravů, vzájemnosti a pomoci, jež by se měly vyskytovati u armád nikoli jen v období nebezpečenství, byl zbit. Zanechal rukáv v hrsti pěšáka, jenž ho měl spíše chváliti než mazati, byl vyhozen a hledal policejní stráž saje na oděrce a vyplivu-je něco krve.
V hospodě potlučené jen do jisté míry zavládla opět shoda. Je válka. Vrnění ušlechtilého zákona jest přehluše-no vřavou a podle strachů jeden každý vyrozumívá, že jest vše dovoleno.
Ať se hnou všechny náruživosti, ať se pije, neboť dnes se pije zadarmo a naposledy.
Běhny zapomněly na svou punčochu a mesdames pláčí v předpokojích bordelů.
Není dosti hudby v Budíne. Vše se rozlučuje, vše se mění. Tato hanebná hospoda jest koráb a víno je moře plné

utě-šování.
„Dejte sem korbel!“
„Ať se vrátí ta děvka!“
Noc byla příliš dlouhá a dveře byly otevřeny; vešlo ně-kolik opilců, kteří již nenalezli místa. Bylo jim mluviti ve všech jazycích.
„Nám je to volný, nám je to akorát. To mi nevnuká žád-ná jiná, jen ta holka upatlaná. Chlastej, troupe, máš to nahnutý!“
Opakovali jakýsi křápavý a blbý vtip již podesáté. Stůj co stůj drhli nějakou písničku, neboť to jest způsob pláče, to jest způsob loučení těchto chudáků.
Měli doposud pokdy. Noc se protahovala. Rozptýlení, nedbalí, uprostřed vřavy a nepořádku, stádo samotářů, jež navzdory kasárnám, jménu vojska a davu, loket na lokti vřeští na své poušti. Žádný z nich neznal druhého. Každý z nich byl sám, každý z nich žmoulal a hnětl děs ve svém tichu, jež nepohltí hlomozy hospod.
Pahorky ouhrovské, pastviny a lesy Karpat a žhnoucí ulice plná hlasů, již končím svůj příběh, ať se propadnu na tom místě! Až na dno opilé láhve, v klín děvky nej-nestoudnější!
„Co je to, co je to podivného,“ řekl František zvedaje hlavu ze svých rukou.
„Co je to, nic! Bubnování setniny již odcházející.“
„Pojďte,“ odpovídali, „vykašleme se na toho ohnipu šenkýře! Budete zde hřadovati až do rána, u těchto pato-ků a v tomto pajzlu?“
Ulice se hroužila v tmu, stádo a zástup lidí pozdrževše se na zatáčkách znikaly v ohbí a opět se objevovaly jako plynoucí voda. Odkudsi rozléhalo se stkáni houslí a pobe-kávání opilce.
„Ty a můj bratr,“ řekl František, pozvedaje opilou tvář k rameni ouhrovského vojáka Jakuba, „vy jste dva, na které si vzpomenu.“
„Opravdu,“ odpověděl, „budu litovati, že tě znám, ty chudinko, co chceš? kam se hrneš?“ A uchopiv vojákovi ruku, lámal ji v zápěstí.
Tento Jakub, jehož hrubost vylučovala každé pomyšlení na lítost a dojetí, byl rád shonu a oživení, jež nastávalo. Minul se kdysi s chlapským štěstím v Ouhrově a Budín se svými průpovídkami, jež je nutno znáti, město pepického vzhledu a slovních půtek, jej rovněž zklamávalo. Nezahla-ditelný znak dobrodružnosti, jež koneckonců se temeni z každého nitra, patrný v ustavičné hotovosti k půtkám a neobvyklostem, kde doposud síla něco platí, tento sklon projevující se jen v bláhovostech, mohl mu nyní přivoditi veliká vyznamenání a jakousi slávu, o níž slýchával.
„Vidíš,“ řekl, ukazuje na několik počestných Uhrů, kteří ani tehdy, když jsou opilí namol, nezůstávají lhostej-nými před svými husary, „vidíš, jak na nás civí! Mordije, půjdeme a rozsekáme ty Srbáky. Hurá! Hurá!“
Skupina darmošlapů, zajisté z nemenší části odhodlaná tak jako Jakub, odpověděla mu voláním stejné nadšeným.
Kdosi zazpíval, a jako na povel se ulice dala do řvaní.
Nastávaly jakési předobrazy války, v nichž každý bázli-vec vítězívá.
Tento chudáčky a bachratý advokát, jehož zlá žena, kdy-koli se jí zachce, prohání lavičníkem po dobře oploceném majetku, podobal se málem hrdinovi. Jda za vojáky slyšel bubnování z prostranství strašného pole, slyšel svištění kulí, jež odskakovaly od pancéřových krytů, slyšel karabiny a dusání houfnic, avšak stál v této bouři, v tomto ustavič-ném míhání blesků, podoben kanonýru Jabůrkovi. Vyšed ze svých snů, tento vztyčený požerák mohl dosti jadrně povzbuzovati všechno vojsko. Zpíval uprostřed smečky, jež se mu podobala, neboť těchto poseroutků s okrvavenou řití je více, než se sluší.
František, nemaje odvahy Jakubovy a jsa daleko hlou-pější, než se zdál, mohl velmi dobře plakati, avšak toto počínání bylo by příliš prosté a František chtěl platiti za husara, ačkoliv jím byl jen zbraní. Tři roky služby u pluku jsou dosti, aby zmátly ducha tak loudavého, a veliká válka podle výpočtu ochromovala jej právě tak jako zástupy.
Rozjítření konečně pominulo, kráčel málem již vystříz-livělý, a vzpomněv na rozkaz, dal se do spěchání. Chtěl býti uprostřed eskadrony, nalézaje jakousi slabou a bez-radnou krásu v poslušnosti a ve vojště, jež se dává na po-chod.
Došed svlékal se, maje zřetel ke všem těmto věcem, a protože je válka, pověsil svou husarskou šavli na význač-né místo.
Jakub psal do Ouhrova dopis plný chvastounství a do-končil jej zápole s opilostí.
„Co to je,“ řekl vojákům, kteří popíjejíce z lahví dosud seděli po kavalcích, „co to je, že nic neděláte v příhodný čas? Máte již spát! Kdyby některý důstojník viděl u nás světlo, budu to já, kdo odstůně. A pak, což kdybychom odjížděli již zítra?“
„Nono,“ odpovídali, „což nevíš, že zemdlený kůň nejlépe dobíhá?“
Tento voják měl příliš dobré mínění o svých přátelích, kteří se nechtěli bíti pro žádnou z věcí císaře, ani pro trhy, ani pro odbytiště světová.
Zalepiv obálku a napsav poštmistrovo jméno, Jakub připojil dodatek:
„Vydejte Josefu Jakubovi ve dvoře.“
Potom vstal, a zachovávaje všechnu vojenskou pádnost, zhasl lampu.
Venku se rozednívalo. Svět nestál, tyto veliké věci ne-pozastřely ani měsíce, ani nezpozdily východu. Skupiny lidí lačných zpráv stály před deníky. Na tisíci místech vznikal týž ubohý vtip a neobratní střádalové honili se po pětníčku a po koruně, aby je schovali v svých truhlících.
Byl dvacátý pátý červenec a vyjednávání dosud nekon-čilo. Vorwärts dosud mluvil proti válce a blýskávice depeší oznamovala proradná mínění vlád.
Zatím však vojska se již seskupovala na hranicích říší. Vyslancové měli dosti času vyměňovati své zdvořilosti. Baron Geisl, Tschirsky a všichni ostatní, jimž po čtyři léta bylo zastírati svou tatrmanskou obratnost.
Důstojnost říší, nesmysl popotahovaný, kdykoliv je pří-hodná chvíle k lupu, nesmysl vytržený ze smetišť času, opět se

třpytil a zsinalá Evropa sedala obkročmo na svou klisnu.
Tentam je ždibec rozvahy vlastní řemeslům a obchodo-vání. Tatam je trocha lítosti, neboť končíř, prapor a mi-trailleusa jsou slova básní a náhlého štěstí.
Plkání vyjednavačů a osnova válek vždy peněžních. Škaredý a sprostý podvod a vposled bitva, vzmach strachů a hrdinství tak dlouho tajeného.
Kdyby nebylo vášnivé a žhnoucí ruky, jež vytrhne čepel a vztyčí žerď praporu!
Kdyby nebylo staré a hrůzné poslušnosti troubení! Na tisíce a opět na tisíce chudáků postupuje ve vzdutých pláš-tích.
Ó, dobrodružství škol a vypravování a knih! Ó, hry a výpravy hrdinské! Ó, slzy a účastenství, jichž se nikomu nedostalo, až dnes!
Za zvuků bubnu kráčím vesele, hurá, hurá na nepřítele!
Vojáci učinili jakousi smlouvu s hrůzami, jež nastávaly, měli se stát slavnými skrze ně, měli růsti krví, jako bylina roste deštěm. Nikdo nebyl rozhněván a nikdo nechtěl za-bíjeti lidi, avšak jsa vytržen ze své králičiny a maje cípy pláště povyhrnuty a ruku vzpaženu, ochránce sirotků a vdov došel až k hranici Srbska a k městu Horodénce, a za závorou polních četníků bude stříleti již z bázně.
Zatím rozlehlá prostranství kasáren se naplňovala vojsky, dětská hřiště, jízdárny Jockey-klubu, dvory výstavišť, sad kapucínský a nádvoří paláců byly plny stanů. Po stu a po tisíci táhly železnice a na podlahách vozů leželi vojáci. Pak se stalo, že ženské bystřejší orlic běhaly po nocích, jiné daly se na kuchařství a byly nosičkami jídel, a opět jiné od hlavy k patě bílé hrnuly se do hospitálů doposud prázd-ných. Nechť vystoupí některý z důstojníků a řekne, že mužstvo je lačné, nechť si pohraje uprostřed ohavných oslic se svým binoklem, a všechny se vzteknou, aby přinesly celou svou spíž.
Tyto starostky a tyto městské panny nebyly dosti chvá-leny, ačkoliv plakávaly a servaly dosti růží.
Věci války spěly vpřed rychlým krokem. V sobotu 1. srp-na mobilizovala Francie, Německo vypovědělo válku Rusku a anglické loďstvo, shromážděné v Portlandu, vstoupilo ve válečný stav. Den poté německé vzducholodi vypluly nad francouzskou zemi a pumy dopadly na Lunéville.
Válka počínala.
Nicméně rozpačitá tlachavost vyslanců nepolevila po čtyři dny, dokud armáda Emmichova se nedala na pochod územím belgickým a sbory hannoverské a vestfálské ne-vytrhly z Cách.
Pohříchu v žádném vojště nebyl Napoleon, jenž by jat-kám propůjčil trochu ducha. Jeder Stoss ein Franzos! Zum Frühstück auf nach Paris! toto poštěkávání žráčů a frkání harmonik bylo hlasem vojska. Bude potřeno a jako silniční prach bude rozptýleno, žel, že nikoliv pro své sprosťáctví, ale pro svou sílu.
Budínští husaři, náhle opěšalí, byli vtlačeni do železnič-ních vozů. Vlak posunoval se jen zvolna. Bylo jim čekati na všech stanicích, neboť cesta nebyla volná.
„Dejte sem karty," řekl Jakub a jakýsi mluvka, jenž mimo pravděpodobnost byl rovněž z vesnice Ouhrova, mu odpovídal:
„Tato záliba nestojí za nic. Znal jsem člověka, jenž jí byl oddán velmi živě, hrával o trzích a hrál i o svatbě s ne-věstou. Mohl bych vám vypravovati, co mu to vyneslo. Byl zbit, aniž se vyléčil."
„Dobrá," odpověděli, „nech si své tlachy." Voják sklíče-ný tolikerým jídlem, kterého se mu dostalo po zastávkách, přisedl k dveřnímu otvoru, neboť jeho obtíže dosahovaly vrcholu.
„Dej pozor, abys nevydávil hodinky," pravil František, nalézaje jakousi útěchu v cizích úzkostech.
Konečně kdosi otevřel kapsu a karty se octly v rukách hráčů. „Sejmi!"
„Dávej!" řekl Jakub, počínaje hru. „Rád bych věděl," pravil František neobraceje se k ni-komu, „kam jedeme."
„To je celkem lhostejné," odpověděl hlas z kouta, „všu-de se střílí stejnými koulemi." „Jedeme do Haliče. To se ví, už je to tak." Hráči dohráli.
„Jdi k čertu se svým mariášem a nech mne spát!" Jakub, jenž si tak živě přál hry, zalezl pod přikrývku. „Je noc," řekl.
Jeli třetí den. Nádraží plná čekání a vojáků je znudila. Není dovoleno vystupovati, není dovoleno píti. Pohostinné dámy zmizely i se svými talíři a bandaskami. Nastává opět večer. Nádražní sloup a jeho stín, tato vidlice otevřená po celý den, se nyní uzavírá. „Rád bych věděl, kdy tato jízda skončí," řekl František, avšak nikdo mu neodpovídá.
Vešel voják s kahanem, a zavěsiv jej doprostřed vozu, pravil: „Za hodinu se zhasíná. Dobrou noc." Dostalo se mu odpovědi co nejsprostší a voják se vrátil.
„Ty kluku, měj se na pozoru, abych ti nedal za ucho!"
„Mně!" pravil husar, vystupuje v zakouřený přísvit ka-hance. „Jak bys musil vypadat, frajere!"
Pět či deset počatých hádek končilo se tichem. Jakub ve svém koutě zívl. „Chtěl bych spát, udělejte mi trochu místa."
Uprostřed noci pozvedl se jakýsi hlas, avšak nikdo jej neposlouchá. Bylo ticho. Důstojník běžel podél řady vozů nahlížeje do dveří.
„Neschází nikdo?"
Jakub mu odpovídá, opřen o loket, jako na bojišti: „Ni-koliv, pane."
„Nuže, vyjíždíme."
Avšak minula hodina, druhá a třetí, a vlak doposud stál zaryt v tmu či zapomenut.
Tato noc podobala se hradu, jenž bude dobyt, avšak doposud lze spáti v jeho komorách. Doposud rozvody ohňů nesahají k pohoří karpatskému, doposud vlnobití bitev a hlad jsou zaručeny dálkou.
Jak je milostivé, jak je útěšné toto prodlévání. Lepší jest tato těsná a chrápající hodina v síňkách vozu nebo mezi hlavami koní než širý den haličský. Půjdete pustšími cesta-mi, nenacházejíce ani horšího místa k spánku. Nastává čekání, jež se skončí až po letech. Nastává čekání, jež bude přerváno smrtí. Nastává čekání, až zdechne říše na vojen-skou slávu, v niž jste se uvázali. Od národa k pronárodu, od hlubiny k hlubině, od války k válce budete choditi,

než se navrátíte. Nuže, ať stojí tato noc, ať se obnovuje až do soumraku. Ať znikne jitřenka již vzcházející a zářící nebesa ať ztemní!
Ach, je veta po tomto utišení a hlas trubky se láme v tisíc bodavých zvuků.
Vstávejte, je čas!
Dejte píci zděšeným koním! Probuďte se! Ani tento den není poslední a neštěstí, pokud jste spali, se nepřiblížilo příliš.
Nastal šestý den cesty. Nagy, husar, jenž snil o svém městu Gyule, probudiv se, psal dopis domů, neboť jeho myšlenka nesnášela odkladu.
„Obrátili jsme se k severu," psal, „a překročivše hory, blížíme se k říšskému pomezí. Jest zde nevlídno jako upro-střed listopadu, dnes ráno našli jsme na všech předměstích jíní."
Tohoto písaře předstihli při snídani a jeho dílec zůstal menší ostatních. Chudák, kdyby byl roztrhal dopis sotva dohotovený, byl by napsal druhý daleko smutnější, neboť křivda, že mu někdo sežral snídani, jej zhroutila. Byl opět malým učedníkem, jenž civí v dílně a myslí na Gyulu, za-tímco mistr obědvá.
František, vrátiv se od koňských vagónů, usedl na okraj roubení a prohlížel své věci.
„Tato přazka se k ničemu nehodí," řekl odkládaje sponu dosti ozdobnou, aby se nelíbila ani husaru. „Nechtěl bys koupit správnou pražku?" zeptal se Jakuba.
„Člověče," odpověděl, „to jsi ukradl, nebo ti ji přidali, když jsi kupoval v Gyule mazadlo na postroj?"
František nebyl srozuměn, avšak Jakub, popadnuv tento klenot, zahodil jej co nejdále. František se vztekal a husaři se měli čemu smát.
„Ticho!" vykřikl desátník, jenž vůz od vozu pobíhal s jakýmsi rozkazem.
„Kdy vyjedeme, pane?"
„Hned," odpovídal, „trať je volná, buďte připraveni."
Konečně o poledni dal se vlak do pohybu. Dva nebo tři husaři opět zpívali.
„Neblázněte," řekl Jakub, „nezvedejte rohů!"
Vlak přejel rozvodí mořské a podél řek klesal k halič-ským pláním. Tento kraj bude rozryt a obrácen v poustku, válka bude hořeti jako oheň a vesnice se stanou hromovou skrýší. Bude hlad. Ruce sedláků jsou prázdny a selští koně s nákladem nábojů jdou za vojáky. Trubte troubou a při-dejte hlomozné bubnování! Ať prchá, kde je co živého! Lesy přihořívají, z vesnic nezůstal kámen na kameni, cisterny krve jsou na divokých polích a jako roh jednorožcův se pozvedají prapory vojsk.

HLAVA SEDMÁ

Žita byla požata i vymlácena a klasy na polích sesbírány. Přicházel čas, kdy nebývá nutno šetřiti starých úrod, a podletí plné tučných posvícení se přibližovalo.
Sedláci bezpečně bydlívají a jídají do sytosti v tomto čase, kdy bouře již neseženou jejich užitků a nic je ne-předěsí.
Snad se mluví o jakési válce, avšak tato řeč je stará a vra-cívá se každého léta zároveň s večery.
Proslýchá se o veliké vojně po deset let. Od pacholete sotva dorostlého až do vysokého stáří půjdou mužové a zu-řivá tvář vojska se obrátí proti nepříteli, jenž se shrne do měst a za pohraniční řeky.
Vypravování po stará léta bylo desátkem z úrod, nikdo je nevyhledává, avšak, jestliže starý voják prořekl něco uprostřed dvora plného lidí, jak tomu bývá právě v sobotu, všichni budou opakovati hlas křikem, až vzroste v zlověst-né houkání.
U pokojné vodní nádrže, z níž pijí voli, budou mluviti o krvi, která se lije z ran vojsk. Nový děsný výmysl zaně-cuje se a hoří v oběť válce, která již přichází.
Vezmu něco mouky a skryji ji, neboť vím, co platívaly zlaté ve válečných časech.
Ještě vězelo maso tohoto vyprávění v zubech vypravěčo-vých, když zapomněl na svou opatrnost, a jeho pochyby přestaly, když zítra opět nastal pracovní den. A tu po všech proroctvích vyhláška mobilizační, podobná blesku, jejž následuje hřmot, slétla doprostřed davu. Divoké tajnosti temnot a hlupáctví mohly zběsiti celý dvůr. Řeka, Ber, Jakub a všichni ti, kdo opakovali výzvu císařovu, byli zmí-táni vichřicí. Všechny děsné ruce nevědomosti se sápaly po těchto bláznech. Věčnost bídy učinila z nich málem kostlivce. Krev byla již prolita a morek zmražen. Po léta neslyšeli než chřestění řetězů a krok dobytčete, jež jde před nimi. Řeč císařova, slavná a dobře udělaná, řeč strhující poslední hadry z jejich hnátů byla pro ně!
Jakub četl a slyšeli ji znovu a znovu.
Řeky se zmocňovalo děsné okouzlení. Což se nedotkl těla oběšencova, což neviděl utišování a klid, jenž nastal nakonec? Tělo viselo jako závaží, hlava zdála se naslouchati a širý pohled se neobracel.
To byl počátek války!
To byl Srb, kterého jsem oblékl do rubáše.
Nic není snazšího, nic není snazšího než válka!
„Toť se ví," pravil Ber, mysle na muže, jenž zabil vé-vodu, „toť se ví, že bude ztýrán a zmučen. Císař ho utratí."
Mluvili o všech vraždách, avšak mrtvola Horova jich nevzrušovala.
Tato sebevražda, neboť kdo by zabíjel chudáka, jenž neměl nic mimo dvacetikorunu, která zůstala zašita v jeho sáčku?, tato sebevražda tak pochopitelná nemohla býti ani znamením, ani čímkoliv jiným. Vzdor řečem volako-vým visící tělo bylo mimo svět. Události pominuly toto zabití a předstihly je. Nazvedli mrtvého a Ber sňal smyč-ku. Potom uložili tělo na podlahu síňky.
Tohoto rána opozdila se poněkud práce, neboť dělníci se pozdrželi v hloučcích vypravujíce, čím Hora býval.

Omezenost má svá práva, avšak dobrota je přesahuje. Nuže, přiřkli mu něco chvály a jeho skrblictví učinili vý-sadou.
„Sedával obezřetně na kozlíku, veda koně.“
„Jezdíval s hříbaty. Ach, za starých časů! Jsem jist, že by znovu podstoupil příhodu ‚u druhého roku služby'. Jsem jist, že by si nevedl jinak, kdyby šel dnes k odvodu.“
To jest vše, co se dalo říci. Přikryli jeho tvář šátkem a za-střeli okno.
Mrtvý, maje jazyk povyplazen a nohy přikrčeny, podo-bal se hrůznému pošklebovi, avšak dostalo se mu klidu a důstojenství. Jakási nevěsta zchystala plátno. Ber přinesl hromničku a rozžehl ji. Ovázali mu starou ránu na koleni a pozvedli mu hlavu.
Vznešenost právě tak stará jako práce, svazek, který trvá mezi nádeníky, propůjčil komoře všechnu slávu.
Na-slouchající vesmír stál přede dveřmi.
Řeka byl účasten aspoň na okamžik milosti, avšak tato pozdní spravedlnost přece je marná, vražedník nevyznal se ze svého činu a nezmoudřel. Dělníci vstali po své práci a tato krása zašla či stala se neviditelnou. Válka naléhala.
„Jděte, nezdržujte žní! Vykročte co nejrychleji. Neotá-lejte!“
Řeč výzvy nepřipouštěla odkladu.
Několik chasníků zchystalo své skřínky.
„Kde mám vzíti přikrývku, o níž se mluví v rozkaze? Kam se poděju v zedraných kalhotách?“
V tomto shonu láska tak nevýmluvná nemohla nic říci. Bude platiti za milosrdenství, že Řeka rozdal své lože?
Bude platiti za čin, že mladý Novák narazil své zánovní boty na tátovu hroznou nohu?
Zde jsou onuce a šátek na krk! Zajisté, oddávací sukně je vedví, ale je to nutno. Vezmi si vše, co potřebuješ. Vez-mi si chléb a lžíci a nůž. Nic naplat, vezmi si něco peří a vše-chny peníze. Ženské zvedají ruce k nebesům; pláčí, avšak tento déšť není bouře.
Ve všech zemích bylo mnoho tklivosti, ale tyto věci nic nejsou. Kdo nebyl roznícen pozounem, bubny, prapory, vyzváněním, zbláznil se a nutil svou bídu, aby klopila pe-níze. Tito nádherní nevědomci platili daleko nad své síly. Bylo nutno vydati se z posledního a zadlužiti se Leiovi, jenž zázrakem měl všechny věci od svítilny až po bodák.
Manželka, jejíž věrnost byla vždycky pochybná, lomila rukama odnášejíc na sta nicotností do mužova pytle. „Vez-mi si tyto spínací špendlíky, jehlu a nit, knoflíky, tužku a papír.“
Avšak manžel, od noci ještě opilý, vysypal věci na zem. „Dej mi pokoj se svými vzdechy, běhno,“ odpovídal, nalé-zaje více útěchy v láteření než v pozornostech. „Nech si to a ať se nevrátím do toho pelechu!“
Avšak ani klení ji nezadrželo.
„Zde je miska, mazadlo a rukavice komorníkovy; snad se ti hodí.“
Byla milosrdnou sestrou i za cenu svého ohavného ta-jemství.
Vítr zběsilého nadšení vanul po všech zemích a starý baron propůjčil sdostatek žebřiňáků, neboť i jemu bylo učiniti něco pro vlast. Chlapi se k nim hrnuli o překot. Každý vyšňořen po svém způsobu s napěchovaným tlumo-kem zlézal žebřinu.
Sbohem! Sbohem! Sbohem!
Plačte kolem vozů, naříkejte, neboť ticho je posupnější než pláč.
Kdybyste očekávali něco jiného než můj odchod, ne-odešel bych. Kdybyste nazvali plukovní trubku troubením fanfarónským, neuposlechl bych.
Řvaním a pláčem, obdivem a prokletou pílí, s níž shání-te hadry pro zimní tábor, potlačili jste hlas vzpoury a nut-kání odboje v každém chlapu. Dali jste mužským píti víc než jindy, objali jste je a volali křestními jmény. Naposledy, můj Jeníčku! Sami jste mu vrazili vojenskou čepici na hla-vu. Mrskači! Civící divákové, jimž se zastavuje srdce lítostí, aniž si mohou odepříti truchlivého divadla. Herci, jimž se zalíbilo v této truchlohře, v této samohaně, v tomto pěšáctví téměř dobrovolném. Zůstaňte! Syťte se popelem! Voják se zrzavým knírem, jehož jste vyprovodili tak okázale, se vrátí, aby vám vpravil něco rozumu a věrnosti.
Vůz, mající podobu vypůjčenou od těchto vyprovazečů a stěží opětuje jejich volání, se hnul. Kdosi ještě kynul, kdosi se nahýbal, avšak roztřepaný šátek vál zplihle. Nastalo utišení.
Z hloučku, jenž zůstal na pokraji vesnice, oddělovali se ti, jimž se zachtělo sledovati vozy. Avšak vrátili se z půli cesty.
Nyní měl Ouhrov dosti času k uvažování.
„Kdyby Rusové podnikli pořádný útok, došli by do Čech za pět dnů,“ řekl Ber.
„Kterak by mohli projíti císařskou armádou?“
„Pah,“ odpověděl, „neznáte Ruska, je příliš veliké a pří-liš mocné. Kdyby sem došli, povedu je nejkratší cestou do Hradce. Ano,“ opakoval pochybovačům, kteří se divili jeho rouhačství, „povedu je nejkratší cestou. Co mi sejde na nařízení rakouského císaře a úřadů vždycky německých? Znám Rusy a vím, co povídám. Kdyby válčilo celé Rusko, nemohl by se nikdo ubránit, neboť tato zem je dvakrát tak veliká jako Čína.“
Jakub pokrčil rameny. „Kdož ví,“ řekl, „jsem zvědav, jak sklidíme ovsy, neboť tito vojáci se nevrátí tak záhy.“
„Ach, nechtě pole poli, kdo by zde zůstal, když se semle-la taková vojna! Jsem jist, že půjdeme všichni, i ty, Bere, neboť tentokrát si nebudou vybírat vojáků.“
„Neplácej,“ odpověděl, „je mi šedesát let.“
„Ano, ale nemáš dětí.“
„Já mám syna, jenž slouží,“ pravil Jakub, počítaje po-někud roztržitě výhody svého otcovství. „Tím hůře,“ pravil po chvíli přemýšlení, „neboť co udělám, jestliže se nevrátí?“
Došli k stodole se zježenými došky, po nichž se míhal stín holubího hejna. Bila desátá. Tento pátek se podobal příliš neděli, neboť kdekdo chodí s rukama v kapsách. Topič odešel a strojník se nemá k dílu. Správce je u svého pluku a ze šafářů zbyl jediný Čapek.

„Letošní žeň," pravil Ber, zakoušeje radost z hromadění pohrom, „potrvá do Kateřiny a ovsy zapadnou sněhem."
Lei rovnal před hospodou do krabic sprosté kytice rekrutů.
„Vida," pravil Jakub, když šli mimo, „zbylo jich dosti. Nu ovšem, pane, kdo by si kupoval takové nesmysly jda do pole. Tato vojna se nikterak nepodobá hradeckým ka-sárnám."
„Nechcete-li koupiti, nechtě tak," pravil Lei, „ostatně nemám rád špindíru před stavením. Jděte svou cestou, nebo vejděte."
„Nuže, přátelé, zastavíme se?"
Avšak Ber již vcházel. Pili kořalku, rozmlouvajíce jen málo. Ber soukal jakási prokletí. „Tato válka," řekl na-konec, „je na vyhubení všeho lidu. Bylo příliš dobře a lidé se rozmnožili jako kobylky. Nuže, nepřichází válka včas?"
„Možná že ano, a možná že ne," odpovídali, „uvidíme, jak to skončí." Den pokračoval. V tuto hodinu ve všech kamnech dohoříval oheň a žebrácké kuchařky stály nad hrnci. Avšak dnes nebude nikdo večeřeti, dnes se nikdo nevrátí před nocí a nikdo nepomyslí na svou práci. Staré střevíce a hadry, v nichž se včera ženské rachaly po celé hodiny, zůstaly na podlaze. Nádobí bylo nemyto a škopek špíny čpěl u dveří.
„Ach," pravila Kateřina, majíc tvář napolo schovánu v šátku, „mám dítě a jsem opět těhotná, co si počnu?"
„Já," odpověděla jakási baba, rozhněvaná touto slabostí, „vychovala jsem tři děti bez manžela. Tento kluk poodrůs-tá, nuže, hleď si bedlivěji svých věcí, doposud můžeš pra-covati jako mužský."
Napomínaly ji, jako by jim v tuto chvíli šlo o napomíná-ní, a uchopily se slov co nejnepřípadnějších, neboť nikdo není tak prostý, aby mluvil dobře o své účasti. Konečně bylo nutno zanechati řečí a jíti po práci. Ani válka není dosti veliká, abyste nepracovali. Zděšení a smutek nesmí přesahovati dne a noci.
Zatím se okresní hejtman pozvedl ze svého koše a za pomoci celého úřadu zrobil jakési bezdeché, a přece drzé nabádání k pilnosti, jež ostatně v Ouhrově četl jen dvorský šafář. Chodil po obchůzkách a mluvil, seč byl, opakuje co nejčastěji deset slov, z nichž slovo vítězství bylo nejčastější. Čině válku přiměřenější svému duchu, smolil výnos za výnosem, radu za radou a papír za papírem; v této době zajisté se mu nedostávalo času a prázdně.
Ouhrov, jenž si navykl míti jakousi vážnost k úřednímu hýkání a pramálo jej dbával, pominul řeč znovu. Zeměděl-ští dělníci jsou shovívaví.
Tehdy městské fifleny a jacísi třasořitkové v nutkání, jež se podobalo choleře nostras, přitáhli k ouhrovskému dvoru, a vykasavše si rukávy, dali se do práce.
„Mohu vám prospěti dvěma způsoby, radou i prací," pravil ten, který byl nejudatnější.
„Bylo by lépe," řekl Jakub, „kdyby se slušněji bavili," avšak Ber byl jiného mínění.
„Zábava není neslušná a jsem jist, že tito zahaleči z pivnic tropívají kousky ještě povedenější. Zhasínají lucerny, zvo-nívají na porodní báby, přenášejí návěštní štítky, prdí v kostele, nuže, proč by nám nemohli dnes sloužiti za bláz-ny? Což není dobré rozmnožiti skutky této žertovné matice a vysmáti se jim?"
„Nevím, čemu se budeme smáti, až zchromí koně," pravil Jakub.
Avšak horlivec zřejmě nadšený již se rozkročil, a uchopiv podávky, jal se kydati jakýsi neřád dosti užitečně.
Konečně po dvou dnech pomocníci odtáhli s pocitem zadostiučinění, jako by se vyznamenali u zkoušky občanské.
„Sbohem," pravili na odchodu, „pracovali jsme ze všech sil, avšak naše městská zaměstnání (byli, jak se zdá, všichni kancelisty) jsou příliš důležitá, abychom se mohli zdržeti déle. Vrátíme se však. Přijdeme opět."
Několik sedláků, již zbyli na pokraji velikého statku, mávlo rukou. „Je sice těsno v našich světnicích, ale nenajde-te je zavřeny. Přijďte, nedáte-li jinak, neboť vaší potřeště-nosti neschází nic na veselí. Jste k popukání!"
Desetkrát zpoceni v svých brynelkách, ploskonozí a bo-čití pomahači vraceli se do svých slují z meze míry, jež zůstala neprohrabána, jako blanické vojsko, když přehlaso-valo nepřítele. Toho střečkování a vojenského horlení, jemuž se nevyrovná leda prožluklá poslušnost zřízenců na železni-cích a pošťáctví, pracující tak důrazně v těchto dnech, těchto krvavých věcí, jež nebyly označeny ani za chybičku! Toho hlupce, jenž, kdyby byl méně otloukán, snad by se byl sápal na všechny země mimo spolek svého císaře! Bylo potřebí dvou let bitev a nezdolné jistoty, že věc rakouská je ztracena, aby chlapi zanechali svého Františka na ho-ličkách a zachránili se teprve tehdy, když prvorozený syn byl již padl a nejmladší byl oběšen.
Zatím práce kvapila.
Za všech válek a za všech morů neutichla. Nepomine hodina, aby se neobnovila na konci světa. Kvapí obracejíc půdu, zasévajíc a žnouc, a přece volání o chléb ani na chvíli se neztiší. Širá a nejslavnější výprava, tažení křižácké, jehož rytíři nedošli cti, velikolepá práce, opět se počíná. Reka a Jakub a všichni dělníci jsou na svých místech.
Vzhůru, nechť pole znamená litici, bude chlebem!
Řeka, jenž by mohl platiti za blbce před kmetským sou-dem, kdyby mu bylo odpovídati se ze zločinu vraždy, jíž se dopustil, tento chlap, jenž zestárl ve viděních a jenž si sotva všímal strojů, vysedl na motorový pluh a mohl jej voditi sem a tam po Dvanácté míli, až lán byl dobře zorán. Odpustky všech práv mohly býti vylity na tuto hlavu, jež ani za tohoto činu neprocitla. Mimo strašné poblouznění byl opět bez hříchu. Měsíc jeho šílenství zašel. Smrt Horova byla zapomenuta. Jakási novota, jichž den co den vznikalo bezpočet, zaujala jej a uprostřed práce bylo mu mysliti na podivné nesnáze válek. Drobné peníze, to jest jediné peníze chudých, zmizely a Rekovi bylo počítati na koruny.
„Co budeme jísti," řekl Jakubovi, „co budeme jísti o svých nedělích, jestliže nám Lei nedodá peníze nazpět?"
„Jakže," odpovídal Jakub, „což ses kdy staral o peníze? Což ses naučil počítati právě nyní? Nedával jsi všechny peníze Leiovi a nebyl jsi věčně dlužen?"
Opřen o zeď chléva, když mu večer propůjčoval dosti odvahy, stával se výhružným a nepřestal na pouhé radě. „Vezmi si provázek," řekl, „a kdykoliv něco vypiješ, udělej uzel na jeho konci. Deset uzlů bude jeden zlatý, a jestliže tě Lei opět okrade, popadnu jej za bradu a vytřesu z něho tvé peníze. Neboj se, Františku, a nic si nestýskej."
„Ano," odpovídal, „vezmu si sekeru, kdykoliv půjdu do krámu, jsem syt tohoto čerta právě jako ty."

Avšak panství kramářovo se teprve počínalo. Uzenky se ztratily z krámu a slanina se propadla do sklepení. „Jsem vyjeden," říkával, „a nezbyla mi jediná láhev. Což nestojím za svým pultem, abych prodával, což jsem kdy činil něco jiného ? Za těchto časů každý haléř, jejž bych mohl vydělati, byl by mi dvojnásob dobrý. Avšak, žel, nemám ani lot omastku, ani hlt kořalky."
Jakási honba za solí, již uspořádalo několik chytráků a zástup blbců, vynesla mu slušný peníz, neboť tento krka-vec koneckonců zlichvařil cent či dva centy za pšenici, již mu donesli. Řev čísel každou hodinou a každým tisícem vojsk stával se hlasitější a Lei, jenž bez odporu zhltl veške-ru rozvahu svého cechu, slyšel hlasy války již na počátku. Mrzutý a hlupácký smích, jímž končíval své kupecké zdvo-řilosti, stal se méně hloupým a mrzutějším. Mohl láti a po-šklebovati se chudým ženám, neboť válečné strachy byly jeho jistotou a krev deštěm, jenž se snáší na jeho osení. Mohl býti hrubý a vykázati ze dveří žebráka, jenž žmoulaje svůj peníz pozvedl hlavu, neboť Lei četl rozsudné mínění Reichspostu o výsledcích tažení. Podobalo se, že za hukotu války lze snáze vyjádřiti stará nepřátelství mezi dělníky a kupci, mezi dělníky a sedlákem, mezi dělníky a baronem, mezi dělníky a obžerným světem, jenž sám nepracuje a po-zře všechno dílo. Podobalo se, že do dvou let z tohoto křesá-ní, vzlétnou jiskry a plamen, avšak národy dělníků jsou zchvacovány nikoliv ohněm, ale nadějí.
Počínalo se dlouhé období bídy, křižování chudých, noc a temno trpělivosti.
Válka trvala. Nikdo se nevzpínal vztekem, a jestliže přece se vzepřela nějaká síla, byla to bolest. Chudáci po vších snad kradli a snad prodali svůj deputát, aby se mohli kte-résí soboty opíti, snad byli hnusni ve svých smilstvech, ale jejich sprostota přece je nevinná. Všechny skutky, všechno veselí a všechen hřích je zastřen chmurou, mra-kem a dýmy chudáctví. Soud, jenž bude čísti viny hříšníků, nenajde ani vraždu Rekovu hroznější, než je rána blesku a pád skály, která se zřítila na pocestného.
Když minuly první týdny shonu a generalita rakouská zhlédla širá prostranství východu, vyšlo z útrob ubytova-telské kanceláře nařízení, aby dodatečně a mimo koně již odvedené po vších bylo sebráno takové množství potahů, že jejich počet převyšoval o polovinu úhrn koní v celém císařství. S každým spřežením měl jíti chlap dobře obezná-mený se službou u koní.
Ouhrovský dvůr mohl nedbáti těchto nařízení, avšak přece okresní hejtman, na vlastní škodu horlivý, naléhal na barona, jako kdyby byl sedlákem.
Konečně připravili vůz a vybrali koně. Bylo určiti vozku, jenž by je vedl do horoucích pekel. Ber znovu počítal své stáří a Jakub nechtěl jíti. Nuže, šafář přišel k Řekovi a pra-vil mu:
„Jsi ještě mlád a nikde jsi nebyl. Co to je, sednouti na vůz a jeti? Bude ti vyplacena mzda. Přichystej se, do tří dnů máš býti u dělostřeleckého pluku v Hradci."
„Já?" ptal se Reka, „kterak mohu sloužiti u vojska, když jsem nechodil do školy a nerozumím německé řeči!"
„To vše je snazší, než se domníváš, pojedeš za ostatními a nebudeš nic dělati sám. Nikdo tě nerozezná od vojáků, protože se ti dostane čepice a všech odznaků vozatajstva mimo zbraň."
„Ach," pravil Řeka, „jestliže mi nedají šavle a karabiny, nebudu vojákem!"
Dříve než minul den, skoták směnil v hospodě střevíce za holinky doplativ dva zlaté. V tuto dobu mzdy o jakousi malou částku se zvýšily, neboť uprostřed žní se nedostávalo dělníků, a tak Řekovi zbývalo několik nikláků. Mohl si koupiti jako kterýkoliv rekrut kytku a jablíčko s císařskými iniciálami.
„Nemusím ti zaplatiti ani krejcaru, a nikdo mne neza-drží," řekl Leiovi, „nikdo se nezeptá po tvých penězích, protože všechno je pryč a všechno minulo. Za dva dny se budu hlásiti v hradeckých kasárnách."
„Dobrá," odpověděl Lei, „zalkni se touto korunou, mohu ti ji poshověti, když odcházíš, zaplatíš jindy; snad bys mě nechtěl připraviti o peníze?"
Řeka málem věřil, že je mužem, jenž ví, co chce, a jenž řídí své věci. Jedl téměř dosyta a umýval se stoje rozkročmo u džberu s vodou, jako vojáci, jež kdesi zhlédl.
V noci před odjezdem jakási žena, jejíž manžel sotva odešel do pole, jakási žena, která zajisté po celá léta nepo-myslila na smilstvo, jen pro velikou snadnost a pro jistotu zapomenutí přišla k volákovi.
Jeho bláznovství vážnělo. Objal ji pronášeje neznámá slova a smilnice mu odpovídala třesouc se a jektajíc strachy. Bylo jí třeba hříchu a trýzně, aby nalezla pláč, který již pustl. Dveře k tomuto pacholku, jenž zapomíná, byly otevřeny a nikdo jich nehlídal. Vešla tedy, neboť je ze všech nejbídnější.
Ráno František obul holinky a vyšňořil se na vojnu po způsobu všech bláznů. Postál v chlévě mluvě se ženskými, zatímco chlapi mu vyváděli koně a zapřáhali.
„Sbohem," řekl u vědomí své noci, „ať je mi věrná!"
„Kdo?"
„Stará Vykusová," odpovídal již z kozlíku.

HLAVA OSMÁ

Na všem pomezí lehla širá vojska a vlčí psi hleděli ze skal a z pahorků Karpat. Dunaj byl poset tonoucím vojskem, Belgie řvala své nářky a u Mazurských jezer chropot zdu-šených armád stoupal zprostředka bažin. Svist prchlivosti a hrozný vír, jenž vyvrací z kořene města, zlořečená síla a udatnost jednorožcova, okuté sochory, rokliny a příkopy naplněné dráty ostnatými, oheň, připlouvající letadla bijící k smrti, jedy a palba, útoky stínů, útoky věčně opakované až do konce! Blbnutí vojáků odolávající hrůzám lépe než slovu. Blbnutí dobytčí a sprosté, krev, jež se vrátí k zma-tenému mozku ještě ze žump a z hnojišť bitev!
Na dvakrát sto tisíc padlo na pláních této hrůzy a deset-krát stotisíců pospíchá k válečným polím. Pluky Nikolajo-vy,

vojska rakouská, vojska německá mění svá místa a okrvaveny hrůzami kvapí si vstříc.
Vlak plný strachu rachotí přes pohoří a opět nížinami a oblak výdechu tohoto stroje se rozplývá nad stenající kra-jinou.
Červeň a modř husarská potemněla, ještě se smějí a mohou rozmlouvati o malých příhodách dne, a zatímco plukovní kuchyně se kdesi ztratila, čekají na svůj oběd s dílci chleba. Doposud nezapomněli svých děvek a lásky, jež se jich dotkla. Doposud se smáli po svém způsobu, unášeni vlaky a trčíce v nádražích. V této smečce vychvá-cené z nejrůznějších vesnic důstojník dosud vládl.
Sedm německých armád, sedm strašných bouří od Cách až k Mylhúzám, nastoupilo žhářskou a vražednickou cestu.
Kdo nezná skutky této sekery, kdo nezná skutky těchto pacholků císařových?
Stali se polnicí zkázy. Posedlí jakousi lží viděli sedm mečů v kostlivé pravici Schlieffenově. Jezdec na plavém koni, pozvedaje prapor, vstal v třmenech a mužové, jichž počet byl větší než dvacetkrát sto tisíců, volali slávu válce.
Vejdi! Vejdi, to jest ta země francouzská!
Úmluvy se rozbíjejí jako nádoby hrnčířské a právo je pouhé slovo.
Lovaň shořela a Brusel byl vzat.
Hurá, hurá na Paříž!
Strašné lučiště bylo napjato. Lidé vydali v zajetí svou sílu a stali se pochopy vlád, stali se pijáky krve, jež je roz-běsňovala, stali se zlými anděly, ďábly, kteří vylévají krev jako vodu. Krkavec, na jehož drápech se zadržely cáry mrtvol, přilétal po bitvách, usedal jim na rameno, a přece nevěděli nic a nerozuměli nic. Povely četníků byly jejich rozumem a strašná strkanice vlastí, z nichž každá padala s rukama probodenýma, měla je k střelbě. Smrt byla učině-na dnem, jenž nezapadá, a hrůzy staly se zvykem armád.
Míjelo léto a strašná zima se přibližovala. Vojska na zá-padě stála v hrobech až po hřebeny helmic a jejich cloumání se utišovalo.
Paříž zůstala Paříží.
Bylo dosti bezpečno v městských hampejzích, v chrá-mech o děkovných službách božích a na náměstí Svornosti před dobytými prapory. Paříž zmetala po starém způsobu, ledaže krejčové v napodobení smrti a vojska měnili střih a barvu svých suknic. Bary a dancingy se naplňovaly o jedenácté a v kterési tančíme počínala se tragika Nevin-ných.
V této vzdálené době vězelo něco slizkého kouzla, jež nebylo rozmetáno, neboť agónie dělníků doposud se ne-skončila a pláč trvá. Vojska francouzská uvěřila v hrdinství bitev a maličké oslnění stalo se velikou září, ohněm, v němž hořel svět.
Zatím pokorné Rusko, neboť nebyla dovršena míra hrůz a mučení, jíž bylo třeba, aby vstalo ze svých mar, sebralo pole.
Čtyři armády podobaly se čtyřem vesnicím plným veselí, pověr a děsu z vraždy. Zrádný Rennenkampf byl zrazen v svých choutkách těmito pokojnými chlapy, již mimo některé sbory rakouské jediní zachovali si trochu ducha. Mohli vítěziti bez šílenství, jako se sluší vojsku, a mohli ztratiti pole, aniž bylo nutno je postříleti.
V polovině srpna armáda Samsonovova a Rennenkam-pfova překročily hranici. Kozáci východní armády vtrhli směrem od Wirhallen do Pruska a vzápětí jala se útočiti jižní armáda. Insterburg a Goldap vzdaly se Rusům, neboť i staré Prusko je pouhá země.
Auf nach dem Osten! Auf nach dem Osten! Šikovatel, táhna svůj převislý knír od pluku k pluku, opakoval toto vyzvání císařovo a sbory, jež byly zchystány přispěti armá-dě Kluckově, obrátily se na východ. Koňař Hindenburg počínal útok a zatím ruské armády uprostřed cizí země přiklonily svou hlavu k odpočinku. Generálové snad zrádní, snad ledabylí nebo blbí nevešli navzájem ve styk a jejich křídla se nesetkala.
Nastal den, jenž předchází smrt.
Okrsek armády Samsonovovy, země hlubinných bažin a mělkých vod roztroušených jako kapky rtuti na podlaze dílny byla obchvácena řetězem císařských.
Kdysi tito vojáci osívali pole, pracovali na řekách a hnali trojspřeží po dlouhých cestách, avšak všechno umění mizí a v nebezpečenství se rozplývá. Chodili po slatině jako po lvu, ale již se probouzí, aby je pozřel. Sbory ustupující od Olštýna narazily na vojsko utíkající z jihu a srpek se sevřel. Rána dopadla. Tito vojáci podobali se stádu, jež následování berana zavedlo na prokleté místo. Kozácké kopí zprvu plné praporů zlámali vedví, pustili otěž koním a nyní čekají v zoufalství, neboť je opustila všechna dovednost a všechna naděje.
Voda a bahniska se zvedají, již je přepásaly a dosáhnou až k hubě armád.
Hlt vzduchu bude platiti za více než křesťanské nebe.
Pomozte!
Slyšte volání!
Sestoupí do strašných hloubek s rukama vztaženýma ku přísaze.
Ó, by byly obecně známy sprosté pohnutky vraždy tannenberské, vraždy propůjčující vražedníku doposud jakousi slávu.
Zdali se k sobě přitovaryší blázni, zdali se srozumí mezi sebou?
V mezipalubí parníku za jízdy okeánem nelze zardousiti kuplířské baby, jež ujíždí za svým řemeslem, aby veškery noviny nestenaly jejím šípáním po tři dny, avšak muže, jenž měl dosti odvahy, aby četl hrůzy této potopy, podobni Šakalům pacholci berlínští roztrhali na ulici a ti, kdo zmoudřevše vyšli z těchto bahnisk po míru brestlitevském, byli popliváni lůzou.
Pohroma jest křídlo války; po událostech mazurských mohla vzlétnouti až k nebi, až ke Kiau-Čau, až k Tsing-Tao, až do Afriky padal stín těchto hrůzných letek. Nejlí-tější duch usídlil se v zachmuřených zemích války a jeho panství trvalo dlouho.
Armády záložníků, kteří o překot opět a opět spěchali pod svůj prapor, armády stojící v poli před řetězem mitrai-lleus, jež je ohrožují z týla nejinak a neméně než nepřítel, armády přivábené bubnováním, v apokalyptických hrůzách mířily na

své srdce. Car a císařové rozdmýchali na východě peklo, aby z jeho plamenů vzešla rudá barva nad Rusí, aby v této výhni mohla býti ukuta hvězda.
Rakouští generálové Dankl, Auffenberg a Josef Habsburk postavili se proti jižním armádám ruským, postupujícím napříč Haliči. Bylo třeba nakvap přemístiti sbory Boem-Ermölliho na ruské bojiště k bitvě před Lvovem, ostatně marné jako všechny válečné činy rakouské.
Před Ruskou Ravou v ohnisku tohoto utkání stál pluk Ervínův.
Bylo prvního září a nastal večer. Všude v krytech jen namátkou zřízených v houštinách a za výšinkami leželo vojsko zcela nepodobné budínským husarům. Neohrože-nost tak často projevovaná v tančírnách, nestoudné a vy-trvalé štěstí práčů snad je provázelo, dokud seděli na svých koních. Jezdci, konajíce výzvědnou službu a přepady, sotva přičichli k prachu, avšak u Ravy sesedli. Zůstavivše svá zvířata v ohradě špatně střežené, po šest hodin šli na určené místo.
„Stůj," vykřikl Ervín opíraje se o hůl, již mu podal Ja-kub, „kdy se skončí tato proklatá cesta?"
Vzdálený mlýn hluku či ticho ustavičně lámané sovím houkáním stanulo s nimi. Uši nastražené po vanutí větru neznamenaly nic než zvuky lesa.
„Jděte," řekl opět po chvilce čekání, nešťasten, že nemů-že roztíti od temene k pánvi děs, který je obklopoval. Byli v lese, jenž se nepodobal ani travnaté, ani udupané půdě zápasišť soubojových, opěšalí husaři v poli prázdném všech vojsk, v lese prázdném vší zvěře, bez koní, bez pěchoty, bez kuchyní, s učenou mapou a s plukovníkem, jenž dávno prokázal svou hloupost.
„Čertovský les," řekl Danowitz rytmistrovi, který ho do-cházel, „zdá se, že nemá konce."
„Tím lépe," odpověděl rytmistr, „neboť v tomto stavu neznamená pro nás smrt nic úctyhodného. Ervíne, co byste dal za láhev sektu?"
Tma houstla, kmeny stromů se přibližovaly a větvoví se nížilo. Šli tápajíce sukovicemi a s puškou podobni slepému stádu. Šli naslouchajíce hukotu války nebo zmateným hla-sům, jež počínají v horečkách. Ervín zachovával mlčení a opatrnost, jakkoli doposud mohli vzíti na cestu pochodně a buben. Neohroženost důstojníkova hloupla v tomto čase trvajícím a trvajícím, jako by noc vršila se na noci až v po-hoří a v hrůznou roklinu věků. Měl ruku prázdnou jda do boje, či hůře, držel sprostou zbraň práčů a lezl po kolenou dostávaje se v jakýsi blbý příběh, a nikoliv k boji. Byl by vstal ve třemenech volaje na své husary, byl by je předstihl, a maje těžkou šavli volně upoutanou k zápěstí, byl by se prodral těsným šikem nepřátel až k praporu. Avšak les ani noc nekončily, pětkrát se zmýlili ve směru sledujíce zadek koně plukovníkova, jejž na znamení důstojenství vedli dva husaři před vojskem, zatímco plukovník se kdesi opoz-dil.
Táhlo již k ránu, noc přecházela a nastával větrný den. Husaři stanuli.
„Danowitzi," řekl plukovník, nabývaje opět váhy ve vojště, „mohl byste mi prokázati službu."
„Zajisté," odpověděl, „mám jíti vpřed?"
„Vskutku, máte příliš dobré mínění o tomto dni! Zby-tečně byste se plahočil, jsme na hony vzdáleni nepřátel. Nevidím věru nic, co by nás mohlo znepokojiti, nedoléhá-li sem ani střelba. Tam, pane," děl, ukazuje na jakousi průrvu, „končí les. To jest místo našeho určení. Nuže, chcete spěchati, abychom tam byli ještě před devátou?"
Danowitz se smál.
„Před večerem, plukovníku, neboť tento zatracený les druhé noci bude ještě nudnější."
Rytmistři Vohryzek a Wess přistoupili k důstojníkům a zdravili je, jako by bylo nutno rozeznávati noc a jitro. „Dobrý den! Dobrý den!"
„Snídejme," pravil plukovník, „pánové, vypijte číši čaje horkého jako svíce kostelníkova."
Nastavili své láhve a Jakub, jemuž bylo kuchařiti na této výpravě, je naplňoval.
„K ďasu," řekl Danowitz, „mohli jsme zůstati doma, jestliže se nyní této prohaněčce říká válka. Pravíte konec lesa, plukovníku? Ach, nikoliv! Celá země je lesnatá a skrz-naskrz plna zásek až po hranici Ruska. Mám odvahu za-vrhnouti vaše mínění, pane, půjdeme dnem i nocí, než se dostaneme z tohoto osidla."
„Osidla? Osidla? Toto slovo je příliš! Snad ses nepo-třeštil špatným snem?"
Danowitz odpovídal co nejrozmrzeleji.
„Nechtě toho, Ervíne," pravil Vohryzek, přestav po-hvizdovati jakousi písničku, jež se zpívávala posledního léta v Budíně, „ať je les lesem, proč si kazíte rozmar dříve, než je nutno? Ostatně, pokud jde o mne, nalézám hvozd krásným a v množství ostatních bojišť není krajiny, jež by snesla srovnání s jeho půvabností. Či chtěl byste raději býti před Verdunem? Jděte k šípku se svými děly. Dříve než blýskne hromový klín a propukne oheň, nechť přihořívá a doutná."
Minuly tři dny, opět vzcházelo ráno a táhla pátá, les stejně ponurý a pustý vynořoval se z temnot. Něco postav, hroznějších než vlčí stíny, mihlo se po jeho dně. Rusové útočili.
„Kdo jsi? Kdo jsi?" ptal se Danowitz zvedaje vojáka, jehož hlava byla plna krve.
„Jakub," odpověděl umírající, povznášeje hlas proti tesklivému vytí střelby. Táhlý, jednotvárný řev zkázy bývá nebem bojišť a hvězdička, ubohé jméno sotva prone-sené, zřídka na něm vzchází.
„Neslyším," pravil Danowitz, přikládaje v zoufalství ucho téměř k ústům raněného. Řinoucí se krev a uniknuvší slovo se nevrací; Danowitz zdvihl bezejmennou mrtvolu. Jeho divoká obraznost, jíž se dostalo válečných ostruh, projevila se nejen statečností, vystavovanou poněkud na odiv, ale i bláznivým soucitem; zdálo se mu, že má státi před každým husarem, a nad každým mrtvým chtěl vztyčiti kříž s krvácejícím obrazem Krista. Špetka patosu, jejž jakási neúčelnost vdechla Danowitzům, v této době, kdy hořelo i rámoví studniční, vzňala se ohněm. Uprostřed noci na-vlékl rukavičku na svou pravici, aby kryl jakési malé a bez-významné zranění. Byla opět plna husarské krve. Sňal ji a rýsoval tři kříže nad mrtvým, zatímco ostatní prchali vzad.
V toto vojsko, jež snad ještě včera mělo dosti pokdy, aby se nudilo a omílalo své vtipy kašlajíc na důstojníky, vešla maloduchá a šílená poslušnost. Střílejíce šli vpřed, padali a opět stáli. Střílejíce! Okraje lesů, úvozy, mělké výmoly zježily se bodáky po celých délkách, na tisíce dýmů siných jako malomocenství vzlétalo k hrůzným mračnům bitvy.

Lesy se trhaly jako plátno, hroutily se a rozestupovaly jako zdi. Sálající požár, pekelné kovadliny a rozlícení! Rozlícení, jež přichází za každé zkázy a za každého moru! Oheň a tma, řevy a tiš zbláznily vojska! Země se otvírala a z nebe sestupoval požár.
„Kde jsme, kde je generál a náš plukovník?“
Danowitz vzal pušku mrtvého a střílel. Jakýsi voják hledaje aspoň stín klidu, lehl si k němu a tři nebo čtyři se přidali k tomuto ostrovu, jenž stál v řečišti pádu.
Táhlo k poledni a slunce stoupalo k nadhlavníku. V oku mrtvol stála poslední slza a krev smíšená s vodou vytékala z jejich ran. Bojiště pustlo, praskot a bouře se vzdalovaly.
Danowitz utíkal mezi posledními. Devět vojáků, jež získal a kteří nechtěli nic než se zachrániti na jeho lodici a kteří napodobili statečnost nadporučíkovu, běželo za ním. Bylo jim natahovati koňařské nohy, neboť Ervín si zoufal, neboť se připozdívalo, neboť bitva byla ztracena.
Devátého září osud rakouských armád byl rozhodnut. Fronta couvala a nastával strašný útěk. Bitky u studní, u děl, u nábojových vozů, které byly zbaveny svého nákladu a řízeny jakýmsi dobrým Švejkem, hrnuly se k nádraží, rvačky raněných snad hnusnější než pole, žhářství, loupež a neřesti poraženého vojska, opakované na všech místech jako hrůzy povodně, roznesly válku. Vzdejte se příšeře vojny, vzdejte jí čest, neboť vojna jsou zástupové a vy jste zástup. Přepásali jste se jakýmsi udatenstvím a uvěřili jste v bubnování. Buďte udatni a udeřte poznovu v buben. Hlas bitvy dozněl a porážka se ozývá po vší zemi. Sešikujte se na řece Sanu nebo před Krakovem. Pobijte židovské plemeno a Rusíny, kteří přežili vaši pohromu, zprzněte ženy. Staňte se hroznými pro svou ubohost. Staňte se hroz-nějšími jména bolesti, plamene a slávy.
Litice skryla se po vesnicích a minulo několik týdnů bez velkých událostí v poli. Armády ruské táhly od hranic rumunských, po hřebenech Karpat, stály před Krakovem a sahaly na sever až k pomezí Východního Pruska. Přibližovaly se vánoce a přesuny vojsk se dokončovaly. Obludná shromáždění na řekách Revce a Bzuře hotovila se k novému zápolení. Skierniewický prales za této zimy krystalizoval sněhovými hvězdami. Dvě barvy, oslnivá běl a oslnivá krev, dvě barvy a noc protknutá prsty reflektorů věčně se pohybujícími, dvě barvy a třetí noc byly nekoneč-nými hrůzami tohoto úseku. Vojáci, kteří navlékli kápě proti ruskému chladu, stěží drželi znějící pušku. Mrzlo a vojáci se třásli v hadrech, chtěli se vrátit, chtěli spát. Ne-bylo viděti více než chmurnou oblohu, jež tu a tam prosví-tala za mřížovím větví. Nebylo slyšeti nic než hukot výbu-chů a syčení mrazu. Dral se k srdci. Sto tisíc vojáků mrzlo, sto tisíc vojáků bylo zasaženo touto hroznou zbraní Ruska.
Němci přišli do této končiny krajem otevřeným a rov-ným jako stůl. Bylo jim lehnouti před okraji lesů, jež se ozývaly střelbou, bylo jim vléci těžká děla na tato místa a bylo jim mrznouti, neboť před houfnicemi se nerozněcují ohně. Cesta k Varšavě vedla tímto lesem, k Varšavě, o níž kdosi řekl, že rozhodne válku. Nuže, vojáci stáli.
Severní armáda Büllowova, jež se skládala ze tří sborů, provedši nástup tak neobyčejný, jala se postupovati, aby ze severu a z jihu obchvátila vojsko Miščenkovo. Sněhy, blá-tem, vodami právě mrznoucími, křovisky, jimiž stěží mohl proniknouti lovecký pes, šlo vojsko s hlukem císařova jména. Jaká vidění se jim zjevovala nad ruskou zemí? Byli by se vrhli do cisterny plné krve, byli by spali po samotách mezi bahny a mrazem. Z rozkazu císaře byli by vzlétli nad věže Moskvy a byli by hnízdili v lesích jako krkavci. Nuže, kdo bude s toto vojsko, kdo bude tak divý, aby přemohl litici, kdo je předčí?
Jestliže vypravování nelže, v Grajevu za nepohody, jež se strhla šestého února, kdy sníh, vítr a déšť se rvaly, snažíce se vecpati hlavu do všech škvír a zaváti každý prostor, ruští vojáci, jimž se chtělo bitev podstatně méně než u Moskvy za časů napoleonských, schytali vepře rozběhlé po vsi. Poslední z těchto štětináčů vtěsnal se mezi plot a bednění chléva, snaže se ze všech sil provléci se škvírou a pláchnouti do polí. Stůj, vykřikl po starém vojenském zvyku muž, jenž se opět ujímal řemesla přerušeného hlaholem trub. Stůj! Popadl vřeštícího vepře za nohu a vyvlékl jej dopro-střed dvora. Zvíře bylo strženo na zem a zabito palicí ranou do týla, jako tomu bývá na všech statcích o prasečích hodech. Pověsili je hlavou dolů a starý řezník je rozpáral méně čistě a poněkud nedbaleji, než se slušelo. Bylo kucháno bez vypářky a za velikého smíchu, neboť vepřové hody jsou vždycky veselé. Vítr klátil sem a tam masem, jež bělelo a mrzlo. K ďasu! Za této nepohody přijde vhod ždibec omastku!
Čtvrtili vepře, zatímco tři sta kroků za vsí hlídky volaly do zbraně a na Nespálený mlýn, jak se v kraji říká, do-padly prvé koule. Nicméně nalezli pušky i s nábojnicemi a sešikovali se, neboť nepřítel krade a vraždí.
Na druhý den započal na severu ruský ústup. Bylo na-spěch, avšak tyto selské armády bojovaly co nejlépe, střílely z porostů pillkalenských, když věc byla již ztracena, jako by jeden každý z nich přicházel o svá pole.
Zatímco zbytky poražené armády Bolmanovy, k níž při-náleželi budínští husaři, se zastavovaly, Danowitz stihl svůj pluk. Za dnů poplachu, kdy půl světa tonula v nejistotách, Danowitz hledal koně. Byl zedrán. Sklíčen tolikerým zaka-zováním, jež jest na obtíž starobylému vojáku, jakým byl, chodíval po koňských špitálech, kolem vozatajských kolon a baterií, které se doplňovaly. Pil ze všech studní, čerta se staraje o žvásty mediků. Dovedl otevříti studnu jako kdysi láhev. Byl husarem uprostřed ohromné chamradi, podobné spíše trhovcům o modrém pondělí než vojsku. Naslouchal u samé země. Nezněla. Přehlížel vojsko. Podobalo se hmy-zu, který prolézá strašný a odporný bolák. Snad by se hněval jako Achilles, avšak jeho stan je otevřen a nikdo jej nevolá. Spal a procitnuv hleděl do plamene svěc, jež hořely na jeho stole. Snil a znělo mu v uších. Hlas, který přichází k mlčelivému břehu, barva, která spadla v nepohnutý blankyt.
Pocítiv bolest v krajině pupku a sestupného tračníku, Danowitz vstal; chtěl dočkati rána schoulen ve svůj plášť, neboť lože stávalo se divným. Bylo horké.
Oheň karabin a prach, jejž vdechoval, se vrací. Kdysi vpodvečer žhnula záře a hrála hudba. V kterýsi den dávno ztracený projížděl stromořadím ouhrovským a stařec s od-krytou hlavou stál před včelínem. - Somossy zhasla.
Vzdálen a bez poct, na útěku a nezraněn, zemře Danowitz jakousi odpornou nemocí, neboť na zatajenou otázku se

snadno odpovídá.
Bolestná a nečistá smrt na záchodech.
Dyzentérie.

HLAVA DEVÁTÁ

Ohně na devíti místech východu pozdvihovaly se k výškám mraku. Stezky zastřené temnotami, plné osidel, propadaly do pekel. Tuto noc posté obracejí v den, znovu a znovu řadí se smečka hladovců chřestíc železy. Navždy strhali slávu z těchto houfů a vzali jim jméno vojsk. V ošklivosti je dý-chání těl, a kdokoliv vzhlédne k druhému, dříve než pro-řekne svá klení, měl by se diviti s prstem na ústech.
Zhlédněte vysoký vrch hvězd a hloubku propasti. Stádo sraženo v tlum řve a od lidu vzchází hluk, neboť záře se vyvyšují a vojska a bitva kvapí.
V roklinách noci proud času obrátil se ve svém řečišti a nestéká a nehýbe se. Nikdo nedoufá ve vůdce, kteří dávno zblbli. Nechráněné pomezí je plno nepřátelských stanů a vojska nová a nová kvapí na západ. Tytam jsou orlice rakouské a veta je po hrdosti strážmistrů. Všichni jsou obráceni na útěk a prchají, židovská města a šlechtic-ké statky jsou prázdny. Dusot koní, skřípění železnic a děs, jenž s pochýlenou hlavou vyrazil na cestu, vlající plášť a vlasy šílencovy jako prapor a kouř vlekou se za mátohou armády. Běs kvapu a spěchání, jež cestou a množ-stvím se urychluje, běda a zvrat, zmatky a tíseň pozvedají svůj hlas až k řevu, jenž mohutní a vzrůstá v bouři.
Istemba, statek, v kterém se pívávalo o překot, když baron Maxmilián přijížděl na podzimní hony, se vyprazdňo-val a jeho sklep pustl. Zámecká budova scvrkla se na čeledník zdupaný vojskem a navzdory hromadě lidí byla prázdná mimo světnici Josefovu. Dům, jsa kasárnou, přestal býti zámkem. Sluhové utekli a ohrady hřebčince, kdysi plné koní, byly málem pobořeny.
Josef Danowitz neohlédl se po puškách a kabátcích rozvěšených na rohatině plné bájesloví, nevšímal si vojáků a neodpovídal jim. Jeho usláblý duch, jeho duch matného lesku, dávno nesouhlasící s chlastounstvím, jsa poněkud povzbuzen poutí jeruzalémskou, která před několika měsíci skončila právě v těchto místech, vzpíral se po svém způso-bu. Mlčením. Mohlo se říci, že je hluchý a že pozbyl řeči. Byl uvědomen o některých násilnostech vojáků, věděl o spoustách na stozích nevymláceného obilí, jež nakonec roznesli, avšak neučinil nic, mimo to, že odmítal přátelství důstojníků.
„Zůstavte mě, zůstavte mě samotná," řekl správci, jenž si stěžoval do těchto hrůz. „Nemohu předpisovati muka pro tyto obrazoborce, ale přeji jim je."
Několik důstojníků, kteří i v poli náleželi světu, zastavilo se u Danowitze s vyzváním, aby nasedl do vozu a odejel.
„Děkuji," odpovídal obrácen ke zdi, „děkuji, setrvám. V okolí Istemby nedojde k bitvě."
„Stálost," řekl voják jedenáctého pluku, jenž znal otce Josefova, „stálost ve vašem případě není užitečná. Snad zachováváte tajemství, nuže, odneste je, nebo vám bude vyrváno, zachováváte-li slib, zrušte jej! Šlaka, obřadnost se nevyplácí za těchto dní! Z vašich knih nezůstane ani počá-teční písmeno! Utíkejte! Mějte se k tomu! Chválabohu, nejste příliš těžký ani objemný. Pojďte, oblecte ovčí kožich. Pojďte, pane, v bryčce jest místo. Spěchejte, nebo vás z čiré zdvořilosti a z přátelství k baronovi unesu."
„Neměl bych odmítnouti tak zdvořilého pozvání," děl Danowitz.
„Jakže, vy nechcete jít? Pak jste se zbláznil," vykřikl major nakláněje se z vozu jižjiž se rozjíždějícího. „Kněz!" zahučel za pustého klení, „pitomec a duchovní, jenž, jak se vypráví, krade zlaté renty z otcova stolu!"
Potah zmizel za zídkou parku. Bylo na čtvrtou. Josef přešel zežloutlý sníh až k brance dokořán otevřené. Postál dívaje se, avšak pohled na tuto zimavou Golgotu přece mu nevnukl spásné bázně. Zůstal.
Dva koňáci, kteří přišli do Istemby převésti koně na ouh-rovský statek a kteří našli stáj již prázdnou, rozhodovali se rovněž. Byli to Ber a Jakub.
„Hle," řekl první z nich, „jestliže všichni tak spěchají, byl by čas i pro nás. Ďas vem tvé otcovské náruživosti! Josef dřepí někde v Přemyslu. Pojďme, dokud je ještě kdy, neboť kdo ví, jak by s námi zacházeli Rusové, kdo ví, jak by se rakouští vojáci mstili křivopřísežníkům!"
„Hlupáku," děl Jakub, „komu jsi zavázán přísahou? Nikdo tě nezdržuje, odjeď, vezmi koně, nalezneš-li jej, bude to kůň baronův, neboť jich pozbyl kolem sto dvacíti."
„Jsou otázky," pravil Ber, „na něž se neodpovídá. Ne-mluvme ani o zradě, ani o věrnosti, neboť nakonec budeme na oné straně, kam nás vmetne a vklíní poslední chvíle. Myslíš, Jakube, že tvoje vůle, jsouc rozhodnější mé, více zmůže? Ti, které jsi viděl utíkati, neutíkají před Rusy z nepřátelství, právě tak jako netáhli z nepřátelství na tuto vojnu."
„Dobrá," děl Jakub, „počkejme jediný den!"
Vešli do poloprázdné kolny překračujíce zbytky slamě-ných otýpek, jež ležely na zemi. Zešeřívalo se. Snědli večeři a Jakub, jehož trpělivosti bývalo vždycky namále, odešel. Zatímco nádvoří se vyprazdňovalo a vojáci odjížděli, Ber podřimoval. Něco ticha nebo aspoň utišení slétlo na Istem-bu. Židovské dítě a baby, jež zde setrvaly snad z tuposti nebo jež byly zůstaveny na pokraji bojišť snad za pokutu, hrabaly se v bednách dvakrát či třikrát již ukradených, v bednách a mezi náboji, jež je hrozily roztrhati, v neřádech a svinstvech armády rozestlaných po královstvích.
Deseti-nedělní pobyt v neblahé haličské vsi, kde se vše zdálo zatraceno, učinil starého slouhu téměř pijákem. Měl dosti důvodů, aby spěchal z této peleše, a měl dosti důvodů otáleti. Pil a nalezl běhnu, jež s ním spala.
Kterési hlomozné noci, kdy řinčela okna a rachocení vozů se prodlužovalo v jediný zvuk, za vánice bláznovství, za obludné noci, kdy podnapilý pohůnek spal na půdě seníku zavrtán do otepi a zkřehlý až na kost, jakási bahnice čpící ovčínem přišla za ním. Spatřil ji vystupovati ze sklopce a státi plnu rozpaků, neboť pro temnotu neviděla a nikdo ji

nevolal. Ber vydechoval co nejhlasitěji, nevěda, má-li si přáti, aby přišla, nebo aby ho minula. Konečně ucítil dotek jejího drápu. Souhlasil. Převraceli se v pelechu, odporní jako potkani a jako mršina. Zakoušeli sprostot, jejichž hloubka hranicí s bolestí.
„Jdi," řekla smilnice, „přines láhev kořalky, koupíš ji u žida Leie, který schoval dvě bečky."
„Leie?" vykřikl Ber, jenž při tomto slově se téměř vzpa-matoval, „to jméno znám. Snad nemá ouhrovský kupec příbuzné v Istembě?"
„Židé," pravila, „jsou všichni navzájem příbuzní a není mezi nimi jména, jež by se neopakovalo po celém světě. Jdi, přines kořalku, ať se napijeme!"
Vrátiv se vytáhl žebřík a srazili příklop, jako by bylo nutno od ostatních hrůz odděliti sodomitu a prasnici, kteří spolu obcují.
Dnes opět byla její noc. Ber čekal. Táhla desátá, avšak nepřicházela.
„Co jest? Snad ji dcery neodvlekly do soukromí? Pah," dodal po chvíli, „byl jsem hlupák, že jsem čekal na tuto noc, jež měla býti poslední a jež je lichá."
Vstal ze své slámy a uchopiv vích, jejž hodlal zapáliti, aby dal znamení své megeře, vyšel na dvůr. Ruch, jenž ostatně v těchto místech po celé týdny neutuchal, vzrostl a podobal se poplachu. Nikdo nepřicházel se zprávou, nikdo se nestaral o věci vůdců, nikdo se nezastavoval. Nejednalo se již o to, zasazovati a přijímati rány. Pěší, jezdci, stáda, hon-ci, dělostřelectvo třeskající, jako když se bije železem o žele-zo, proud zrychlovaný až ve smyk, v úprk a v pád tíhl přes dvůr silnicí, jež jím procházela.
Na železnici! Na železnici!
Řev, který byl s to uvésti v nepořádek jakoukoliv rozvahu, přece nerozmetal oslovství koňákova. Hledal svou děvku. Jakýsi hulán patrně rozveselený, že se vrací ke Krakovu, udeřil ho polenem, jež se mu namanulo, a vojsko, jež se naráz stává svárlivým a odedávna je nepřítelem těch, kdo stojí u cesty, opakovalo tuto ránu. Byli by málem utloukli tohoto milence. Chtěl usednouti, avšak dříve než se hnul, byl chycen a smýkán k jakémusi klubku těl cukají-cích se jako zuřivé stádo.
Danowitz vyšel za této rvačky a jsa dosti špinav, aby mohl býti pokládán za sprostého chlapa, neboť kdekdo mimo chamraď již opustil končiny ústupu, octl se mezi nimi.
Zdálo se, že se nikdo nedostane z chumlu zmatku a bídy, zdálo se, že smečka podupá obvod děsu i sama sebe, avšak přece se pohybovali k západu, šli. Nastávalo nucené vykli-zování ohrožených okresů haličských. Koně a lidé, vozy a břemena, trosky padající, vlečené a postrkované, kopyta a zešílevší bosáci, povodeň a smršť, hnali se dál a dál.
Cestami, podle cest, poli.
K železnicím! K železnicím!
Úpěnlivý a žalostný křik, podobný křikům, které se roz-léhají z mučidel, neutuchal.
Prchejte! Pospěšte! Na východě zdvihla se země a západ se octl v propastech.
Děla se dala do hřímání a zástupové se smýkali po sněžích svahu.
K železnicím! K železnicím!
Danowitz běžel mezi oběma slouhy. Chtěl něco říci, avšak neposlouchali ho. Chtěl se zastaviti, ale strčili jím jako žokem. Tma houstla a zela bláznovstvím. Šli mimo rozvalený a doutnající dvorec souseda Danowitzova. Hlas zbloudilého děla hřímal až v tuto končinu. Zástup se roze-stupoval a Danowitz mohl vydechnouti.
„Jdi, řekni prvnímu vojáku, jehož stihneš, kdo jsem, přived koně nebo vůz, na nějž bych si sedl."
Ber poslechl a po chvíli vrátil se s pěšákem.
„Dovedu vás k setníkovi, pane."
„Pojďme," pravil Danowitz, „pospíchejme!"
Ber a Jakub je následovali.
Zuřivý kanec bitev v těchto končinách jenom pochroch-tával, avšak zvuk byl dosti hrozný, aby lidé před ním utíkali jako šílenci. Vlna spěla na západ, ztékala výšiny a valila se rovinou. Sama podobna vojsku, kradla a za hladovění žrala málem došky z chalup. Konečně dostihli tito bídníci želez-niční trať, a padnuvše bez dechu, čekali na vlak, aby jej zasypali svým nářkem.
Pýr a stvoly trávy, jež se zachycují na střevících sekáčo-vých, mohly by býti obrazem chudáků, kteří se zachytili železničních strojů a vagónů.
Posupné a šklebící se mrtvoly ležely pod náspy drah a noví a noví nešťastníci padali dolů. Jaké asi sovy poletují dnes na těchto hřbitovech?
Danowitz s důstojníkem, jenž věru byl na pochybách, má-li věřiti knězi, který se téměř přátelil se svými slouhy, dorazili na stanici druhého dne.
„Můj bratr Ervín," pravil kněz, „slouží u budínských husarů, jsem syn barona Maxmiliána Danowitze, téhož, jenž je spřízněn s rodem generála Stiese."
„Pah," odpověděl jeho ochránce, „dovoláváte se v této věci rovněž svědectví svých chlapů?"
„Mohl bych se ho dovolati, jsou našimi slouhy a narodili se na otcově statku."
„Nuže, dobrá," řekl důstojník, „bude dosti příležitosti, abychom se setkali. Jeden z Danowitzů, o němž jsem slýchá-val vypravovati a jemuž se nepodobáte, byl okázalý, pokud jde o oděv a mrav, tvrdíte, že je to váš bratr? Ach, zdá se mi, že máte nechuť k věcem světa i k věcem svého stavu, neboť jakkoliv jste duchovní, našel jsem vás v hromadě chlapů, z nichž dva se vás drží velmi nesluhovsky."
„Pane," pravil Josef, zvedaje hlavu jako starý Danowitz, jenž neučíval své syny pokoře, „přiznávám se, že bych raději běžel se smečkou, z které jste mne vytrhl, o život, než vás na káře přesvědčoval o své pravdomluvnosti. Co jsem měl učiniti s těmito dvěma muži? Vyšel jsem s nimi, plukovníku!"

„Vy jste je vedl a v příhodnou chvíli jste je zachránil na mých zádech, neboť, jak si vzpomínám, bylo nutno shoditi bednu z vozu, aby se mohli usaditi.“
„Ano,“ odpověděl Josef, „snad se nemýlíte, domnívali jsme se, že vsedáme do vozu důstojníkova, nikoliv do dostavníku.“
„Neměl byste se příti, vyjma ve věcech víry,“ pravil plukovník otvíraje pouzdro s doutníky. „Kuřme, pane, věřím vám bez námitek.“
Zbídačený kraj, ubíhající vzad, za této rozmluvy zdál se Danowitzovi pouhou kulisou k výjevům pokořování. Byl baronem a jeho baronství bylo neprokazatelné. Časy zapí-ráni se, časy jeruzalémské pouti, již minuly.
Konečně sesedli a protlačili se do nádraží zataraseného zástupy a smutným zbožím uprchlíků. Bylo jim čekati. Josef usedl na jakési pytle, avšak sehnali ho s klením a dostalo se mu kopance za tuto drzost. Byl zemdlen a hla-dov, chtěl spáti.
Ber, jehož myšlenka na dorotu istembskou už opustila, obcházel nádražím, hledaje, co by ukradl, a tu jda mimo židovskou skupinu, spatřil ji, ana se uprostřed natřásá jako slepice propírající si peří na smetišti. Díval se maje zálusk dáti jí přes hubu, neboť věrolomnost za všech okolností je trestuhodná.
„Pojď sem,“ vykřikl ukazuje k svým nohám.
Vstala a uposlechla.
„Žrala jsi z ruky, chlastala jsi z mého, ano či ne? Nuže, ať se shledám se svým špekem! Mám hlad!“
„Ach,“ pravila, „řeknu vám, proč jsem pospíchala před vámi, mohu vypravovati o posledních dnech v Istembě dopodrobna.“
Ber ji následoval kývnuv na Jakuba. Když došli k bedně-ní nástupiště, udeřil ženskou do tváře. Nikdo se nepohnul, a tu běhna otevřela svůj kapsář a vyňala jídlo.
„Je to svině!“ děl Jakubovi, vkládaje v slovo všechno své zmoudření.
„Jsi hloupý,“ pravil ouhrovský honák, „jestliže to víš teprve teď.“
„Teprve teď,“ děl, cítě rostoucí hanbu, „ukradla mi peníze. Pracovní knížku. A slabikář učitelský.“
Rozdělili se o kus vepřového masa a Danowitzovi zbyl dílec nejmenší.
Po hodinách čekání téměř smrtelného dojeli do Krakova. Nyní bylo na Danowitzovi, aby zařídil potřebná opatření, neboť odtud se platilo jízdné.
„Válka,“ pravil Jakub, „je past na ťulpy. Kdybys byl co k čemu, mohli jsme býti již uvnitř Ruska a já se svým sy-nem.“
„Proč jsme to neudělali? Z bázně?“
„Snad,“ přisvědčil Jakub.
Prvou noc krakovskou Danowitz spal v dřepu mezi honáky, opíraje střídavě hlavu o jejich ramena. Snad se domnívali, že jim byl svěřen. Ráno vstal na zemdlené nohy, a po sedmi dnech opět se umyv, šel do města.
Krakov byl vykuchán, podobal se úlu, kterým třásl neopatrný včelař, když plástve byly již vyňaty. Vozy bez koní stály na ulicích zdvíhajíce dvě drožkářské oje jako náručí. Lidé bydlili na ulicích a domy byly prázdny, neboť část měšťáků, hledajíc bezpečí zaručenější, odjela. Dano-witz stál na křižovatkách a chodě jízdní drahou bez přestání měnil směr. Zdálo se mu, že jakýsi přítel čeká, že je blízko, že stačí zavolati jen jméno, aby se zjevil a odvedl ho do pří-bytku. Avšak bylo poledne, nadcházela třetí hodina a do-posud byl sám. „Myslím,“ řekl si, „že příběh s plukovní-kem bude se opakovati.“ Vposled stanul před dveřmi komtura svého řádu.
Hluk a hřmot tak dlouho vnímaný hnal se kolem jeho smyslů a tvář velikého kněze jen chvílemi se vynořovala z přízračného oblaku. Padl do lenošky jako podťat.
„Jsem zde,“ pravil řečí horeček, „jsem na místě, na něž jsem pospíchal. Dejte mi vína a připravte mi lože. Vracím se z výpravy, jež nebyla výpravou kříže. Vracím Se z cesty jeruzalémské. Nuže, buďte shovívavý. Mám dva soudruhy, kteří by byli smutni, kdybych se nevrátil a kdyby mě nespatřili. Najděte je. Sloup ohně a vysoká čepice dýmu nás děsívaly a teď ještě jsme postrašeni. Vyšli jsme na cestu bez pohodlí, avšak již se navracíme, neboť jsme viděli příliš. Časy se změnily. Je noc a není pokoje, je den a není světla.“
Ber s Jakubem Čekali marně, až se Josef vrátí. Octl se v nemocnici.
„Kdyby nebylo baronova chlapce a kdybych nečekal na svého Josefa, mohli bychom vylézti na střechu vagónu. Vidíš, že se cestuje tímto způsobem,“ řekl Jakub.
„Nezbývá nám nic jiného,“ odpověděl Ber, „snad se nedomníváš, že náš kněz opět přijde a že nalezneš svého syna?“
Minuly dva dny hladové a plné hledání. Vojáci procháze-jící Krakovem nemohli nic říci o budínských husarech.
„Neviděli jsme je od počátku války,“ opakovali, „snad se ještě válejí někde ve stájích.“
„Nuže,“ pravil Ber, „vlak je připraven, nasedejme, mám právě dost vojenského oslovství, mrazů a Polska. Pojď.“
Vlezli do vozu dovolávajíce se zavazadel, která jsou již uvnitř. Jakub lhal stejně dobře jako Ber a stejně dobře hájil své místo. Sněžilo, metelice vnikala dveřmi dobytčího vozu.
„Ach,“ kdosi vzdychl otvíraje ústa dokořán, „zabedněte otvor, je tu zima.“
Konečně voják konající službu na nádraží přinesl rozkaz od pánaboha, jak se říkalo, a uprchlíci mohli vyjeti. Vlak trhl maličko na západ a opět stanul, cesta nebyla volná. Čekání svíralo vlak jako skřipec. Páchly zde latríny, chlóro-vé vápno, síra, kouřové plyny, vnitřek vozů, těla i hrozné zboží uprchlické. Konečně tyto schrány běd jaly se pohy-bovati, výhybky odbřinkávaly hodinu odjezdu a klín noční-ho větru se uhnul proti směru jízdy. Kouř jako vdoví závoj vlál všem mrtvým.
Dojeli do Ouhrova devátého dne.
„Zde jsme,“ řekl Ber svlékaje všivý kabát, „zde jsme a u všech rohatých, divím se, že je tomu tak. Až bude třeba jíti do Istemby, jděte, neboť stojí za zhlédnutí to, co jsme viděli. Jakub chtěl čekati, až přijdou Rusové a vezmou nás do své země, avšak já jsem nechtěl. Můžete to učiniti za mne, vojska stojí již na hranicích Moravy.“

Za oněch dob věci podivné děly se nejprostěji. Zmoudře-ní tkvělo v čase a Ouhrovským nesešlo již na vojenské slávě. Sama se ukázala blbou.
Ať Rusové přijdou až do Ouhrova, ať přijdou a vypráskají zištníky z úřadů, ať zruší drahotu! Ať nastane konec ne-smyslům s lístky, ať přijdou! Kéž by se vojáci již vrátili, kéž by nadešel konec války!
Baron Danowitz, zvěděv o návratu koňáků, vešel do kanceláře správcovy a dal si je zavolati.
„Nuže," řekl poklepávaje jezdeckou rákoskou na své holínky, „byli jste prý v Istembě, co je nového?"
„Pane," pravil Ber, „ze všech koní zastihli jsme jen dvacet, avšak i ti byli nakonec ukradeni."
„Slyšel jsem," děl Danowitz, „co dále?"
„Baron Josef zůstal v Istembě až do konce, odvedli jsme ho teprve tehdy, když se pásmo ústupu mocí vyklizovalo."
„Ano, Josef byl v Istembě, avšak vy jste ho neodvedli," pravil Danowitz, lituje, že mluvil s těmito slouhy. „Bude vám zaplaceno," pravil na odchodu. Vrátiv se domů Maxmilián zavolal svoji Francouzku.
„Madam, chci vás požádati o jakousi službu," pravil; „Josef je dosti roztržitý, aby se zapomínal, nuže, dříve než odjel, vzal z mého stolu papír značné ceny."
„Vím o tom," pravila Francouzka a Danowitz zatajiv svůj údiv jí přikývl.
„Tím lépe, neřekl jsem, že jej ukradl, jen proto, abych se nezdál přísným. Josef pobyl v Istembě až do vpádu vojska a konečně byl odvlečen na nádraží a vsazen do vlaku. Dostal jsem dopis, že leží v Krakově v nemocnici řádu milosrdných bratří. Byl bych vám velmi vděčen, kdybyste odcestovala za ním."
„Mohu odjeti teprve zítra," odpověděla.
„Dobrá, vezměte dva lokaje, neboť za těchto dob se necestuje již bez obtíží."
Starý baron pominul něžnosti, jichž se dopouštěl a jimiž nešetříval i za příležitostí méně vhodných. Holka odjela téměř bez rozloučení.
„Hle," řekl si Danowitz osaměv, „stal jsem se svárlivým a nesnášim již nevěr ani sprosťáctví tak snadno jako kdysi. Jestliže měla účastenství na zlodějně Josefově, vyhodím milostnici právě tak jako jeho. Býval jsem v okolnostech příliš nestejných, abych se naučil podivu, avšak pokud vím, žádná se doposud nepodobala této; věru, nedomníval jsem se, že jsem dosti stár na parohy tak rozložité."
Ouhrovský večer a noc přešly Danowitzův hněv, aniž jej oslabily. Vstával s klením.
V tu chvíli poštovský poslíček, vyjevený, že se mu dostalo cti býti zapletenu v baronské příhody, bušil do zámeckých dveří jako posedlý.
„Co jest?" zeptal se vrátný přijímaje telegram.
„Baron Ervín snad zemřel," řekl a neodcházel, jako by mohl říci více.
Zpráva obešla dvůr a vrátila se k baronovi.
„Přichystejte vůz," řekl, „odjedu ještě před polednem."
Hoře zjítřené urážkou a urážka zveličená hořem jej ne-ochromovaly. Vzhlédl v pošklebné zrcadlo, jež opakuje donekonečna starý postoj.
Danowitz, jenž stane vzpřímený u úmrtního lože, a žeb-rák připlazivší se po kolenou, berle žebrácká, erb, mošna a nakonec dvě lebky. Dvě lebky hrubě vyobrazené na náro-žích ulic, jež kdysi zaklínali zástupové, aby promluvily. Všechny trapné a pokořující vzpomínky byly svedeny v pomlku cesty. Rachot a kolísání vlaku je opakovaly tak výmluvně, až proklel svoje náruživosti. Bylo třeba, aby na tuto hlavu téměř již bílou sneslo se stáří s hřímáním. Bylo třeba udeřiti jeho vznešenost, aby mohl býti starcem, bylo třeba hloupé lži a počinu bláznova, aby se obrátil v prachu. Kdož ví, zdali by dostačila smrt Ervínova.
Měděné nebe, zahlédnuté oknem, temnělo, nastával soumrak a krajina opisující oblouk kolem diváka přechá-zela vzad jako oddíly vějíře, který se rozvírá. Cesta ubíhala a zemská hranice byla již nedaleko.
Zatím ouhrovský dvůr, jehož vlastní bolesti vždycky jsou zjevné a vždy jsou vydány zároveň na posměch těm, kdož by měli odvahu se smát, mluvil o Ervínovi, jako by byl již mrtev.
„Starý Danowitz," pravil Jakub, „se zmýlil v lásce, klamal se, dávaje přednost staršímu synovi před mladším. Ervín je mrtev, nicméně na obranu druhého jest nutno říci, že byl rváč; Josef byl lepší z obou."
„Byl blázen," odpovídali, „ale jak velkolepý! Tvůj Josef je moula."
„Špindíra," řekl Ber, „což jsem zapomněl, jak schlamstl naše maso a jak se ztratil přišed do Krakova? K ďasu! Čekali jsme tři dny na něho, že nám přinese peníze, jež koneckonců byl dlužen."
„Za války," řekl jeden z mužů, „stává se více neštěstí; není tak zlé čekati v Krakově ani býti zrazenu jediný den cesty od domova. Myslím, že také není tak zlé, leží-li někdo v nemocnici, byť byla i úplavičná. Znám vojáky, kteří by si rádi vyměnili místo s vámi i s Danowitzem. Možná že se ulil do nemocnice právě tak, jako se ulejvají ostatní."
Již v tuto první válečnou zimu v ouhrovském dvoře neměli sdostatek dřeva ani uhlí, jímž by topili. Pět ženských vařívalo na jedné plotně a chlapi posedávali v chlévě na bedně s ovsem nebo na koších. Lei zchladl ve svých zdvoři-lostech a hospoda zůstávala zavřena po celý týden. Bylo nutno klepati na okénko židovo a čekati, až se zachce lichváři přijmouti dvojnásobný peníz za pálenku. Ouhrov spal a malátněl. Krádeže vzrostly a smilnilo se pohoršlivěji než jindy. Strašlivé důvěrnosti z koutů stájí a ze seníků nebyly skrývány. Válka je mrak, jenž všechno halí, je opilost po léta trvající.
A přece! Někdy za soumraku kolem kamen, do nichž se našlo něco podpalu, počínaly se odbojné hovory. Vznikala apokalypsis, na kterou se dnes již zapomíná. Básnila se pověst s krásným koncem a především počínal se soud, který nazývá věci pravým jménem a soudí spravedlivě.

HLAVA DESÁTÁ

Prostranství, jež bylo známo pod jménem Špitálské pole, vklíněné mezi hřbitovy a poslední výběžky města, neobdělá-vané střepiště hradecké, místo opovržených lásek, které se opírají téměř o hrob, místo dokonalého souzvuku všech ošklivostí, bylo určeno za stanoviště vozkům, kteří měli vy-jeti za armádou. Stáli podle svých koní zachovávajíce vojen-ský pořádek co nejúzkostlivěji.

Nastal soumrak, bylo nutno nanositi vody ve vědrech a rozdati koním píci, avšak desátník nepřicházel a z vojáků, jimž do těchto věcí nic nebylo, nikdo nevěděl, kdy přijde.

„Což víme, kde se toulá?“ odpovídali, „snad zalezl do hospody a chlastá, snad vytlouká hampejzy. Ostatně, co pospícháte? Na vojně bývá času nazbyt!“

„Ovšem, ale platí toto pravidlo, i když jde o večeři, a platí i pro koně, které je nutno napájeti v pravý čas?“

Chasníci ztichli. Špitálským polem přelétl pták, dívali se za ním myslíce na své věci.

Rázem sedmé nový potah sledovaný vojákem vjel čelem proti řadě.

„Osle, jak se budeš otáčet? Couvni!“ volali na kočího, jenž neodpovídal.

„Ach,“ řekl voják, který doprovázel vůz, „nechtě ho, je to blbec, jehož sem poslali z jakési vsi. Vyvedl tolik poše-tilostí, že mi bylo jeti s ním, jsem již netrpěliv, kdy se ho zbudu.“

Řka to vzal otěže, a obrátiv téměř na dlani, odjel k sever-nímu cípu pole, jež bylo nejméně pokryto vozy. Reka následoval svůj potah.

Vyřídiv věc voják poněkud roztál a dal Františkovi ně-kolik dobrých rad.

„Především, nepředjížděj a neblázni koní jdoucích vedle tebe. K ďasu, víš, co by ti to mohlo vynésti? Byl bys zbit a pošvihán k nepoznání.“

„Oho,“ děl František ukazuje na děsný šrám, přecháze-jící napříč šklebnou tvář bláznovu, „nejsem nováčkem v těchto věcech. Mohl by se potázat se zlou, kdo by mne uhodil.“

„Nono,“ řekl voják již odcházeje, „zdá se mi, že tato jizva je spíše od volského rohu než od nože.“

V rozkypění vojenského ducha a dryáčnické slávy, k níž se blížil, František byl by snad tvrdil, že stál s Radeckým u Solferina. Když osaměl, rozmáchl se bičem, a narýsovav veliký kříž, zapráskal jako kdysi, když vyjíždíval z ouhrov-ských vrat. Potom odpřáhl koně a zavěsiv jim pytlíky s ovsem na hlavu, jak se dělávalo na vzdálenějších polích, jal se shánětí vodu.

„Kde je studna?“

„Přivážejí sem vodu v lejtách,“ řekl muž, který stál Františkovi nejblíže.

„Tak,“ odpověděl, „čím napojím koně, jestliže se na ně již nedostalo?“

Věcí vozků je státi u hlav koní a nepohnouti se, dokud není čas k odjezdu. Řeka se učil tomuto umění jen zvolna. Bylo mu znovu a znovu se dívati po ostatních, aby shledal všechny síly a povstal od kol a od řemení, jež věčně spadá-valo. Byl šaškem a vše, co jest velikolepého na dně ducha i bláznivého, bylo ztraceno v jeho počínání, v jeho skocích a v koktavosti zadrhující kdejaký pohyb a kdejaké slovo.

„Tento člověk je blázen,“ myslil si soused Řekův, „stýská se mu, či chce snad utéci?“

Formani stáli mlčky s hlasem posledních slov, ztlumené bouře a šumu, jež uvnitř paměti dovlekli na toto Špitálské pole. Jejich smutek není důvodný, neboť nebyli vojáky, ale pouhými pacholky válečnými, jež nemělo stihnouti jiné neštěstí mimo nízkou mzdu. Nikdo se o ně nedral na nádraží, nebylo jim máváno na rozloučení, nemohli truchliti bez směšnosti. Stáli u koňských držení, žel, tak selských, a napodobovali postoj vojska, avšak jestliže někdo popustil slzám, jeho honzovství bylo zjevné.

„Já,“ řekl selský kočí, jenž se díval na Františka Řeku, „se jmenuji Jiří Klika a přijel jsem z Nové Vsi.“

„Kde je to?“

„Blízko,“ odpověděl, „kdyby mi dovolili, abych obrátil koně, dojel bych tam za dvě hodiny.“

„Ach,“ pravil Řeka, „zůstaň, kde jsi, pojedu za tebou a pomohu ti, kdyby se stalo něco s koňmi nebo s vozem. Vzal jsem si několik nýtů, matice a francouzský klíč,“

„Ponech si je, kašlu na tvé matice a nýty. Je zde dosti kovářů, aby se starali o své vozy.“

„Vskutku,“ děl František, „vyznám se v tom! Ještě před několika dny jsem utáhl hlavu, jež div mi nevypadla z ná-pravy, jako kterýkoliv kovář. Dovedu to opakovati před nosem všech řemeslníků tohoto tábora. Dovedu se chopiti práce, u všech všudy, což jsem se neučil žádnému ře-meslu?“

Ve Františkově řeči nebylo slova, jež by mohl říci v Ouh-rově, a nebylo v ní nic mimo strach, aby nezůstal hlupá-kem. Soumrak se stával pozvolna tmou, tlum koní a řada vozů se protahovala a zdálo se, že dosahuje až k čáře obzoru. Dva vojáci, kteří byli u spřežení, rozdělali si oheň a pacholci po-kukovali jeden po druhém, bude-li i jim dovolena tato podivnost, neboť byli téměř v městě. Sebrali něco dřeva nebo chrastí a složili hranicky, jež stěží doutnaly. Bylo jim ulehnouti k ohništím jako kdysi na pastvách a foukati v žároviště, aby vyšlehl plamen. Zvedl se větřík, jenž spíše zněl než dul, avšak přece ohýbal hrot plamene. Řekovi, který byl nejblíže ohni, bylo vstáti.

„Hle,“ pravil ukazuje širokým pohybem na světla, jichž přibylo asi ke stu, „hle, rozdělali ohně a nakonec jich nedo-vedou uhasiti. Udupáte je, jako se to dělává na vsích, nebo budete bdíti, až dohoří?“

Z těch, kdo seděli kolem ohně, nikdo neodpověděl. Františkovi bylo projíti celým řadem od skupiny ke skupině, od záře k záři. Tu a tam se někdo ozval nesouhlase s bláznovou starostlivostí a rudá přízračná tvář, čelo, ruka nebo hrozící prst, zdvihla se k němu.

„K ďasu, což nevidíš, že spíme? Táhni po svých a netla-chej!“

Řeka se nadál lepších odpovědí, byl rozmrzen. Konečně zalezl pod vůz a schouliv se spal stejně dobře jako v Ouhro-vě.

Minulo pět dnů. Řeka se naučil pravidlům tábora, poznal, že je nutno zachovávati řadu a neoslovovati zbůhdarma lidí, kteří nejsou vozky. Věci jsou složité. Chlapi přinášejí polévku ve džberu navléknutém na sochoru, jenž se prohý-bá. Je

nutno vzíti nádobku a protlačiti se až ke kuchaři. Rozdavač se neobracívá po těch, kteří se opozdili, je ne-trpělivý a jeho sběračka hlomozí v kotli.
„Dej mi polévku, maso, jež mi náleží, a chléb!“
Je nutno křičeti a nezhltati svůj chléb prvého dne. Opatřil si řemen a přepásal se zaškrcuje své jedlické břicho co nej-vojenštěji, přece však nebyl zcela spokojen. Odvěké hadrář-ství, k němuž jsou odsouzeni dvorští slouhové, vzbudilo v něm zálibu pro vojenské odění, pro pas, pro zbraně, pro barevný chochol, jenž v tomto období právě mizel.
„K ďasu,“ řekl Jiřímu, vkládaje všechnu rozmrzelost v povzdech, „kde je dvojí sukno, jak se říká? Kde je hněď a červeň vozatajská? Vojáci se podobají šedým krysám a my bandě vezoucí náklady řepy.“ Okrasy a tvářnost vojenská vycházející již z obyčeje zdály se mu nadpřirozené.
„Přišli jsme na vojnu pozdě!“
Zatím ve věcech vozků rozkaz stíhal rozkaz a poslednější nebýval méně pitomý než předcházející. Nikdo nevěděl, kam s rozvrzanými vozy, se stádem a s lidmi, které povolá-vali tak naléhavě. Konečně zajisté bez potřeby a jen proto, aby se zbyli obtížných strávníků, poslali je do Kroměříže.
Přípřeže vyjely asi ve dvaceti oddílech za časného rána. Bylo zima, jeli zvyklou cestou povozníků, mdle, ospale a bez nadšení, jež zůstavilo na holičkách i Řeku. Díval se s opovržením na svůj prázdný vůz.
„Ech,“ řekl k vojáku, který shledávaje jeho hloupost ro-zumnější než mlčení ostatních, přisedl k němu na kozlík, „ech, sklaplo nám! Domnívali jsme se, že budeme voziti generála k poradám a od porady. S prázdným fasuňkem a s prázdnou károu jsme se doposud mnoho nenajezdili, jsme vesměs z dvorů, kde je nutno pracovati ostošest. Och, kdybys viděl, co to je, vyvésti hřebce a jeti s mladými koňmi, kteří neuvykli udidlu!“
„Budiž,“ odpověděl Františkův společník, „být kočím je těžké, avšak co je to proti práci volákově? Co se nadře! A co se naplahočí sleduje běh svého spřežení nikoliv z kozlíku, ale utíkaje podle vozu. Což se nestává, že srazí hlavu? Což se nestává, že brunátný a měkkohubý vůl skousne udidlo mezi zuby a pádí cestou necestou po celé hodiny?“
František šťasten, že může opravovati mínění, jež ani zdaleka nepovažoval za posměch, řekl:
„Ty bys měl vojnu slouže u volů! Míval jsem je na starosti po celá léta a mohl bych ti vypravovati, jak se hrabou a jak se loudají!“
Cesta šla vpřed jen zvolna. Zvečera pálili ohně a nocleho-vali po strništích. Vstávali s hlukem jako vojsko a třesk jejich tábora, třebas planý, zvábil vesnici, aby přišla s otevře-nou hubou až k nim. V kterémsi městě dostalo se jim vojen-ských plášťů. Nuže, byli horší než záložníci po etapách a chamraď u kuchyní, jež se netkne uzdy?
Naloživ na svůj vůz obvaziště s kůly, se stanovým plát-nem a s praporcem Červeného kříže, František byl již spokojen, stal se praporečníkem, byla mu svěřena korou-hev výpravy. Vůz takto označený nemohl býti přehlédnut, ohavně vyzývavá výstroj vozkova na sebe upozorňovala a jeho jméno se stávalo známým. Seděl na šejtroku maje plášť přes ramena a rukávy prázdné, jakkoliv zimy již počaly a mrzlo. Večer rozprávíval s venkovany vykládaje o svých cestách a o bojišti, jako by se vracel z válečného pole. Jeho bezvousá tvář hlupce zjasněla odleskem jakéhosi činu. Čas sekery a provazu minul. Mimo koktavou řeč, příhody nikdy se neudavší a špetku obraznosti, jež ho unášela, podobal se všem ostatním chlapům. Zůstávaje jen v řídkých chvílích bláznem, jenž se dopustil vraždy, mohl zvesela a dobře odpovídati na všechny služební otázky. Stal se vojákem.
Hromadnost koňů byla mu berlou, zástup kráčející jen zvolna jej opřel, a mohl jíti zároveň s ním. Kdyby nebylo prokletých kokard, hvězdic a heraldických barev, kdyby tato výprava byla výpravou pracovní a kdyby nemiloval vojska dříve, než se stal mužem, František Řeka mohl málem zmoudřeti.
Za dlouhé vozby, vnímaje rytmus podkov, jenž se zvo-nem, bubnem a troubením navždy bude rozplameňovati, vnímaje tento rytmus, snil hrdinské řeči. A tu připodobňuje slova jediné knize, z níž mu bývalo vypravováno, mluvil tak hlasitě, jak hrčel vůz.
Tato vypravování stala se nakonec příliš slavnými i pro blázna a Františkovi bylo truchliti pro vše, co se nenaplňuje a co míjí.
„Hle,“ řekl si, vytahuje listinu ukradenou ze stolku barona Maxmiliána, „hle, vzal jsem tento papír zpola popsaný a zpola prázdný. Kdybych byl chtěl, mohl jsem vzíti peníze a všechno ostatní. Mohu míti, kdy se mi zachce, peněz až nazbyt.“
Jednoho dne, když se Řeka opětně díval na svůj papír, desátník provázející výpravu, znaje proslulou hloupost Františkovu, chtěl věděti, čím se obírá.
„Co to máš?“
„Nic,“ odtušil Řeka, „jakýsi papír, na němž se objevuje orlice a opět mizí.“
„Hleďme, kde jsi to vzal? Podobá se, že je to jakýsi státní papír nebo starý los. Což jsi bohat?“
„Nejsem bohat,“ odpověděl, „ale tento papír s orlicí mi zbyl z lepších časů.“
Několik lidí nahlédlo přes rameno desátníkovo do listiny.
„Toto?“ ujal se slova Jiří, „myslím, že to není nic jiného než francouzské vysvědčení.“
„Nikoliv,“ řekl desátník, „je to renta, která, kdyby doposud platila, by znamenala asi dvacet tisíc korun ročně. K čertu, to by byly slušné peníze, Řeko!“
Potom složili papír a vrátili jej Františkovi. Nikdo nepo-chyboval, že už nic neplatí.
Po čtyřech měsících vojenské velitelství rozhodlo se užíti hradeckých přípřeží za východní frontou. Měly praco-vati na stavbě záložních opevnění téměř před Krakovem.
Prapor a obvaziště Františkovo putovalo z vozu. Dostal motyku a rýč. Bylo mu pracovati jako kdysi v Ouhrově.
„Tato válka,“ děl Jiřímu plivaje si do dlaní, „vede se spíše krumpáčem a lopatami než zbraní. Viděl jsem pluky, jež stěží měly pušky, avšak táhly lopaty jako nádeníci.“
Řada dní bez událostí a bez slávy míjela. Vojska, pokud je viděli, scházela na zevnějšku den ode dne. Slátané kalho-ty a kabáty tuhé špínou, navzájem si nepodobné, nemohly se líbiti ani Řekovi, nicméně kus po kuse opatřoval si tyto hadry,

až byl od temene po patu oděn jako voják.
„Jsi hlupák a zůstaneš hlupákem, což ti opravdu něco sejde na šatech, což se, probůh, na tomto místě může někdo starati o více, než aby jedl, spal v suchu a konečně odnesl zdravou kůži?“
„Armády bývaly oděny určitým způsobem,“ odpověděl Řeka, „jestliže v této válce je tomu jinak, pak se stala chyba daleko větší, než se zdá. Podle kterého znamení se máme poznati navzájem? Což se zde nemluví všemi jazyky?“
„Proč bychom se měli znáti? Jdu za armádou nerad, avšak kdyby mne chtěli považovati za vojáka, vzal bych nohy na ramena a jednoho dne bych utekl.“
„Utekl bys domů?“
„Ne, k nepříteli,“ odpověděl Klika. „Nebyl bych první, říká se, že je v ruském zajetí padesát tisíc českých vojáků.“
Jakýsi vousáč málem padesátiletý přistoupil k rozpravěči a pravil:
„Což je to snad podivné? Člověka přechází mráz při po-myšlení, že tolik tátů se doposud nevyvleklo. Co, mají čekati na smradlavé peníze, jež se rozdávají za statečnost? Jakže, smrt chodí mezi vojáky jako po svém domě a nikdo by neměl práva se zachrániti útěkem? Vybereme si svoji válku, možná že budeme stříleti z druhé strany, ale v této půlnoční hanebnosti nechci přijíti o kejhák.“
František Řeka, jenž po způsobu všech hlupáků se přidr-žoval mínění ostatních i tehdy, když mu nebylo vhod, přisvědčil. Hněv a nadávání, jež od některého času den co den slýchal, hrozná prokletí a posměšky jej děsily. Byl příliš hloupý chlap, aby mohl nemilovati to, co je skvělé, co září barvami, to, co hřímá a zní. Jak mohl znáti pravdu? Byl vrahem a přestával jím býti, neboť žháři a kati celí v krvi vymohli vraždění slávu. Válka jej vyvedla z chléva. Byl učiněn mužem skrze ni. Jakkoliv válečné hrůzy byly děsné, František mohl je ještě zveličovati, aniž pocítil ošklivost nebo strach. Byl by vedl válku až do vyhlazení všeho živého.
Blízko opevňovací stavby, na níž pracoval Reka, stála šlechtická prádelna Brodce; toho času byla již opuštěná. Řemení a strojové součástky, které bylo možno odmontova-ti, vojáci složili do beden a odvezli zajisté nedaleko a zajisté tak, aby je cestou rozbili napadrť. Avšak uprostřed továrny zůstal kotel, obrovitá báň ze železa, děsný břicháč, dosti dobře opatřený proti svévoli živlů nebo průvanu, jenž lom-coval dveřmi při vchodu do strojovny.
„Tento kotel,“ řekl si velitel úseku trna hrůzou, „mohl by býti ukraden nebo rozbit. Byli bychom v bryndě dříve, než jsem se nadál, ale, chválabohu, nebezpečí bylo rozezná-no ještě včas.“
Řka to major se rozhodl po vojensku.
„Nechť se z pracovní setniny hlásí osm mužů, kteří by konali stráž před továrnou!“
František Řeka příliš často slyšel nadávati na vojenskou robotu, aby se jí nehleděl zbaviti. Stráž, to jest odpočinutí a málem skutečná vojna. Zanechal motyky právě tak snad-no, jako kdysi zanechal vůz a koně. Byl téměř pěšákem, svěřili mu pušku a bodák. Ráno, když opouštěl svůj starý barák, po způsobu všech vojáků zlořečil majorovi, jenž ho štve do této služby.
„Což o to,“ řekl, „udělali by z každého muže vojáka a hnali by nás nejraději do bitevní cáry!“
Chudoba ducha nutila jej přijímati řeč, jíž se mluvilo, i tehdy, nebyla-li jeho řečí.
Došed s ostatními na nové místo, seznamoval se se všemi nárožími budovy podobaje se psu. Konečně si dodal odvahy a vešel i dovnitř. Jeřáb zbavený všech kladek a řetězů, kostra polámaného žebroví, zděsil jej jako mrtvý, jenž kývá.
Bylo mu mysliti na zavražděného Horu.
„Kde jsi?“ řekl; „ve smrdovském hrobě! Tajím to a ne-řeknu to nikomu!“
V té chvíli všechna setkání se stroji se mu zdála nepřátel-ská. Vyšel z továrny co nejspěšněji, cítě děsivý pohled v týle. Za soumraku rozdělal oheň, jako by chtěl na svůj vrub vařiti večeři, a jsa jist, že je sám, vyňal papír z onoho dne, aby jej spálil. Shořel nepřipomínaje pekla. Vzal jej vítr. Zmizel a nebylo ho. Řeka rozmetal ohniště.
„Hola,“ vykřikl na muže, jenž se potloukal několik sáhů od tovární budovy, „hola, Skopovej, pojď sem, ukáži ti, jak hoří peníze!“
O šesté nastávala Řekovi hlídka. Vzal pusku a vykračuje jako pruský gardista, dupaje podkůvkami snil bouřlivě a divoce.
„Vezmu si láhev v ouhrovské hospodě a udeřím jí o stůl, až se rozletí. Lei má řemen pobitý mosaznými knoflíky, nuže, vezmu láhvový střep, a vsuna jej pod opasek, utáhnu ho až na poslední dírku. Stůj, panno, draku, rybo, která se houpáš nad svým pultem! Dosti dlouho jsi neřádil v hospo-dě a dosti dlouho ses smával. Budu platiti, jako sluší vojá-kům, aby platili. Budu se tě vyptávati po příbuzných, a dříve než zakokrhám, se mi vyzpovídáš.“
Noc šuměla a tmy se obracely. Blázen byl korunován bodákem.
Po jakémsi čase obezřetný major byl vystřídán setníkem méně opatrným. Ruská vojska již couvala a císařští je sledovali krok co krok. Bylo opět třeba přípřeží a generál se rozpomínal na hradecké vozky. Krakov byl bezpečen, nuže, vojenští pacholci byli posláni na východ dvacet mil.
Řeka byl přidělen ke strážní službě, kterou již započal. Šel mezi vojáky, a když velení tělesa, k němuž náležel, stokrát se vystřídalo, octl se v kompanii, která jakkoliv nebyla bitevní jednotkou podle jména, přece se dostala na bojiště.
V tu dobu přicházelo jaro a vojska se stahovala ke Gorlici. Duch německé armády, jež přikvačila řinčíc svými děly, hřměl rovněž po železe. Hrůzná bitva se počínala. V této posedlosti a v tomto holotění bylo zdupáno vše živé.
Od Dunajce k průsmyku Dukelskému ozývalo se dělo, povětří naplnilo se zemí, ohněm, svistem a burácením. Dvacet jeden den trvala bitva a teď bolestné armády vyko-naly svůj rozkaz.
V mrazivých končinách času ani tato chvíle se nepozvedá. Noc zanikla a květnový den se bral k hodině deváté. Řev vojsk podoben dýmům stoupal v šíř i dál a mrak zlořečení roztržen ohněm opět a opět stával se tělem. Z nářků, spílání a smrtelného chroptění počínala se strašná a nejlidštější řeč armád.
Dva pahorky, po nichž kdysi chodíval krásnooký doby-tek se skloněnou šíjí, se otevřely, život lehl popelem a zbitý les

trčel jako špice polámaného kola, když loukoť spadla. Žádná velikost není v těchto hrůzách mimo velikost bídy.
Sílo armád, vy slova milosti úkradkem pronesená a zjevné slzy, nejste a nejste mocnější než blázen Mackensen na bílém koni! Zoufejte, neboť vojevůdcové hrají o Gorlici a opět o San a o všechna místa povrchu zemského. Zoufejte, vojska ustupující i vítězové, neboť generál nebyl jat a nebu-de souzen.
Hněv se setměl a plamenné dělo již umlká. Nuže, hledejte líté slovo, jméno útoku, sekery a vraždění nejžalostnějšího. Mrtví ani živí se neozvou, ať sloup mlčení tedy nenese nápisu, buď prázden! Hanba blbství, tuposti, poslušenství, bázně, závratí a setrvačnosti zástupů je zjevná.
Tento den bitvy v kraji úrodné Mosčisky, v němž dýmný vír nesl prsť vzhůru a soumrak dštil rány a oheň, již bledne a se stírá. Veliká nicota a marnost leží nad bojištěm, po okamžiku, jenž byl tak krutý, je třeba času, zvedněte jeho stavidla! Vrata dokořán! Všechny lesy a všechny vody nejsou hlubší než čas, neboť čas je střecha vesmíru, jest kryt, odpočinutí i naděje.
Jdi, beř se skrze hemžení bolesti a svinstva slávy!
Nebe svrchu jasné úzkou škvírou otevřelo temnoty a jeho záblesk truchlivým a tichým paprskem padá na nej-bídnější a v řeči vojáků nejméně slavné místo bitevního úseku.
Slétnuvší záře, maličké zrcadlo nebes a tratoliště naděje kladlo se na krev, jež se již vsákla, jako pravice se klade na levici, když spínáte ruce. V tomto průseku jasná a temnot, nebes a pekla leželo zbité tělo Řekovo. Ouhrovský oráč do-konával. Avšak smrt nekvapila, čas se pozastavoval a vracel.
Prosťáček, jenž po třiatřicet let odulým poklasným, dvor-ským dělníkům a děvkám platil za blázna, ztratil své jméno, pohodiv kdysi lístek uzavřený v kovovém pouzdře. Leží zapomenuto v nebesích chudých a František je nevysloví, neboť hrůzyplné zranění vyrvalo mu jazyk. Již nekoktá, ale je mlčelivý, již není chlapem, ale tajemstvím, jehož tvář jest rána.
Zvednou ho a projde zálohami i trojí etapou a tato cesta zůstane navždy vryta v mysl těch, kdo jej spatří.
Pozvolna nebeské rozlohy pohlcovaly litici války, vědomí raněného se vracelo.
Tu vůkol něho, předstihnuv hrůzy a bolest, stál blátivý dvůr. Hle, ohryzané bičiště zpizděné nožem, pofrkávající koně, obrácené brány a bosonohá děvečka, jež nese džbán a praví: „Jdu na zastrovské pole se snídaní.“

HLAVA JEDENÁCTÁ

Nemocnice svatého Lazara, zoufalé souostroví v severozá-padní končině Krakova, místo převozu, přístav acherónský, ponurá nemocnice svatého Lazara, za této války stala se bílou. Po běsnících bitvách křik operační síně, jenž se záhy ztiší, zdál se povzdechem.
Co je to za nerozum, býti netrpěliv, tato bolest znamená šest měsíců v suchu. Nuže, nejsi rád, že jsi uhnal právě dobrou ránu?
Den co den z hranolu pohodlí vyvlékli mrtvého a zdvihli jej na vůz. Několik vojáků šlo za mrtvolou až k nároží, kde se obracela cesta ke hřbitovu. Zde bylo prvé zastavení prů-vodu. Hudba dohrála a vojáci se rozprchli, neboť pohřby se konaly příliš zhusta a dny byly krátké. Setnina naposledy pozdravila mrtvého ohněm karabin. Sbohem, vojáku! Vše je vykonáno, pospíchej, skákej ve své rakvi. Věcí živých jest měřiti čas prací a kvapiti k prázdni.
Široký pruh sadu odděloval budovu chirurgických ne-mocí od baráku, kde byl Ervín Danowitz.
Táhlo k ránu. Světnice, v níž leželo zároveň s Ervínem dvé důstojníků stejně nemocných, páchla co nejhůře a nej-hanebněji. Byla hrozná, a přece tato tři nebo čtyři dřevěná stavení byla zařízena a vybavena vším, čeho se nedostávalo v ostatních ohradách sdělných chorob. Dyzentéričtí ne-mocní, kteří zajisté nepatřili do městských končin a v blíz-kost raněných, přicházeli do zahrady svatého Lazara jen výjimečně. Bylo třeba baronství a nejméně plukovnictví, aby nemocný tohoto druhu mohl býti přijat. Pověst ne-mocnice neměla býti ztracena pro smrdutý a zlý kout.
Ervín se probudil rázem šesté. Vstával, či spíše lezl, cítě proklaté nutkání nemoci a nechtěje přece volati jeptišky. Byl téměř sám, neboť ostatní nemocní spali. Ach, nepodobal se již ani jedinému dni svého husarství! Byl zklamán a zničen. Byl učiněn pokorným a malým v náručí nemoci. Krev, kdysi bouřná a horlivá v službě zbraní, zhoustlá a hnijící válela se v srdci, jež stěží zdvíhalo její ručej. Jediné oči podržely lesk v této tváři, lesk horeček, jenž nakonec vystřídává všechno horlení. Smrt stála mu v hlavách, jako vozka stává u hlav svého spřežení.
Tohoto rána starý baron dorazil do Krakova, a spěšně se umyv v hotelu, jenž se mu namanul, a zůstavuje zavazadla navzdor svým zvykům pokojské, spěchal k bráně svatého Lazara.
„Nemohu vás vpustiti, pane,“ řekl voják, jemuž bylo konati službu vrátného.
„Vím to,“ odpověděl Danowitz, „avšak vejdu proti tvé vůli. Řekni důstojníkovi, že jsem si vynutil průchod.“
Znamenaje, že voják je odhodlán mluviti dále, Danowitz vrátného odstrčil, jako by mu zbraňoval vejíti do Ouhrova.
„Jsem Maxmilián Danowitz,“ řekl jeptišce, jež podřimo-vala v předpokoji nemocných, „přišel jsem viděti svého syna. Vejděte k němu a zeptejte se, jak se mu daří.“
V síňce, jež naznačovala dosti výmluvně strázně nemoci, Danowitz ztrácel odvahu nikoliv pro nebezpečenství, je-hož se odvažoval bez váhání a jehož zhola nedbal.
„Baron spí,“ pravila jeptiška, „avšak jsem nucena vám připomenouti přísný zákaz lékařův. Do těchto místností nelze vstupovati.“
„Opět počínáte,“ pravil Danowitz, „což se domníváte, že se vrátím od těchto dveří?“
„Ervíne, Ervíne,“ řekl vcházeje zhurta, „přicházím dosti záhy, abych tě odvedl z tohoto místa? Což nenalezli v Kra-kově lepšího hospitálu?“

Zřel na svého syna, jako by byl dosud desítiletý.
„Ach, ty jsi přijel, otče," děl Ervín podávaje mu ruku, jež sklesla do rukou Maxmiliánových.
Horečný vzduch plný zápachu úplavičných stolic se po-hnul a rozkýval se tímto příchodem střemhlav, jako by byl mračnem, do něhož zadulo od západu. Oba nemocní se probudili a Danowitzovi bylo se omlouvati.
„Neviděl jsem Ervína příliš dlouho, a tu nezbývá než ztropiti trochu povyku. Za našich časů bývala shledání vždy hlučná."
„Jsem již dosti zdráv," řekl jeden z obou důstojníků, „abych mohl přejíti do druhého křídla a nerušiti vás. Znám Ervína i vás, barone, dosti dobře, abych mohl před-povídati, že vaše návštěva prospěje nemocnému více než předpisy lékařů. Nuže, pozdržte se co nejdéle, nebudu míti újmy ani nepohodlí, neboť vedle ve světnici se již hraje v karty a div se nepokuřuje."
„Vaše nemocnice není tak hrozná, jak se zdá," děl Dano-witz.
„Já nemohu odejíti," pravil druhý nemocný, přerývaje svou řeč tichem, „avšak přeneste mou postel. Bude dosti příležitosti, aby mi Ervín prokázal tutéž službu; snad dnes nebo zítra přijde i můj otec. Chtěl bych s ním rovněž mluviti sám, neboť cítím, že zemru. Ach," vzdechl, odmí-taje všechno potěšování.
Danowitz váhal a ticho podobno beranu se skloněnou hlavou obešlo síň. Ticho, jež Danowitz nikdy neslýchal, ticho tak nepodobné ouhrovským knihám.
„Chci tomu," dodal voják, „chci a byl bych na rozpacích žádati potom od rytmistra, aby se vzdálil."
Vynesli tedy železnou postel, jako by napodobili po-hřební obřad.
„Polsko," děl starý baron, vrátiv se a usedaje k nemocné-mu, „je všivá země, kdybys byl táhl na západ nebo na jih, byl bys zdráv, anebo lépe, byl bys raněn, jako se sluší na ryt-mistra, neboť, hochu, ty jsi rytmistrem! Tvůj generál mi psal cosi o vyznamenání."
„Pah," děl Ervín, špatně zastíraje svou únavu, „nezní to výsměšně? Býti jmenován již za nemoci?"
„Jsme na jejím konci, jsme na konci této nudy; nyní je třeba, aby ses vrátil do Ouhrova a nespěchal k pluku."
„K pluku?" děl Ervín. „Což se domníváš, že budínští husaři jsou dosud plukem? Byli jsme poraženi. Polovina husarů padla a utíkali jsme ze všech sil. Viděl jsem umírati muže, na jehož jméno jsem si vzpomněl až dnešní noci. Byl to Jakub, syn téhož, který slouží na ouhrovském dvoře. Chtěl cosi říci, jakýsi vzkaz, jenž zůstal však nevysloven."
Smrt visíc nad Ervínem propůjčovala slovům skrytý význam.
„Co jest s tímto Jakubem, ať spí, je-li mrtev!"
Tuto nebo snad podobnou větu Danowitz by byl řekl co nejprudčeji, avšak zadržel ji. Lopata hrobníkova, již nyní vyzvánějící, příliš hlučela a vrstva hlíny, zeď ticha, jež zasype tohoto vojáka, zhasínala slova jako svíce. Dano-witzovi bylo vychvátiti jakousi zběsilou naději až z pólu šílenství, neboť tento muž neuvykl skládati ruce v klín a očekávati ránu, až dopadne.
„Ach," řekl, „otálím zde, jako bych neměl nic na práci. Kde je tvůj lékař? Půjdu k němu a vyptám se na všechny podrobnosti převozu; měl jsem spěchati již před hodinou, neboť odtud každá chvíle, již zde prodlíš, padá na vrub mé lenosti. Budeme míti dosti pokdy, abychom rozmlouvali v Ouhrově, nyní však je čas jíti."
Lékař, jehož Danowitz vyhledal, byl dosti hloupý, aby se považoval za nezbytného.
„Ne," pravil, „nemohu přivoliti, aby se vzdálil," a když Danowitz naléhal trvaje na svém, řekl: „Zahubíte jej do dvou dnů."
Zatím Francouzka vyhledala Josefa; byl zdráv a běžel jí v ústrety.
„Drželi mne zde zbůhdarma," řekl, „avšak teď je snad vazba již u konce."
„Ano," odpověděla, „můžete se vrátit do Vídně, baron si přeje, abyste se léčil u lékaře, jejž pro vás vyhledá."
„Díky. Vrátím se do Ouhrova, necítil jsem se nikdy zdravější než právě nyní. Není mi třeba ani léků, ani lékařů, kdy konečně skončí toto nedorozumění?"
Maxmilián se rozpomněl na druhého syna jen z nouze. Nemocnice řádu milosrdných bratří byla daleko a baron usedl do vozu. Hluk, jejž uvykl slýchati po Čtyřicet let, tichl. Vozka se loudal a Maxmiliánovi bylo prodlévati u řeči lékařovy, kterou si opakoval slovo za slovem. „Což není vyhnutí, což zemře?" řekl poprvé zděšen. Nemocnice svatého Lazara zdála se mu hrobkou a tato cesta, jež nezna-menala nic než odklad rozmluvy s Ervínem, tato cesta za druhým synem, jíž by byl nekonal, kdyby dovedl jinak prodlévati, zdála se mu nezbytná.
Táhlo na desátou, když stoupal po schodišti milosrdných bratří.
„Hle," vzkřikla Francouzka zahlédnuvši jej, neboť stála s Josefem na plošině nad schody dvakrát lomenými, „hle, toť baron, poznávám jej."
Přešed druhý oddíl stupňů Danowitz byl jim tváří v tvář a spatřil Josefa, jak při každém kroku roste ze země jako výčitka.
„Dobrý den, dobrý den, paní," řekl přistupuje k nim, „měla jste příjemnou cestu? Ach, bylo mi velmi brzy odjeti za vámi, neboť jsem dostal neblahou zprávu. Ervín onemoc-něl. Moji oba synové jsou na smrt. Ano," opakoval nepo-slouchaje odpovědí, „oba synové jsou na smrt!"
„Svlec plášť," řekl Josefovi, který doposud byl oděn jako hradecký chudý, „zchystej se, oznámím tvůj odchod v úřa-dovně a budu tam na tebe čekati."
„Vyprosil jsem si dosti služeb na vás," děl Francouzce, odváděje ji, „avšak již se vše končí. Jsme mnohem dále než v polovici svého příběhu. Bývala jste velmi přívětivá, ale stávám se mrzoutem. Věci končívají, nuže, rozlučme se! Ach," děl, znamenaje, že Francouzka chce cosi namítati, „rozlučme se s jazykem za zuby, jako se to dělávalo za mých časů, dovolte mi, abych se cítil naposled mlád. Jeďte do Vídně, paní, neboť Vídeň je nejkrásnější, a ubytujte se v mém domě na Míčovém náměstí, dávám vám jej. Advo-kát, jejž k vám pošlu, provede všechny náležitosti. Nuže, to je vše! Rozlučme se."

Danowitz sňal klobouk, a naznačuje všechny uctivosti jen zpola, otevřel dveře svého kočáru.
„Sbohem!“ řekl nakonec a naposledy sehnul hlavu před tímto děvčetem.
Vrátiv se do nemocniční kanceláře, záhy byl hotov se svou věcí, neboť úředník i lékař se tetelili před šlechticem.
„Tento baron,“ řekl představený, když Maxmilián Da-nowitz odešel, „jest otcem chudáka, jenž kdykoliv řekne své jméno, bude považován za vychloubače a za podvod-níka.“
Jakýsi fráter běžel horlivě na stanoviště nájemných vozů, a vybíraje pro barona co nejpečlivěji, rozhodl se pro spřeže-ní klisen velikých a černých jako noc.
„Vstup,“ řekl Maxmilián Josefovi, jenž scházel ze scho-diště. „Vstup, Josefe.“
Koně se dali v poklus.
„Je čas,“ řekl starý baron, „abychom projednali několik věcí. Dříve než jsi vyšel na svoji cestu, vzal jsi z mého stolu rentu znějící na dvacet tisíc korun. Prodal jsi tento papír? Nuže, odpovídej! Prodal jsi tento papír?“
Josef, jenž byl bledší než plátno, vstal narážeje hlavou o strop kočáru.
„Mýlil jsem se snad,“ děl Danowitz, „spoléhaje, že budeš mluviti o těchto věcech, jež se již staly? Není to nestoudné, hráti komedii tak úzkostlivou?“
„Vždycky jsem kašlal na tvé peníze!“ vyhrkl Josef nabyv konečně řeči. „Zhltni je! Pozři Ouhrov a všechny své statky beztoho již hořící! Což je nutno, abys vymýšlel taková ďábelství, když se blíží období účtování? Promrhal jsi své renty a jmění, jež ti nepřináleželo zcela, neboť máš syny, jimž, jak se zdá, jsi něčím povinen.“
„Dosti,“ vykřikl Danowitz děse vozku, jenž se domníval, že veze blázna, „dosti, synáčku! Dosti, dosti těchto podlostí, ujišťuji tě, že se mi zajídají. Chci býti klidný,“ děl po chvíli, „jsem stár a tvůj bratr umírá.“
„Nejsi dosti stár, dokud je tvá Francouzka s tebou, a Ervín, je-li v Krakově, zajisté neumírá; ovšem, nechci tvrditi, že se tragika nehodí pro tvůj účel.“
„Stůj, zastav!“ vykřikl Danowitz na drožkáře, a dříve než vůz stanul, otevřel dvířka kočáru.
„Vyhledej nemocnici svatého Lazara,“ děl obrátiv se na-posled k synovi.
Zatím Ervín natažen ve své posteli dokonával. Ostatní nemocní, kromě onoho, jenž byl v posledním tažení, odešli zahaleni v houně a skryli se po ostatních barácích. Ervín Danowitz byl sám a druhý umírající byl sám.
Služkám, jež se přišly pozeptati na novinky, pravila jeptiška: „Očekáváme dva mrtvé, zdá se, že docházejí. Očekáváme je zvečera.“
Nevěstka Tereza, jež kdysi v Budíne mívala pět jmen, při-činila k této řadě jméno poslední. Stala se ošetřovatelkou. Byla v nemocnici svatého Lazara a vyptávala se po Ervínovi. Služky byly jejími poslicemi.
„Je konec,“ pravily, „Ervín zemře.“ Tu vyrazila výkřik tak strašný, jak jsou bolestné lásky nevěstek.
Baron Danowitz zemře! Vzala jakýsi plášť, jejž přetáhla přes hlavu, aby ji nikdo nepoznal, neboť bývala nevěstkou, a proběhši zmrzlým sadem, stála u dvířek pažení, jež oddě-lovalo úplavičné oddělení. Snad čekala, že se smrt vrátí, vidouc nevěstku, jež si drásá tvář a pláče pro milého.
Danowitz umíral. Jeho tep slábl a oči zpola zavřené se obracely k hoře ticha a tmy, jež se zdvíhá nad umírajícím. Šlo na třetí.
„Co jest?“ řekl Maxmilián, vcházeje do předsíně, avšak jeptiška zůstavila bez odpovědi tuto otázku. Vešel, a zasta-viv se uprostřed světnice, strhl svůj kabát. Bylo mu lézti po kolenou, bylo mu naříkati, bylo mu vytvářeti něhyplné vzlyky, jichž nikdy neprořekl a jež serval až z nebes.
Zde jest, zde leží syn, soubojník, velikolepý šermíř a hýřil. Ten, jenž stával v bitvách, Ervín Danowitz.
Nadcházely již první temnoty a den se končil. Bila pátá a nevěstka dosud stála u branky. Zaslechši jméno Dano-witzovo, ustoupila před mužem, jenž vcházel. „Umírá,“ pravila, „umírá a jeho otec je s ním.“
Kněz Josef, hrozné nemehlo, zdrcený, uražený a ukřiv-divší kněz se znameními bláznovství, zavrženec křivě nařčený ze zlodějství, zavržence, jehož polovina hříchů byla výmyslem, vlekl se zároveň k otci i k bratrovu loži. Nemoha najíti svých slov bleptal modlitby, na něž se roz-pomněl.
Jakýsi povel setnině, jež se řadila za ohradou, slyšitelný až sem, naposledy připomínal veselý a hbitý den, kdy Ervín stoje před eskadronou stínal povětrné hlavy a jako rozsévač, jenž si žádá ošíti mračno, mával husarskou šavlí. Sbohem, Ervíne, věci se končívají. Jsme na konci svého příběhu.
O deváté Danowitz zemřel beze slova a bez posunku, jenž by mohl býti znamením. Odnesli jej do márnice fičící ledno-vou nocí.
Baron a Josef odcházeli. Šli mlčky nemohouce říci jeden druhému ani slova. Šli plouhajíce nohy zestárlé a slabé, neboť jeden z nich byl starcem a druhý chudákem. Věž chrámu zdvíhající se z města hloupě a drze, jako by výšiny nebe, do nichž ukazovala svou jehlovitou špicí, nebyly bezduché a jako by v těchto končinách něco trvalo. V pro-vazišti noci se tetelily hvězdy příliš hrozné, aby byly útě-chou, a po dně města lezli obžerové do svých hospod.
„Co učiníš, kam půjdeš,“ řekl Maxmilián přerušuje ko-nečně ticho.
„Kam bych měl jíti než s tebou! Budu tě prositi, aby ses nedomníval věcí tak zlých, půjdu za tebou a zno-vu a znovu budu opakovati své prosby. Nyní, otče, když Ervín je mrtev, jsi sám Danowitzem, neboť tvůj druhý syn není víc než nehodný kněz. Rozdej jmění chudým nemaje žádného zřetele na mne.“
Malátné dechnutí smrti zastrašilo všechny a nevěstka byla již odešla. Ervín ležel sám v márnici svatého Lazara.
Budou sníti o tomto husarovi, jenž znovu potáhne do války ve skvělé zbroji. Znovu obkročí svého koně a bude vyzývati k odpovídání mluvky, kteří prořekli cosi haneb-ného. Danowitz potáhne ve snách a ve vzpomínkách ble-dých a bledších den ode dne. Bude nakonec zapomenut právě tak, jako nyní je opuštěn. Mohou pokřikovati kohou-ti bitev, zrcadla v Somossy s třeskem mohou se rozbí-jeti jedno po druhém. Danowitz sestoupil z koně a spí. Hřebci istembští budou ržáti, ale nevyrazí na ouhrovské cesty. Jednou zsinalé dni a noci však se skončí. Nastane mír a armády se vrátí. Racháni a poklep berel bude hlomoziti před nemocnice-mi a lidé v zástupech se pohrnou na náměstí.

Hurá! Hurá! Nepřátelství je skončeno, roztrhejte pra-pory a rozsápejte je zuby! Navzdory slávě! Na posměch rytmistrům! Troubení a bubnování, jež vás ještě polomrtvé vrhalo v útok, již se neozve. Buben je proboden a trumpe-ta zprohýbána.
Spi, Danowitzi, tvé nástroje shořely na prach a na tvých cestách záhy se ozve jiné šturmování. Tvoje časy již minuly a tytam jsou barvy husarské. Byl bys stokrát zabit na své stezce; časy jsou vražedné a ty bys opět bojoval. Spi, Da-nowitzi, byl jsi příliš oslněn světem, jehož zkáza nadchází. Jde za tebou.
Josef se bude modliti v kobce blázince, neboť tresty baronské jsou hrůzné. Starý Danowitz nepoleví, dokud mu zbývá špetka moci a špetka síly. Nenaučil se odpouštěti. Staroba ani soužení jej nezkrušila tak, aby zapomněl. Je šlechticem dbalým mravů, jež navzdory smilstvu a obžer-ství jsou jaksi ušlechtilé, a zůstane jím, dokud nebude za-dáven nemocí nebo dokud nebude rozdrcen.
Maxmilián se vrátil do Ouhrova; byl sám a zámek pře-cházely zamyšlené noci. Od chalupy k chalupě, ode dveří ke dveřím, po barácích deputátníků připravovalo se jakési dílo. Danowitz je neznal. Jeho knihy zůstávaly pootevřeny a slova mizela v tichu. Slova, jež ztratila význam, slova, jež se stala lží za proměn války.
Kteréhos dne přišel do Ouhrova smrdovský farář.
„Nuže, barone," děl tiskna svou dělnickou dlaní Dano-witzovu ruku, „jak se daří Josefovi?"
„Sní," odpověděl, „sní o cestě jeruzalémské a o krá-lovství chudých. Měl jsem dva syny a oba mi zemřeli."
„Pokud vím," řekl farář, „Josefa jsme nepochovali, je dosud živ až příliš, neboť trpí."
„Mluvíte jeho jazykem a přišel jste snad v jeho věci. Mám pro něj něco učiniti?"
„Vrátit jej jeho stavu," řekl farář usedaje na místo Dano-witzovo; „dnes každý kněz a každý šlechtic jeví se bláz-nem. Co chcete, barone? Kostely jsou prázdné. Věci se příliš změnily, neboť den válečného hladu je delší než desí-tiletí míru. Vaše tajemství, o němž se nezmiňujete, přestalo dávno býti tajemstvím. Kdekdo je zná a kdekdo o něm mluví, nuže, zavřete ústa pomluvačům a zavolejte Josefa do Ouhrova."
„Případ s rentou?" děl Danowitz, „mluvil jsem o něm s jediným mužem, jenž je vzdálen na sto honů."
„Míle stala se pídí za těchto časů, kdy se prochází svět křížem krážem."
„Avšak jestliže byste byl nucen připustiti, že věc s ren-tou není bez podstaty, co byste učinil potom?"
„Byl by to důkaz," pravil kněz vstávaje, „že Josef je méně šílený, než se domnívám."
Smrdovský farář odešel z Ouhrova pobouřen a hněviv.
„Nevím," děl, míjeje poslední dvorské stavby, „nevím, není-li záměrem spravedlnosti, aby nezůstal kámen na ka-meni z tohoto světa. Snad, když slovo boží je němé a císa-řové platí za otrapy, když otcové jsou katany a odbojní synové se vzpouzejí a kradou, snad v tomto zmatku nad hrů-zami bitev a hladu bude platiti slovo, jež slabikuje nová víra. K ďasu, bude nám nakonec zoufati, nebo se radovati? Království chudých nebylo z tohoto světa."
Došed do své fary, kněz zavřel modlitby rozložené na klekátku.
„Nechť je nalito toto víno ke zdaru všem, kdo budou píti. Jsme dosti staří, já, Danowitz i císař, abychom mohli, jak se říká, táhnouti k čertu. Ostatně, mám-li mluviti nej-ryzejší pravdu, býval jsem více sedlákem než knězem a budu živ."

HLAVA DVANÁCTÁ

Jazyky světa byly zepsuty v sprostou směsici úsloví nej-různějších, poznovu zdechal césar a vnitřnosti světa byly žrány vlčicí. Zpěvy křičené z hlubin, posměch a prokletí po-třásaly bohem bitev, jeho vyhřezlá zadnice se otevřela ko-panci a proděravěná nebesa slávy padala shůry dolů. Vojska zbíhala. V kterési chvíli, jež nadešla za hrozného hřímání, v kotoučích jisker a za poplachu polnic, pluk za plukem od-hazoval pušku a vojska jižjiž zahrdlená dala se na útěk. Hlo-moz a třáskání, vražda a krveprolití tekoucí z konce světa až na konec světa opadávalo. Doposud děla vládla, avšak svět v krvi se vzpínal a temnoty se pootvíraly. Hnusné ukřižová-ní zvětšené do nedozírna, až Golgota dosahovala k ledov-cům, se třáslo a opona věků se trhala vedví. Naposled dály se věci nejhroznější. Hříva světa se zježila hlady. Místo jediného kopiníka smečka zbila bok chlapa, jehož tvář siná, jenž kradl chléb a jenž se praví býti synem člověka. Hubené boky zjevují pohyby žeber lačného davu. Běda bezcitné a spravedlivé soše, která na útěku a nad spáleništěm vládne starými zákony. Vržte ji v oheň! Hořící krysa naráz pozbý-vá svého sádla. Naposledy bylo slyšeti řvaní mezi tolikerou obludností hlasů. Smrt v poli bude se zdáti tichou, neboť skutkové a hrůzy útěku jsou děsnější bitev. Kdo zůstane, aby neměl rány od meče, kdo vyvázne z ostrosti zakřivené-ho srpku? Stůj, chviličko ticha, neveliký kameni zdvíhající se z těchto vod! Uplývejte, hromové válek! Později neuslyší nikdo hroznější bouře na nástrojích válečných. Ó, harfy bitev! Ó, strašná bubnování a zpěv vojsk plný rouhání a děsu, mocnější hlasitého moře i nebes i hor, jež se otví-rají. Ó, harfy bitev! Maličké dítě, jež bylo počato v prvých dnech války, mlčky a s obnaženým hnátem sedalo v prachu smetiště; smýkajíc se lezlo za ohni vojáků a nakonec, aby se opakovala půvabná legenda, na hřbetě muly, připomí-nající oslátko jen velmi zdaleka, vešlo v tábor. Avšak ohniš-tě byla černá a vyhaslá; dítě hladovělo. Učitelé, již spatřují tolik podivných věcí, ustali s množstvím svých rad. Ohniště jsou černá a uprostřed střepů je přebývání. Dva díly světa hořely a při tomto ohni nenapekli chleba.
Bojiště gorlické pustlo a květnový den ustupoval. Na-stávala noc zaplašující krkavce, noc strašidel a chroptění. Lidé zpola zarytí do země, ranění, pozvedající se jako plazi a poražení ďáblové, s tváří pekelnou i plačící a opět těla bez hlav, trupy bez rukou, kosti, drob a pozůstatky armád, tělo na těle, mrtvý na živém, čekali na vlka nebo na psa, který přijde ze své skrýše a usedna na zadek bude hrýzti a lízati rány. Až do svítání, den a opět noc, bude lomiti rukama toto vojsko, až do třetího dne bude lapati po dechu podobno úděsným rybám, jež kdosi vylovil z vod a vrhl na toto pole. Krůpěj rosy se nevycedí na jeho rty, bude žízni-ti, křičeti po vodě, po houbě namočené v octě a po žluči, jíž se dostalo Ježíši Kristu. Hejno havranů spadne za sví-tání. Vzdechy a naříkání od hodiny k hodině slábnoucí již je nezdělí. Všechno je

zmařeno a obráceno v nic. Vše-chno je podupáno a po všem je veta. A přece! Z této setby vzejde osení a bouřlivý les, jenž vzplane a zblázní svět, poledník po poledníku a rovnoběžku po rovnoběžce.
Křídla bouří již stíní selské kraje.
Vojáci zdravotního sboru, kteří hledali výhody svého řemesla, až prodlévajíce tři dny je našli, přišli do končin Mosčisky nasyceni konzervami mrtvých. Bylo jim hovořiti jako jindy, domlouvali se o svých věcech a byli věšeli, neboť bitva ustala.
„Hle," řekl kterýsi voják zvedaje helmici plnou popele, „nezdá se, jako by si tento pěšák hrál, nesa ve svém hrnci oheň?"
„Hrál si právě tak málo, jako si hrajeme my nesouce vodu," odpověděl kdosi jiný.
„Nuže, chopme se práce."
Rozdělovali mrtvé od živých podobni krkavcům a hrob-níkům Shakespearovým.
František Řeka byl zdvižen a odnesen ve mdlobách. Nemohl píti, nemaje úst, a voják, který ze zvyku mu při-ložil láhev k ráně, utrhl ruku zděsiv se.
„Probůh," vykřikl, „jak může doposud žíti! Jak se jme-nuje? Kdo je to?"
Rozepjali mu vojenský kabát.
„Kam jsi dal košili? Kde máš své pouzdro s lístkem?"
„Počkej," řekl desátník jda mimo, „počkej, až ho pře-jde trpělivost, snad ti jej najde. Což nevidíš, osle, že vy-krvácel a že má vytržený jazyk?"
Vpravili mu jakýsi roubík do úst, stiskli krkavice obva-zem složeným ve špalíček a uloživše jej na nosítka rozkázali dvěma židům, aby Jej nesli.
Řeka procitl; ouhrovský dvůr zdál se přicházeti k svému oráči. Zřel vysoké a jasné nebe, dobytek a tlum vozů. Který den nastává? Zdálo se mu, že je opilý a že přichází Lei, aby ho tloukl. Chtěl vykřiknouti a vychrstl krev.
„Dolů! Na obvaziště!" děl lékař téměř šílený v lijáku krve, jenž ho promáčel od hlavy k patě. „Ach," vydechl nemaje pokdy, aby mluvil, „co mám učiniti?" Konečně maje svůj nástroj sklonil se nad bolestnou hlavu, jež se chechtala.
„Zde jest," řekl odcházeje, „vlijte něco kořalky do této nálevky. Umírá! Spěchejte!"
Jsa obvázán a maje v hrdle nástroj lékařův Řeka usnul. Naložili jej na vůz či zavěsili jeho nosítka na popruhy vozu, zmítajícího se jako loď. Vozataj se ujal otěží a jel polem, kde není cest. S večerem zastavili se v kterési rozbité vsi. Muka, doposud zastřená mrákotou, přešla ubohé tělo Řekovo dotknuvši se všech údů. František se probudil a věci se hrnuly k jeho ubohému zraku jako zvířata. Viděl kolísati strom, jenž se blíží, viděl dělostřeleckou káru s koly otáčejícími se a s ojí namířenou proti čelu. Havrani k němu letěli z hor a jakési stádo vzniklo a ztrácelo se před ním, jako kdyby je pozřel.
Byl starý pátek. Věhlasný zvon se hý-bal v děravých zdech smrdovského chrámu a zástup, který se potloukává na poutích, mířil na ubohého slouhu. Hola! hola! František Řeka, jenž není nikomu nic dlužen, jenž platí své dluhy! Místo pro něho! rozestupte se, ať projde! Zděsí vás nahlédaje do hlavní karabin, které jste zdvihli. Zděsí vás krvavou maskou, již si připjal na tvář, zděsí vás a opět ji sejme, neboť se odpíná jako svatební stuha.
Cesta pokračovala, tu přistoupil k nosítkám jakýsi voják a bylo slyšeti veselý hlas tak známý ze starých časů. Uvnitř Řekovy hlavy pohnul se ohnivý jazyk, jenž mohl opakovati každé zavolání.
„Dnes je dobrý den."
„Dobrý den."
Ach, slova jsou hvězdy, jež se zaněcují na temném nebi vědomí. Slova tak známá. Slova ze starých časů! Všechny peníze baronovy, všechny věci Leiovy bych dal za jediný výkřik: Ouhrov. Neboť ten, kdo mluví, mě zná, přispěchal by, ujal by mě za ruku a poznal by, že jsem František Řeka, ouhrovský slouha. Snad by mohl říci ještě jediné slovíčko, snad by mě vzal do náruče a snad by mne vnesl doprostřed dvora, kde stávají vozy řadou a kde je stáj. Bučící stáj, voli s věnečky srsti na čelech, krásnoocí, tvrdorozí, se sloupem dechu, když mrzne. Ouhrove! Zahrado zelená!
František vstával a zvednuv přezku popruhu klepal do pružiny vozu, jež nesla plachtoví, klepal bez ustání a ko-nečně pozbyv sil omdlel.
Ouhrovský voják s rezavým knírem rozmlouval s vozkou na kozlíku nemaje tušení, že uvnitř vozu jej volá František Řeka.
„To byly dny neštěstí," řekl, „nalezl jsem však, co jsem hledal, mám dobrou ránu dosti pravděpodobnou a dosti statečnou, neboť jsem se střelil do pravice a ruskou kulí. Rozmýšlel jsem se dosti dlouho, neboť za takové věci tres-tají."
„Nu ovšem, jestliže se některý hlupák střelí tak, že se spíše popálí ohněm pušky, jestliže kule proletí stehnem shora dolů a najdou-li v ráně zrnka prachu, bývá zle, ale kdo je tak hloupý!"
Ouhrovský voják pravil: „Střelil jsem do bochníku chleba a ten, jak se říká, je nejlepší síto."
Zatím vůz přejel pásmo bitvy. Potkávali vojáky, kteří táboří po vsích a kteří bydlí v chalupách.
„Jak se vede? Vy chlapíci se dovedete válet! To není tak nesnadné, pásti aeroplány a snídati málem v posteli! Hro-me, zde se střílívá jednou za uherský měsíc!"
Konečně dorazili na obvaziště. Ouhrovský voják seskočil z vozu, a stanuv v hlavách Františkovi, zdvihl nosítka, zatím-co raněný hleděl do jeho tváře volaje bez hlesu své jméno.
„Ach," řekl voják patře v sloup Řekova pohledu, „toto zranění je děsné, vždyť tomu člověku schází polovina hlavy!"
Jméno Františkovo, jméno Řeka, báseň úředníka, jenž dlouho přemítal, než je nalezl, tato báseň byla zapomenuta.
Neznaje písma a jsa k nepoznání, raněný nemohl než při-svědčovati otázkám. Zároveň s podobou bylo ztraceno.
Poddůstojník přinesl papír a František napsal dva křížky nemaje dosti sil, aby zrobil ještě třetí.
Dalo se do deště a průvod šel dále. Vojáci černí a výhruž-ní stáli v hloučcích, vítr jim bral plášť a déšť je promáčel.
Vozy raněných se však hýbaly kymácejíce se kamsi do pekel a déšť bubnoval do jejich plachet. Dva proudy, jakoby

svět vedví rozpůlený, jako západ a východ, otírajíce se okraj po okraji šly proti sobě. Zdálo se, že lesy se daly na pochod.
Vozy, děla, zpěněné koně, zástup, hromada, jakýsi pe-kelný tábor, hluk, dupot, hrkání, řev, hlasy, vše trnoucí, vše spěchající v křeči chůze a přešlapování, tváře na kabát-cích vojska, jež se vklínilo v soutěsku zmatení, braly se vpřed dvěma směry. Dvě tmy, dvě hrůzy již neposlušné, nastoupily cestu.
Vůz umírajících, nejstrašnější v průvodu strašidel, byl vlečen dnem a nocí až k železnici. Stáda lokomotiv a města vozů železničních, místo kdysi z nejmenších stalo se derou, z níž vyhrkly tyto proudy a jíž se vracejí, stalo se branou ohně a branou uklidnění. Zde zároveň s ostatními složili Františka na zem.
Opět viděl široké prostranství nebe a obzíral oblohu té-měř ouhrovskou, neboť jaro se navrátilo nad tuto válku.
František vyklepával své jméno, jež pozbyl, na rám nosítek. Již nekoktá a je mlčelivý. Již není chlapem, ale tajemstvím, jehož tvář je rána. Jeho jméno leží zapomenuto v nebesích chudých. Je pouhou ranou. Zemře ve vojenské nemocnici pražské kresle na bílý papír tři křížky, neboť se nenaučil psáti a býval hloupý.
Kdo je to? Hrdina. Hrdina, který padl a mlčí. Blázen, který šílí děsnou výmluvností uvnitř své hlavy.
Šest vojáků zvedne jeho rakev a půjdou středem města a oheň a dým na znamení slávy vyletí z hlavní vojenských pušek. Budou střílet. Černý jezdec s korouhví a bubeník půjdou před márami, neboť po způsobu všech válek čas od času je nutno slavně pochovávati neznámého vojáka. Ne-známého vojáka, jenž za tajuplného ticha zemřel právě vhod, ušetřiv i převoz.
Generál, který si nacpal kapsy vykrádaje knihovnu za knihovnou a zámek po zámku, jde podle rakve mysle na obchody a všichni, kdo jdou s ním, myslí na své věci klnou-ce obřadu, jenž se vleče.
Jděte k ďasu s neznámým vojínem a se slavnostmi bez kutálek. Jděte k ďasu se slzami, k ďasu s válkou. Přízrak nemá již pláště, je nahý! Hle, kostlivec, který počítá peníze uprostřed zátopy ohně! Hle, procitnuvší město, jež ukazuje na noční zjevení zbavené kouzla.
Kráčej, průvode, zdvihněte korouhev, dujte v trouby! Sláva přijatá v mrákotách mizí a vychází z obyčeje. Je veta po panství válek. Na tisíce nepřátel vstává v hladových dě-rách, aby kazili její průchod. Nebylo třeba nic menšího než zabíjeti lidi a ukazovati zmučenou tvář mrtvol. Nebylo třeba nic než očistiti ohniště od strusek slávy, a vojska se zalknou v dýmech a shoří ve vodotryscích ohňů.
Císařské armády jsou obráceny v dav a po předměstí chodí lůza pošklebujíc se truchlivým nedostatečnostem. Jsou to mužové dlouhého obličeje, odění v šaty o kostkách pohnutých proti sobě, krákají a syčí své kletby podřečím, jež vzniklo ve vojště. V jejich lysém úsměvu dávno není stopy štětinatého smíchu chlapa, který se řehtává, kdykoliv má pokdy. Vojenské ovinovačky zbyly na jejich holeních. Pokrývají je znaky určující druhou polovinu válek: ruka dlouhoprsťákova, ramena licoměrníků, šátek krkounův a příjice. Jejich slova odprýsknuvší od předmětů, zkřivená a prázdná všeho smyslu, řinčí a syčí a rachají, jako by jazy-ky byly opilé.
Řad těchto zevlounů, rozmnožený o zástupy ženských, stál podle domů v ulicích, jimiž se ubíral pohřební průvod. František byl nesen uprostřed tohoto shromáždění, pro-cházel jím, jako velikolepá maškara prochází Nizzou. Šest vojáků různých zbraní kráčelo pod ním a chvostiště generá-lů s místodržiteli se vleklo za rakví. Vyzvedli bezejmenného nad všechna jména a nad vše hlavy, jak se sluší ve válkách, vyzvedli blázna.
V čele průvodu duněly bubny. Rachavé bubny. Bubny posměchu.
Války jsou prohrány. Vlecte ouhrovského vraha, jejž jste ukradli, vlecte jej, zloději mrtvol, vlecte jej, války jsou prohrány! Naučili jste národy mluviti jazykem lůzy. Naučili jste je kaziti všechny práce a všechno zdraví. Třásli jste pokladnicemi chudých a rozsypané haléře jste posbírali. Budete podťati sekerou, již jste nabrousili, a vaše střely uváznou ve vás. Ať zhyne starý svět, ať se obrátí břichem vzhůru, ať vzejdou nové věci v pustinách měst a širé bez-cestí štěpní ať se zúží v jedinou silnici.
Stůjte, zástupové před neznámým vojákem, ať vámi pro-jde jako děravou branou. Smějte se generálům a místodrží-cím, smějte se a plivejte na cestu, po níž kráčí. Posměch olysalé slávě, avšak mlčení pro Františka, jenž velice pospí-chá k svému hrobu. Byl vrahem, jemuž je odpuštěno, byl čepelí, jež je roztavena.
Vítr vlétal v praskající ohně a pootevřená země se sypala na své místo. František Řeka byl pochován.
„Nechtě jej spáti," řekl muž, který stál na nároží, „proč bušiti do rakve? Ať leží v hrobečku, je oddělán a sprali ho kati. Proto se nezastaví pochod desáté výzvy. Toho se válce nezželí. Pah, jděte si pro zranění, jež nepřesahuje deset měsíců a jemuž nic nechybí na legraci. Jděte si pro svůj díl obratně a po zlodějsku. Napijte se z vinných sudů ital-ských a přineste patero košil pro své děvky, neboť na vojně se krade a nepadá."
„Dejte se zajmout," řekl kdosi jiný, a třetí muž, jenž slyšel o českém vojsku, nemohl si přáti než býti uprostřed něho.
Staré věci přestávají. Všechno, co bylo veliké, jest učině-no malým, ohně jsou žhářství, sekera katova je pro po-směch, chléb jest sněden a zbitá hlava národů se chýlí k rameni.
Přichází pracovní den, hvězda a nový letopočet, neboť od konce války jako od stvoření se budou počítati léta.
Prvé, druhé, třetí, až do tisíců!
Války propadnou pavoučím sítem. Čas panování je rozbit a počínají se časy dělníků. Ohně a krev jako horstvo a jako moře budou rozdělovati obě období. Kvapili jste obracejíce půdu, zasévajíce a žnouce, tvořili jste města jako bůh a hedvábí jako bourec, avšak práce byla zloupena a volání o chléb ani na chvíli neutichalo. Nuže odtud, od této pro-pasti, od válečných hor počíná se nová výprava, širé a nej-slavnější tažení pracovní.
Války jsou prohrány. Polnice jest troubení fanfarónské, v každém chlapu se ozývá hlas vzpoury a nutkání odboje.
Kdysi, uprostřed léta, s prokletou pílí sháněli jste hadry pro zimní tábor. Dali jste píti mužským a volali jste je křestními jmény. Sami jste jim vrazili vojenské čepice na hlavy, avšak nyní jste zmoudřeli a časy jsou jiné. Dovedete odpovídati těm, kdo hledají zběhy po sýpkách. Naučili jste se věrnosti a nic už nepřekáží, abyste počali věk od počátku, mimo jediné. Mimo podřečí lůzy.

Mateřštinou dělníků jest práce.
Země, jež sotva pokrývá porfyr, rulu a svor, v končinách střední Vltavy, nehluboká ornice a špetka jílu na západních svazích pahorkatiny nepojmenované, dno všednosti, podlaha bídy, daleko není tak nicotná, aby z ní nevzešly lesy. Vzejdou právě tak, jako řeč, než konečně zazní hlasem, vzchází za dlouhého mlčení.
Staré pokolení dělníků a noví příchozí vzbouří se pod ranami a šviháním, měděné mračno klidu se otevře bleskem. Závora chudáctví je zlomena a těsné místo se šíří v pro-stor. Bude protknuto veselými cestami ze severu k jihu a z východu na západ. Čas kmitající a vracející se jako hodinové kyvadlo byl stržen hrozným pohybem války. Opona chrámová je vedví a končí období Starého zákona. Svět byl obeplut a zkřižován výpravami a stín poznání nezaclání hlavu Ouhrova. Lvové na pomezí scípli. Ouhrov-ský zámek, zděšená stavba na pahorku řečeném Polednice, se rozpadává a vozka sotva se obraceje ukáže hrotem bičiště k jeho vížkám. Stav Danowitzův byl zbit, zešílel a půjde o žebrácké holi. Kupcové se zalknou svým grošíkem. Mimo národy dělníků byl by svět pustý. Ať ztichnou zpěvy křiče-né z hlubin, posměch, prokletí a hrozná žertování. Ať lehne zježená hříva světa, ať Golgota sahající až k ledovcům je rozmetána, ať nic starého nepřekročí prvého léta.
Poslední voják světové války, vrah, jenž nebyl souzen, naslouchá. Jeho tvář tygrovaná červy a plačící rána hledí vzhůru, čekajíc, kdy bude rozmetáno slavné návrší nad jeho hrobem.

VYDAVATELSKÉ POZNÁMKY
Pekař Jan Marhoul vyšel poprvé roku 1924 v Družstevní práci jako 9. svazek sbírky Živé knihy, podruhé roku 1925 v Odeonu Jana Fromka jako 4. svazek stejnojmenné edice; 3. a 4. vydání vyšlo takřka současně a z téže sazby na pod-zim roku 1929 v Odeonu a v Družstevní práci (jako 19. sva-zek Živých knih B a jako 2. svazek Knih Vladislava Vanču-ry), tentokráte s ilustracemi Toyen. Další vydání, poslední za života autorova, vyšlo roku 1934 v Melantrichu jako 59. svazek sbírky krásné prózy Úroda a jako 4. svazek Spisů Vladislava Vančury (5. vydání). V Melantrichu vyšlo i první poválečné vydání roku 1947 (6. vydání, v tiráži označené jako 13.-34. tisíc), dále pak vyšel román v Česko-slovenském spisovateli (7. a 8. vydání roku 1952 a 1957), v Odeonu 1968 jako 85. svazek Národní knihovny spolu s Markétou Lazarovou a Poli ornými a válečnými (9. vydá-ní), ve Svobodě roku 1972 (10. vydání) a opět ve Spisovateli roku 1976 v edici Slunovrat (11. vydání). Naše vydání je tedy dvanácté (v Československém spisovateli čtvrté).
Pole orná a válečná vyšla poprvé v září 1925 s obálkou Karla Teiga jako 1. svazek edice Odeon vydávané Janem Fromkem. Jako další, 2. vydání vyšlo v témže nakladatel-ství 100 výtisků s podpisem autorovým (z toho padesát číslovaných), 3. vydání ještě téhož roku v Družstevní práci jako 4. svazek Živých knih B s obálkou a v úpravě Jindry Vichnara, s datem 1925 na titulní stránce a v tiráži s ozna-čením nákladu 1200 výtisků; bibliofilské vydání s datem 1925 v tiráži, kde je navíc uveden i náklad 1300 výtisků, z toho 100 ručně číslovaných na van Gelderu, není běžně po-važováno za samostatné, neboť následující vydání - melan-trišské z roku 1934 (60. svazek sbírky krásné prózy Úroda a jako 5. svazek Spisů Vladislava Vančury) - nese označení jako vydání čtvrté. Po válce následovalo 5. vydání (7.-26. tisíc) roku 1947 (Družstevní práce - Melantrich), 6. vydání 1953 (Československý spisovatel), 7. vydání 1966 (Naše vojsko), 8. vydání 1968 (Odeon, Národní knihovna, sv. 85), 9. vydání 1972 (Práce). Naše vydání je desáté (v Česko-slovenském spisovateli druhé).
Knižnímu vydání předcházely časopisecké otisky, a to v Disku I, 1923, str. 8-13 „Fragment románu Pekař Jan Marhoul“, z Polí orných a válečných byly otištěny ukázky v Reflektoru l, 1925, str. 2-7 („Odhodlání k vraždě"), v Pramenu 5, 1924, str. 15-19 („Z románu Ouhrov. Sloup a stráň") a v časopise Sever a východ l, 1925, str. 12-14 („Úryvek románu"). Dochoval se i rukopis Pekaře Jana Marhoula (zčásti autograf, zčásti rukopis psaný auto-rovou chotí) a autograf poslední kapitoly Polí orných a vá-lečných (obojí v literárním archívu Památníku národního písemnictví).
Srovnání rukopisného znění Pekaře Jana Marhoula s tištěným textem jednotlivých knižních vydání, stejně jako konfrontace knižních vydání Polí orných a válečných vyšlých za autorova života, ukazuje, že obsahová stránka od své první dochované podoby zůstala nedotčena, děj, charakteristika a jednání postav, jejich promluvy nezazna-menaly žádných závažných změn. Nejsou přidávány, rušeny ani jakkoliv přepracovávány pasáže či větší celky a úpravy nijak neovlivňují spád vyprávění, dramatičnost scén, dějovou či krajinnou atmosféru, portréty i akce postav atp. Text po této stránce má v podstatě již definitivní podo-bu. Úpravy, k nimž dochází, jsou většinou rázu mluvnické-ho a pravopisného, normativního. Nelze tu tedy mluvit o takových významových proměnách, které by zachycovaly vlastní genezi díla po stránce umělecké, tj. obsahové a ideo-vé, ale spíše jen o jazykových úpravách určitého typu, a nové redakce obou knih před jejich opětným vydáním vycházejí v podstatě také jen z tohoto zřetele a týkají se zpravidla týchž oblastí. Jak naznačují korektury v dochova-ném rukopise Pekaře Jana Marhoula prováděné tužkou a rukou odlišnou od autora a jeho manželky, jejich iniciáto-rem byla zřejmě osoba pověřená jazykovou redakcí ruko-pisu nebo textu předcházejícího vydání při přípravě vydání nového. Podle druhu některých závažnějších zásahů do textu rukopisu (ostatně dost vzácných) lze soudit, že se daly s vědomím autora, který se na nich někde přímo podí-lel, byv na ně upozorněn (např. 11 ptal se podvodník, jižjiž se zpronevěřuje svému řemeslu m. ... blízek zpro-nevěřiti se...; 12 jež ho připodobňovaly všem lidem m. jež ho činily podobna...; 16 znásilňoval hrubě svého hostě jazykem m. činil svému hosti hrubá násilí jazykem; 16 andělská hloupost m. ... blbost; 17 aby vstana činil opět totéž m. ... činil totéž; 22 jakkoliv vříská a duní, jsouc vyslovována tolikerými ústy m. jakkoliv vyslovovaná tolikerými ústy vříská a duní), opravy podružnějšího rázu pak autorizoval, dav k nim předem svolení, a až na ojedi-nělé případy - jak svědčí následující vydání - akceptoval. Textové rozdíly mezi předcházejícím a následným zněním se dále zužují většinou na vypouštění slov; leckdy však ani není vyloučeno pouhé přehlédnutí při korekturách. Tam, kde jde o evidentní nedopatření (vynechaný řádek, poškozená sazba, chybějící slova atp.), text restituujeme podle předcházejícího náležitého znění.

Detailní poznání rukopisu románu Pekaře Marhoula přináší zajímavá zjištění. Ukazuje se, že autorův jazyk osciloval mezi vyjádřeními odpovídajícími živé řeči a mezi stylistickými obraty vyloženě knižními, často i archaickými. Úpravy prováděné tužkou potlačují projevy mluvené řeči zaváděním tvarů a podob vyžadovaných soudobou kodifi-kovanou normou a stejným způsobem se vyrovnávají s některými typy knižního projevu. Tak například proti Vančurovu akuzativu je zaváděn záporový genitiv: 19 Nevy-hazoval bych peněz oknem m. ... peníze... ; 39 že bychom neměli přijímati Ruddových peněz m. ... Ruddovy pení-ze; 45 Nebojím se, že byste ji nalezli m. ... ji... ; 49 Ty bochníky, kterých neprodáte m. ... které... ; 53 proč by lidé nekupovali venkovského chleba m. ... venkovský chléb; 57 Avšak Jan nemohl nepřijmouti nabídky m. ... nabídku; 73 což jste toho nevěděla m. ... to...; 75 ne-potřebujete ničeho mimo slamníky m. ... nic... (v 1. vy-dání nepřejato stejně jako na 51 nevidíme jich m. ... je). Obdobného rázu jsou i změny vazeb jako: 27 že jich nedbal m. ... na ně... ; 34 robili o jednom díle m. ... na jednom díle; 19 bude požadovati svých peněz m. ... svoje peníze; 49 pozvedaje svého hlasu m. ... svůj hlas atd.

Tužkou jsou dále v hojném poctu korigovány složené tvary adjektiv v doplňku na podobu jmennou: 15 když byla dílna ticha m. ... tichá; 19 Jsi hluch a slep m. ... hluchý a slepý; 22 byl jsi opravdu bohat, a nyní jsi chud m. ... bohatý... chudý; 25 zůstává sláb m. ... slabý; 35 Já jsem byl vždycky chud m. ... chudý; 47 byl kliden a šťasten m. ... klidný a šťastný; 75 Mlýn zůstal prázden m. ... prázdný; podobně je v doplňku nominativ nahra-zován instrumentálem (25 žena je ženou m. ... žena; 35 A přece je žebrákem m. ... žebrák; 42 přece byl jeho pří-telem m. ... přítel; Jan byl jinochem m. ... jinoch; 61 Jan Josef byl jedním z těchto hulvátků m. ... jeden...); dále se vsak často nepřejímá, nebo naopak zase instru-mentál nominativem (10 byl to dar m. byl darem; 14 jenž není tvůj m. ... tvým; 87 jsem svůj pán m. ... svým pá-nem atp.).

Časté jsou korektury přechodníků. Zaměňuje se přítom-ný za minulý (23 otevřev svá ústa m. otevra...) a naopak (28 uchopě ji a synáčka za ruku m. uchopiv...), většinou se však nahrazují větou: 39 Když zdvihl konec trámu m. Zdvihnuv...; Když dostihl prahu, omdlel m. Dostih-nuv...; (v 1. ani dále nepřejato); 58 když usedl na lože m. usednuv...; 66 přeloží svůj nástroj z ruky do ruky a ustane na chviličku m. ... stana...; 68 Po chvilce mlčení mlynář popadl dechu a mluvil m. popadnuv dechu mluvil. Doplňuje se přechodník ve spojeních typu: 16 tro-chu jsa nachmelen; 35 podobno jsouc obrovskému draku; 36 všecka jsouc netrpěliva. Podstatně se také omezují infini-tivní vazby: 26 Zapřisáhli se, že přemluví pekaře m. ... přemluviti...; 27 nikdo mu neradil, aby vystavěl pec a pekl m. ... vystavěti pec a péci; 37/38 Jan rozhodl, že zanechá prací ve mlýně a zřídí kozí chlívek m. ... zane-chati prací a zříditi... ; 48 rozhodnuta, že pomine tohoto svodu m. ... pominouti... Infinitiv býti se vypouští ve spojení: 13 Nicota zdála se mu býti andělskou. Omezuje se užívání odkazujících zájmen a příslovcí; 52 zůstával tím, čím byl; 55 všechno to, co jste řekl; 24 vidí pošť tam, kde bývalo... město. Dále se nahrazuje sloveso scházeti slovesem chyběti (46 chybělo jenom peněz m. scházely jenom peníze; 47 chybělo maličko m. scházelo...), od-straňuje se archaické zájmeno an (75 viděl, jak se valí m. ... ana...) a kondicionál po spojce aniž (21 aniž se budou styděti m. aniž by se styděli). Běžně se opravují tvary minulého času jako prasknul, netknul, sejmul, vzpo-menul, mrznul atp. na praskl, netkl, sňal, vzpomněl, mrzl, korektury dávají přednost 3. sg. jest před původním je. Dalšími z tvaroslovných oprav jsou lhou m. lžou, židovi, chlapovi m. židu, chlapu, u pece m. u peci, tvou čin-ností m. tvojí..., mezi tlapami peněžníkovými m. ... tlapama, celkem vzácná je oprava infinitivu -ti na -t. Hojně se mění kvantity: cestař m. cestář (ale zůstává ces-tářka), naříkač m. naříkač, obinadlem m. obínadlem, dveře m. dvéře, stíhati m. stihati atp.

Ke stylistickým změnám závažnějšího druhu, provede-ným ještě v rukopise, lze počítat například vynechání slov jako: 44 udělám je koněm i lodí, tvoře nástrojem a silou lépe než chlap; 84 nebylo žádného přátelství (obdobně na 17: nezakoušejíc žádného pocitu slávy, nebo úprava na 12: ani jemu, ani nikomu jinému m. ani jemu, ani žádné-mu); dále jsou to slova doplňovaná (17 vstana činil opět totéž; 77 do uličky zvané Bláto), změna slovního pořádku (13 správci jsem radil m. radil jsem správci; Marhoul se z podbrví díval m. ... z podbrví díval se; 15 nakonec se jeho vrtkavé srdce zaradovalo m. ... jeho... srdce se za-radovalo), záměna zájmena tento substantivem (15 mlád jako všechny děti a nemyslí, jako děti m. ... nemyslí, jako tyto; 21 přece jako stará petrolejová nádoba čpí především petrolejem m. ... tímto) a použití jiných slov nebo spojení: 11 Když se nasytil, vrhl svoji historku m. ... vyvrhl... (dále vsak nepřejato), 23 V šedesáti letech jsem postoupil synovi statek m. ... předal...; 40 červotoče m. lykožrouta; 53 pod jejich příliš útlými tlapkami m. ... nohami; 69 oči bez brv m. bezbrvé oči; 91 V chorobě se vyskytnou určité obtíže m. Během choroby...; nebylo by lépe svěřiti jej nemocnici m. ... svěřiti se...; 93 nepostižného ruchu m. nepostižitelného; 96 Příběhy Jana Marhoula m. Vy-právění o Janu Marhoulovi atp.

V 1. vydání se vynechává: 33 jsa již od beder vzhůru málem uzdraven; 51 polírových vuřtů a jeho kančího špe-ku; 55 věděl o jeho správkách; 56 není ani tak děsná; 61 Klukům nic se nezdá býti nedotknutelným; 87/88 po-zvednuv ruky, jako by se dovolával širého světa, odešel; na 62 byla poškozena sazba vypadnutím řádku v místech „Pa-horky nadelhotské...“ (viz dále str. 247), naproti tomu se text doplňuje: 19 je chudák židovský, chodívá v trep-kách ; mění se pořádek slov (28 Josefína stávala se minutu od minuty jinou m... minutu od minuty se stávala jinou; 30 dala jej poloblbé bábě m. ... bábě poloblbé). Další změ-ny jsou například: 20 můžeš se bíti doprostřed prsou m. ... udeřiti...; 50 brali chléb m. chleba, 53 prodavač vápna m. vína; 76 peníze ušetřené z kolika let m. za kolik let; 78 po veškeré zemi m. po vší...; 80 proti oběma úpatím uličky m. ... ústím...; na 18 je korigováno chcí-pal na zcípal. Opravy infinitivu -ti a 3. jest jsou zcela oje-dinělé.

2. vydání přináší především změny v kvantitě (léta m. leta, zabíječ m. zabiječ, políčkoval m. poličkoval, neho-rázný m. nehorazný, snídani m. snídaní, naříkačem m. naříkačem, zdvíhal m. zdvihal atd.), dosti nedůsledné a roz-kolísané (na 25 zůstává například ještě cestář, zvláště kolísá kvantita u rozjítřený a odvozenin), i kvalitě (sviňstva m. svinstva, sežrané rzí m. zežrané). Projevuje se tu tendence rušit čárku u přechodníků (navazující na autorovo škrtání čárek v rukopisu) a pokračuje se v úpravě slovosledu (19 že tam je to v bezpečí m. že to tam je...; 20 děvka se smlouvá s chlapy m. děvka smlouvá se...; 77 jako bývá stříbro zkoušeno m. ... zkoušeno stříbro; 95 jsme bez tebe se svým zpěvem v koncích m. jsme ... v koncích se svým zpěvem), opět se odstraňuje zájmeno ten, tento (50 Řka všechnu tuto hanu), začíná se s

úpravou zájmen (mne m. mě) a zaváděním víc místo více.
Výraznějšími změnami textu zde jsou: 25 hovor vázl m. rozhovor; 21 byl červen. m. ... červen!; 30 za „kňourajíc ze sna“ vynecháno Rudda se protáhl a složil veliké ruce; 32 marná je naděj m. marna...; 33 na obdiv m. na odiv; 40 když si zpíval při své pekařině m. ... zpívával (obdobně na 47: Opět zpíval m. zpívával, 87 úporně přemýšlel m. ... přemýšlíval); 45 jak by mohl jíti do lesa poraziti strom m. ... do lesa a poraziti...; 49 či již záhy podnapilý m. či již tak záhy...; 49 od hráze k hrázi se válela houština zápachů, sahajíc větrem v šíř i dál m. ... sahající... ; 58 „Jeď,“ volal m. ... zvolal; na 66, 68, 82 se ruší uvozovky: Zde jest otevřený hrob, pojďte, pojďte; Ztichni, Jene Josefe... usaďte se; Zbijte mne všichni... rukou; 86 Jan Josef odpo-věděl: „Nerozumím matematice...“ m. „Jsem na studie tupý,“ řekl Jan Josef, „nerozumím...“ 90 polootevřeným oknem m. pootevřeným...; za „posmívají se vám?“ vy-puštěno vyšetřoval lékař.; 93 zrušen odstavec Avšak Jose-fína zanechala... Sporná je změna na 18: chvále vládu a svatá náboženství m. ... svaté... (přehlédnutí?), evi-dentní tiskové chyby jsou: 16 tu, myslí, přece poznal m. ... myslím...; 43 Malý Josef m. Malý Jan Josef; 92 solný roztok m. ... sirný...; 93 otevřené oko m. ... okno; vztáhl ruku co nejtragičtější m. ... nejtragič-těji.
3. vydání (a s ním totožné 4. vydání) se snaží vyrovnat kolísání v kvantitách (dvakrát opravuje cestář na cestař, u rozjitřený a odvozenin se nedůsledně vrací ke krátké kvantitě), dále opravuje na oblekli, nezpolíčkujem, přechovávače, zdvihla. Upouští se i nadále od oddělování přechodníků, infinitiv na -ti je vystřídán podobou na -t opět jen ojediněle. Kromě těchto změn se liší od předcházejícího vydání na místech: 9 Doposud sám hoří jeden každý m. ... sám a sám...; 11 Ty, který vidíš m. Ty, který mě vidíš; 14 zmatek otevřel mu ústa. - Řekl... m. ... ústa. Řekl...; 19 udělá si z rukou hlásnou troubu m. udělá si rukou...; 25 až se vznesl moučný prach; podobali se couře m. ... prach, podobali se (ve shodě s rkp.); 29 i bylo Deylovi i ostatním přátelům m. ... Deylovi a ostatním...; 30 zůstala neznámá m. ... neznáma; 34 jako by dosud měl svoji zástěru m. ... doposud...; robili o jednom díle: zdvihli nábytek m. ... díle; zdvihli...; 41 Bída... stala se nudou m. ... nudnou; 46 těch deset metráků m. těch-to...; 48 v prostraňcích... prostraňky m. v postraňcích... postraňky; 51 přijďte k nám m. přijeďte...; 57 o nic se nestarám, než abych vydělal m. ... než jak...; 65 byl veselejší než jindy; donesu mu snídani (oprava 2. vydání, kde na konci řádku interpunkce vynechána, rkp. a l má čár-ku) ; 67 Co je rozumného m. Co jest...; že jsme brali obilí a vaši mouku; což jste... nevážil m. ... mouku, což...; 68 obrátil se k němu m. ... proti němu; 85 s hřídelníkem m. s hřídelíkem; 92 sírný m. solný (oprava chyby v 2). Jako tiskové chyby možno kvalifikovat: 14 o malý peníz, jež mu kdysi půjčil; 30 trojníček (ojedinělý výskyt); chla-pec pokrytý bodláky m. boláky; 49 přijdu třetího dne m. přijedu; 71 Jan obrátil krhavé oči m. krvavé.
Co do počtu nejvíce změn zaznamenalo 5. vydání, tj. první vydání melantrišské. Na tomto faktu se nepochyb-ně odrazila i okolnost, že Šlo tentokráte o vydání v rámci edice Vančurových spisů, a proto byl text pro ně po jazy-kové stránce nově a výrazně zrevidován. Podstatně více než u předcházejících vydání tu převažují úpravy kvantit (léta m. leta, jízva m. jizva, zdvíhati m. zdvihati, oblékl (nedůsledně), opět se vrací a vyrovnává podoba rozjítřený, přechovávačem m. přechovavačem, zapřahati m. zapřáhati, pětkář m. pětkař (nedůsledně), zabíječi m. zabiječi, utáhaných m. utahaných), tvarů slovesných (vzpomněl, rozpo-mněl, zapomněl, připomněl, odprýskl, sňal, vychrstl m. vzpomenul, zapomenul, připomenul, rozpomenul, od-prýsknul, sejmul, vychrstnul atp., maží m. mažou, hádal ses m. hádal jsi se, Ty ses zrajtoval m. Ty jsi se zrajtoval) a zájmenných (mimořádně rozsáhlou skupinu zde tvoří užití kratších podob přivlastňovacích zájmen: svou dlaň m. svoji, ze své díry m. svojí, svou naději m. svoji, své šaty m. svoje atd.), pořádku slov (zejména u zvratných sloves, kde se zájmenu se dostává v umístění přednost před slovesem nebo jiným slovem: 12 tvář se zježila m. tvář zježila se; 15 Marhoul si vzal zástěru m. ... vzal si...; Mrak dluhopisů... se již trhal m. ... již se trhal; 20 Zatím se Jan díval m. ... Jan díval se; 25 aby se celá stavba sesula m. aby celá stavba se sesula; 27 Nazítří se vypravil m. ... vypravil se), úprava vokalizovaných předložek, zavádění víc m. více a dotahují se jimi úpravy normativního charakteru započaté nebo naznačené již oje-diněle v rukopise. Spojka či je nahrazována spojkou nebo: 49 nebo již záhy podnapilý, 50 nebo pracovní sbor, 86 pí-sařem nebo něčím ještě horším, ve spojení než aby se vy-nechává první spojka: 40 hrůzami příliš smrtelnými, aby bylo lze nazvati je krásou; 76 jsem příliš chud, abych mohl pro něho něco učiniti, místo náležeti se zavádí patřiti atp. Podstatných textových změn je proti tomu málo: 17 to jest jeho živobytí m. pekařovo; 12 že by byly ještě jeho m. ... více; 70 pozůstatky slávy příliš prosté m. sprosté; 79 poro-zuměl jsi dobře m. porozuměl jsi mi...; 84 práce se skončila s nocí m. ... končila; 86 Znepořádané vousy trčely mu z obličeje m. Znepořádaný vous... trčel... Měněno je i uspořádání odstavců. S výjimkou pravdivěji m. pravdivější (91) se přejímají chyby vydání předcházejí-cích a jejich počet se zvyšuje novými chybami (Tabor atp.).
V ještě větší míře postihly podobné jazykové úpravy me-lantrišské vydání Polí orných a válečných, zřejmě i proto, že předcházející vydání vyšla bezprostředně za sebou v témže roce, ev. i měsíci, ze stejné sazby a jen s ojedinělými, namátkovými úpravami (především v interpunkci u pře-chodníků). Soustřeďují se opět ke kvantitě (krátí se kůželu, lítice, nepopíratelné, vyprávěčových, sténající, déšť, umý-vadlo, výhrůžný - na vyhrůžný -, dlouží se dohledl, holin-ky - nejednotně -, leta, zdvihá, rozjitření), z ji-ných hláskových změn je to pak například vyšňořil, skřín-ky, svinstvo m. vyšňořil, skříňky, svinstvo, plamének m. plamínek, přazka m. přezka, uvědomen m. uvědoměn, nařčený m. nařčený; v tvarosloví mimo typů upravovaných u Pekaře Marhoula se zavádí káráš m. kářeš, znějící m. znící atp. Velký podíl změn připadá na vrub odstraňování širších tvarů přivlastňovacích zájmen (svou ohyzdnost, svou útrobu m. svoji, tvé lože m. tvoje, své junáctví m. svoje atp.) a na úpravu slovosledu (většinou u zvratných sloves: 136 ostatní se prací rozněcovali m. ostatní prací se rozněcovali; 140 Obešed hromadu dříví vrátil se skoták m. ... skoták se vrátil; 148 Josef se mohl vrátit domů m. ... mohl se...; 154 podobal se Josef m. Josef podobal se; 165 se nyní uzavírá m. nyní se uzavírá; 176 panství kra-málovo se teprve počínalo m. ... teprve se počínalo; 194 vojsko, jež se naráz stává svárlivým m. ... naráz stává se...; 195 Děla se dala do hřímání m. ... dala se...; 197 ana se uprostřed natřásá m. ... uprostřed se natřásá; 201 Starý Danowitz ... se zmýlil v lásce m. ... zmýlil se...; 205 Soumrak se stával pozvolna tmou m. ... stával se...; 208 když se Řeka opětně díval m. ... Řeka se opětně díval; 211 Konečně si dodal odvahy m. ... dodal si...; 212 Dva pahorky... se otevřely m. ... otevřely se; 216 ve světnici se již hraje m. ... již se hraje atd. Pořádek se mění i v případech jako: 108 kůň ho udeřil m. ...

udeřil ho; vezl František do Hradce dar m. František vezl...; 125 Jda k otci nechtěl Josef víc m. ... Josef nechtěl...; 205 na-konec jich nedovedou uhasiti m. ... nedovedou jich uhasiti atd.
Hojně se ruší vokalizovaná podoba předložky (ve své veselosti, ve světnicích, ve svých hrncích, ve svém nitru), místo více je většinou víc. Sestávati se nahrazuje slovem skládati: 110 bohatství se skládá z haléřů vyšizených, 120 světnici o čtyřech stěnách, skládající se z knih. Počet-nější než u Marhoula je záměna spojky či spojkou nebo (100 náhoda nebo báseň, 193 Něco ticha nebo aspoň utišení, 205 něco dřeva nebo chrastí, Udupáte je... nebo budete bdíti?, 206 ruka nebo hrozící prst, 208 státní papír nebo starý los) a vypouštění spojky než ve spojení než aby (124 jsi příliš zaměstnán, abys cokoliv opakoval, 210 příliš často slyšel nadávati na vojenskou robotu, aby se jí nehleděl zbaviti atp.).
K dalším změnám textu se řadí: 99 na sever, na jih, východ i západ m. ... na sever, jih...; 104 Přijď a přived Annu m. Přijď opět a přiveď...; 108 v márnici m. v ústav-ní...; 111 Řeka... vešel poslední m. ... nejposlednější; 129 odepjal šavli z beder m. ... ze svých beder; 130 týž údiv m. tentýž..., 158 Tmu, jež potrvá tři léta m. ... po tři...; 162 počínání bylo by... prosté m. ... prostné; 164 den poté m. den nato; 171 spínací špendlíky m. svěrací...; 180 na dvakrát sto tisíc m. ... stotisíců; 194 silnicí, jež jim(!) procházela m. říšskou silnicí...; 199 Sama se ukázala blbou m. ... býti blbou; 221 Rozdej jmění chudým m.... své jmění...; 201 Danowitz se zmýlil v lásce, klamal se m. ... v lásce a klamal se; 211 vynecháno Což o to! za „... do bitevní čáry!“; všechna setkání... se mu zdála nepřátelská m. ... býti nepřátelská; Dost dlouho jsi řádil v hospodě m. ... neřádil...; 216 Ticho, jenž Danowitz neslýchal m. ... nikdy neslýchal; Tvůj generál mi psal o vyznamenání m. ... psal cosi o vyznamenání atd. Kromě toho je tu i velký počet nesporných tiskových chyb (chodiště m. schodiště, koncíř m. končíř atd. atd.). Byla také zrušena řada od-stavců (zvláště připojením přímé řeči k uvozovací větě nebo spojením souvisejících dějových úseků, leckdy však i kvůli lámání.
Na rozdíl od Pekaře Marhoula přistupuje V Polích or-ných a válečných navíc ještě radikální omezování infinitivů na -ti. Podoby s -ti jsou rušeny i v obvyklých vančurovských vazbách (jal se hledati, jest mi vyřizovati), i tam, kde jsou součástí kontextu knižní povahy (ve spojem s ge-nitivem záporovým, u přechodníků, zastaralých vazeb apod.). Například: 106 Zatím se naplňoval čas těhotné a všem bylo mysliti na blížící se porod; 107 Bylo mu vnésti pláč na polní cestu a naříkati samu nad mrtvolami; 108 Nemohl jíti podle koní, nemohl se vzepříti o lopatu, nemohl vznésti snopu na podávkách; 114 kdykoliv mu bylo mysliti; 117 jest mi vyřizovati vaše nesmysly; 122 aniž nalezl odvahy opakovati aspoň to, co byl již řekl; 127 Terezie jala se mluviti a byla velice kurvou; 134 Přijav hlášení strážmistrovo a rozkročiv se zvedá svou těžkou šavli a bude blázniti před vojáky, vykonávaje kyvy jako rozsévač, jenž si žádá osíti mračno; 135 Ve dnech žní Hora zanechal své stáje a vyšel s ostatními do plných polí poně-kud zmaten obdobím, kdy mu bylo porušovati sled oblí-bených myšlenek a viděti nové věci. V chladném tichu chléva mohl zírati v hlubiny obrazu spatřeného...; 140 Seskočiv z vozu, Řeka jal se hledati sekeru; 148/149 tento tulák, zachovávaje krok s krokem knězovým, jal se mluviti poněkud zdlouha; 150 nemoha snésti myšlenky, že by celá příhoda skončila; 157/158 Německá města řvou a malát-ným Čechám jest se rozhodovati. Válka uvodí tmu, jež potrvá tři léta; 169 nebývá nutno šetřiti starých úrod; 183 V mezipalubí... nelze zardousiti kuplířské baby, jež ujíždí na za svým řemeslem atd. atd.
Úpravy jsou o to problematičtější, že jsou prováděny značně mechanicky a ve velkém rozsahu jen v první polo-vině, či spíše jen třetině, potom jejich počet nápadně klesá, jsou nahodilé, a v poslední třetině se objevují jen spora-dicky. Je evidentní, že záměr zavádět podoby na -t nebyl dostatečně promyšlen a vymkl se jeho původci (ať již to byl sám autor, či jazykový úpravce) z rukou, nebo že autor dal sice svolení k omezování infinitivů na -t, ale projevil nesouhlas s podobnými úpravami en gros. Proto jsme se rozhodli neakceptovat na rozdíl od ostatních úprav, prove-dených rovnoměrně po celé ploše textu, úpravy infinitivů. Mimo jiné zasahují do značné míry původní text a rozchá-zejí se s autorovým územ praktikovaným i v Pekařovi Marhoulovi, který vyšel v nové redakci v témže roce. Kro-mě toho třeba přihlédnout i k tomu, že další práce Vanču-rovy, vzniklé ve třicátých letech bezprostředně po těchto vydáních (Tři řeky), nijak nelikvidují užívání infinitivů -ti, i když jsou psány již uvolněnějším jazykem; pouze počet infinitivů na -ti v nich není tak vysoce převažující, jako tomu bylo ve dvacátých letech, a udržují se zvláště v případech obdobných těm, jež byly citovány.
Velký rozsah změn normalizujících v duchu doby auto-rův jazyk (navíc při absenci výrazných významových texto-vých změn), svědčících spíše pro úpravce než pro autora samého, a zvláště pak otázka infinitivů rozhodly při prvním kritickém vydání obou románů v Národní knihovně, že za základ byl zvolen text vydání předmelantrišského. V na-šem vydání, které je součástí nové edice Vančurových spisů, bylo od podobného rozhodnutí upuštěno. Redakce vycházejíc z faktu, že 5. vydání Pekaře a 4. vydání Polí (tedy první vydání melantrišská), obojí představující vydání poslední ruky, byla autorizována a že i další auto-rovy práce vycházely ve stejném nakladatelství a procházely zřejmě podobnou jazykovou redakcí, zvolila jako základ tato vydání i přesto, že mají řadu nedůsledností, ovšem s tím, že jejich nedostatky budou korigovány podle před-cházejících znění a užití infinitivů na -ti v Polích orných a válečných bude přizpůsobeno podle posledního vydání předmelantrišského.
Základem našeho vydání je tedy v obou případech vydání poslední ruky, u Pekaře Jana Marhoula vydání páté, u Polí orných a válečných čtvrté. Zachováváme jazykovou podobu těchto vydání (štkání, adv. jediné, rozjítřený, procítá, béře, kolísání oblekli-oblékli, kynik, atp.) - ovšem s vý-jimkou infinitivů v Polích orných a válečných (viz výše). Ojedinělé trojníček (str. 30) upravujeme podle ostatních výskytů na troníček. Další úpravy se pak týkají pravopisu (lechtá m. lehtá, stlouká m. ztlouká, Josefína m. Josefina; odstraňujeme počáteční psaní stkvělý podle pozdějšího skvělý). Na str. 58 rozepisujeme Fr. na Františkem.
Textové úpravy byly provedeny na těchto místech (r - rukopis, 1 - 1. vydání atp., NK - Národní knihov-na):

Str.
13: Marhoul se z podbrví díval ... m. ... z pobrví (r,1)
14: ... zmatek otevřel mu ústa. Řekl: m. ... ústa. - Řekl: (r-2)

15: když dříve pečlivě očistil pero m. dříve očistil... (r,1) „Nic méně, nic méně,“ m. „Nicméně, nicméně,“ (r-4 a podle dalšího textu)
16: Rudda se měl ženit; jeho nevěsta nebyla jiná... m. ... ženit: jeho... (r)
Tu, myslím, přece poznal m. ... myslí... (r,1)
18: před ní se potlouká mátoha důstojníka m. ... máto-ha důstojník (r-4)
25: Nevrátil se již do pekárny, ale šel k Josefíně m. aby... (r-4)
30: chlapec pokrytý boláky m. ... bodláky (r-2)
40: nové roušky na ní rudnou m. ... za ní (r-4)
41: jeho ustavičná rozjítřenost je daleka kázně m. ... daleko... (r-2)
42: vznášel se nad nimi. Jan se hnal m. ... nad nimi, Jan... (r-2)
sňal čepici se znakem svého úřadu m.... řádu (r-2)
43: „Tyto doutníky,“ řekl, „jsou ze židovské země m. ... doutníky jsou...“ (r-4)
Malý Jan Josef stál vedle otce m. Malý Josef... (r,1) 44: aby měřil strašné výšiny m. ... strašně... (r,1)
Josefína je zastihla m. ... ho... (r-2)
49: jakási baba, jež měla na konci vesnice krámeček m. ... bába ... (r-2)
přijedu třetího dne m. přijdu...(r-2)
50: mužové všech stáří a nemocí a všech tvarů neštěstí m. ... nemocní... (r-4)
53: Don a Bosko zapadali do závějí m. ... zapadli... (r-2)
pod jejich příliš útlými tlapkami m. pod jejich útlými... (r,1)
... jako prodavač vápna. Mrzl a opět pil kořalku.
Tak minulo deset dní... (doplněno podle r-4)
54: Síla vládnouti penězi je bohatství, ale peníz sám jest jen znamení této síly m. ... bohatství, peníz sám... (r-4)
57: bude zde stárek Durdil, a chcete-li, vy m. ... stá-rek a... (r-4)
58: odlesk nemoci... znamenal mu tvář m. ... zname-nala... (NK)
60: tento vlk praví se býti mlynářem m. ... praví se mlynářem (r-4)
62: vysolí jim na napjaté kalhoty pětadvacet. Tu mužíček řve a vydá řeky pláče, aby, až se starý pán obrátí, vyplazoval jazyk. (Doplněno podle r.)
65: nenapadala ho pražádná veliká slova m. nenapadla... (r,1)
67: Spi, spi! m. Spi, Spi! (r,1)
70: Již nejsi tak mlád m. ... nejsi mlád (r,1)
71: obrátil krvavé oči m. ... krhavé (r-2)
82: dva směry, jež se v něm proťaly jako ramena kříže: snění... m. ... kříže. Snění... (r-4)
83: tímto pochybným nachem m. ... pochybeným... (r)
duch líté a běsnící prostoty m. ... prostory (r-4)
84: práce se končila s nocí m. ... skončila... (r-4)
kde ty jsi nyní m. kde jsi... (r-4)
85: v rovině podélné osy m. ... podél... (r-4)
86: domnívám se, že nemám nepravdu m. ... pravdu (r-2)
90: Zaveden odstavec Lékař vdechoval... (r)
92: Ten, který zde trpí m. ... který trpí (r,1)
93: otevřené okno m. ... oko (r,1)
I vztáhl šaškovskou ruku co nejtragičtěji m. ... nejtragičtější (r,1)
94: na dvě části m. na dvé... (r,1)
96: ropotání neutichlo po světnicích m. neutichla... (r-2)
104: Přijď opět a přiveď Annu m. Přijď a přiveď... (1-3)
108: ležela v ústavní márnici m. ... v márnici (1-3) dřímal a stárl. m. ... stárl!
114: strnul a setrvával v nehnuti m. trnul... (1-3)
115: pravil babě m. ... bábě (1-3)
118: k mladšímu synovi m. k mladšímu (1-3)
119: neměl nic než vlny času m. ... sic... (1-3)
122: podobný hlomozu dveří a kročejům mlékaře m. ... kročejů... (1-3)
123: méně záhadné než vichřící slova m. ... vichřicí... (1-3)
138: Zaveden odstavec Jedna z žen vzala něco vody... (1-3)
157: Zaveden odstavec Jméno hladovce slávy... (1-3)
162: z nemenší části m. z nejmenší...
165: Nádražní sloup a jeho stín, tato vidlice... m. stín, vidlice (1-3)
170: Tato sebevražda, neboť kdo by zabíjel chudáka, jenž neměl nic mimo dvacetikorunu, která zůstala zašita v jeho sáčku?, tato sebevražda... m. ...sáčku? Tato... (NK)
171: vysypal věci na zem m. ... věc (1-3)
172: Civící divákové m. Cavící... (1-3)
175: těchto krvavých věcí m. tyto krvavé věci (NK)
180: Blbnutí vojáků odolávající hrůzám lépe než slovu m. Blbnutí vojáků a odolávající... (1-3)
181: právo je pouhé slovo m. práv... (1-3)
186: „Kdo jsi?“ ptal se Danowitz... m. ... Ptal se...

201: „Přichystejte vůz, řekl," odjedu ještě před polednem. (NK)
m. „... vůz, odjedu..." (1-3)
206: na svůj prázdný vůz m. na prázdný... (1-3)
211: Dosti dlouho jsi neřádil v hospodě m. ... řádil... (1-3)
216: Ticho, jež Danowitz nikdy neslýchal m. ... Danowitz neslýchal (1-3)
Tvůj generál mi psal cosi o vyznamenání m. ... psal o vyznamenání (r-3)
217: teď je snad vazba již u konce m. je... vazba u konce (1-3)
221: bleptal modlitby m. breptal... (1-3)
222: zámek přecházely zamyšlené noci m. ... zamýšle-né... (1-3)
224: Zpěvy křičené z hlubin, posměch a prokletí potřásaly bohem bitev m. ... potřásalo...
Vojska zbíhala. m. Vojsko zbíhalo. (podle dalšího textu; NK)
229: se slavnostmi bez kutálek m. ... kukátek (1-3)
231: jděte si pro zranění m. jdete... (1-3 a podle dalšího textu)

VYSVĚTLIVKY
Str.
29: Stinnes - Hugo S. (1870-1924), německý finanční magnát, velkoprůmyslník, mj. majitel papíren a no-vinářských podniků (Deutsche Allgemeine Zeitung);
38: Dlouhý den - lidové označení pro největší židovský svátek (Den smíření), slavený desátý den sedmého měsíce židovského kalendáře (připadající na druhou polovici září nebo začátek října); slavilo se v něm smíření kajícníka s bohem (svátku předcházela dese-tidenní příprava, věnovaná modlitbám a dobročin-ným skutkům (almužny, smír s nepřáteli);
85: eingetragene W - Schutzmarke - zapsaná ochranná známka W;
92: Lusitánie - anglická cestovní loď potopená r. 1915 německými ponorkami;
163: mitrailleusa - kulomet;
164: Jeder Stoss... - Co rána, to Francouz! K snídani vzhůru na Paříž!
174: cholera nostras - průjmové onemocnění;
182: Auf nach dem Osten - Vzhůru na východ;
183: vražda tannenberská - krvavá porážka, kterou utrpěla 2. ruská armáda vedená generálem Alexan-drem Vasiljevičem Samsonovem (1859- 914) u pruské vsi Tannenberg, když jí generál Pavel Kar-lovic Rennekampf (1854-1918) nepřišel včas na pomoc (na 100 000 zajatých, na 70 000 mrtvých); Samsonov se pak zastřelil. Vítěznému vojsku němec-kému velel generál Paul von Hindenburg, pozdější říšský prezident.

DOSLOV
Číst Vladislava Vančuru znamená pronikat skrze jeho je-dinečný, obrazný a vznešený jazyk až k samotné duši náro-da. Vančurovo dílo patří k tomu nejhodnotnějšímu, co bylo v české řeči napsáno. Čtenář, který se setká s jeho romány poprvé, se však nesmí nechat odradit úskalími náročného poetického stylu a musí přistoupit k jeho dílu s otevřeným srdcem a plným soustředěním. Až se začte, až překoná počáteční obtíže, propadne kouzlu velkého vypravěče, který čerpá z nejčistších zdrojů mateřštiny, jíž zobrazil pestrost života, lidské vášně a charaktery a celý lidský úděl v takové kontrastnosti a básnické svrchovanosti jako velcí tvůrci světové literatury.
Vančurův neopakovatelný styl působí drsně i svátečně jako prastarý mýtus. Ne náhodou autor napsal: „Literatura a každá kniha chce ve čtenáři vyvolati určitý dojem a určitý stav. Literatura chce věc, o které vypravuje, vytrhnout z všedních souvislostí, chce ji ozvláštniti, chce ji učiniti naléhavou, krátce literatura touží po tom, aby byl čtenář četbou strhován a aby se s ní sžil." Výrazné stylové pro-středky upoutávaly na sebe pozornost hned od počátků jeho tvorby. Vančurovo tvárné úsilí však nebylo vedeno snahou po odlišnosti a výlučnosti, neznamenalo, že mu jde více o to, jak sděluje, než co sděluje. Ve skutečnosti Vanču-ra v celém díle usiluje o to, aby sdělil nově a neotřele - a proto působivě - nový obsah, neboť on dobře věděl, že „život je východiskem a cílem umění". Nikdy mu nešlo pouze o řád nové tvorby, o nové umění, ale jeho prostřed-nictvím o revoluční změnu, o nový, spravedlivější spole-čenský řád. Chtěl vytvořit a také vytvořil moderní českou prózu, která byla na výši doby, a která aniž skutečnost kopírovala, zůstala přece pevně zakotvena v životě.
Vančurovo dílo v sobě nese napětí vyrůstající z kon-trastnosti, protikladnosti a zároveň monumentální jednoty a celistvosti, vytvářené vnitřní jednotou a silou jeho umě-lecké osobnosti. Tyto protiklady někdy překvapily i kritiky a dodnes udivují mnohé čtenáře. Nápadně na příklad kontrastují moderní vidění a pokrokový světový názor s archaizujícím slovníkem a košatou větnou stavbou. Revo-luční tendencí své tvorby se obrací Vančura i v těchto dvou románech k širokým vrstvám, jimž je však těžko přístupný jejich složitý tvar. Velký patetický styl zachycuje prostotu a všednost obyčejného života. Tragické obrazy dřiny, bídy, zmaru a smrti se střídají s radostným, až lehkomyslným pojetím světa; úsměvný humor stojí vedle groteskní satiry.
Protikladnosti stále hledající Vančurovy tvorby odpoví-dá i rozmanitost jejího ohlasu. Vedle nadšeného přijetí významnými kritiky a spisovateli setkala se mnohdy i s ne-pochopením a odmítáním. Literární historie přijímá Vanču-ru přes jisté peripetie s uznáním, jeho dílo nesporně ovliv-nilo a ovlivňuje dodnes řadu prozaiků a zájem čtenářů, dlouho

nevelký, jistě i díky popularitě filmových přepisů pomalu roste. Zahraniční ohlas je však dodnes menší, než odpovídá významu Vančurovy prózy v evropském literár-ním kontextu. Vančurovský jazyk ve své mimořádné barvitosti klade nároky nejen na prostého čtenáře, ale je tvrdým oříškem i pro překladatele.
Jako osobitý autor se projevil Vladislav Vančura už v prvních menších prózách, brzy pak přešel k románové formě a ta mu umožnila sdělit komplexnější poselství o soudobém třídně rozděleném a válkou i revolucí rozbou-řeném světě. V letech 1922 až 1925 píše Pekaře Jana Mar-houla a Pole orná a válečná. Těmito romány, v nichž už naplno rozvinul svůj originální, průbojný vypravěčský talent s básnicky expresívním metaforickým jazykem, stanul naráz v popředí české prózy. Téměř na počátku autorova uměleckého vývoje byla vytvořena díla, která nejen patří k vrcholům jeho tvorby, ale řadí se mezi nej-významnější romány dvacátých let i celé české moderní literatury. Oba romány vznikaly v období sociálních a estetických proměn, kdy proletářská koncepce umění prolnula s poetismem, a nesou ideovou i tvarovou pečeť této doby, neboť Vančura z obou směrů podněty čerpá a zároveň tyto směry spoluvytváří. Především však jsou obě díla dokladem už tehdy vyhraněné tvůrčí osobnosti, která hledá nové cesty pro českou prózu, nedávajíc se ničím svazovat.
Pekař Jan Marhoul (1924) navazuje na příběhy prostých lidí a dělníků z jeho předcházejících drobných próz, zejmé-na z Amazonského proudu. Základním zaměřením a ideou souvisí s proletářskou literaturou. Vančura není nezúčast-něným romanopiscem, podstatným rysem jeho vyprávění je neustálé zaujímání stanoviska, komentování a hodnocení. Stojí vždy na straně utlačovaných a vrhá svou nenávist proti mocným a bohatým. Hlavní hrdina se stává symbolem dobroty a důvěřivosti, které nemohou obstát ve světě ovládaném bezohlednou ziskuchtivostí. Jan, poctivý ře-meslník, snivý, veselý, až trochu lehkomyslný, ovládá svou práci, má ji rád, postrádá však dravý smysl pro obchod a zisk. Protože nebere na vědomí princip zisku, nemůže se udržet jako podnikatel.To, že je Marhoul pekařem, usnadňuje autorovi ukázat jeho dobrotivost, neboť Mar-houl nedokáže odmítnout potřebným to nejzákladnější - chléb. Ale pracovitost, poctivost a laskavé porozumění nic neváží ve světě mamonu, který neodpouští nikomu, kdo se odlišuje, kdo nehromadí majetek, kdo je štědrý a veselý a nedbá veřejného mínění. V nenávisti, s jakou Vančura vylíčil město Benešov, „žijící z lichvářského prospěchu a chňapající po všem, co je jedlé“, je obsaženo odsouzení morálky maloměšťáckého světa. Jan zákonitě musí padnout v nerovném boji s vlčí morálkou existujícího řádu. Od ban-krotu je pak krok za krokem proletarizován, je zkoušen jako biblický Job bídou, úrazem, nemocemi. Pochopí krutost vykořisťování, nikdy ale nezmoudří docela. Stává se nako-nec dělníkem svým námezdným postavením, ne však mentalitou, neboť mu chybí jak pokora, odevzdanost a houževnatost jedněch, tak soudržnost, uvědomělost a bojovnost druhých. Poctivý řemeslník Marhoul nebyl schopen žít jako buržoa-podnikatel a neumí se smířit ani s údělem dělníka. A právě na to předčasně umírá. Román se otevírá jeho smrtí; ve smrti je každý sám, ale Marhoulova samota na konci životního běhu má trpkou příchuť pozná-ní, že ve vesmírném prostoru dosud chybí soudružství, vládne tu křivda a osamocenost. Přestože Vančura poznal jako lékař smrt zblízka, nezevšedněla mu. Její majestát podněcuje autorovu obraznost k vytváření scén, jejichž nahá konkrétnost a neodvolatelná vznešenost nás dojímají a drtí (ať už jde o smrt Marhoulovu nebo později smrt bláz-na Řeky v Polích orných a válečných).
Při práci na tomto baladickém románě vycházel Vančura z osudů otce svého přítele spisovatele Karla Nového a snad i z osudů otce svého příbuzného Jiřího Mahena. Především byl však hrdina románové prvotiny Jan Marhoul blízký Vančurovu srdci, a proto do něj nepochybně vtělil mnoho ze sebe sama: smysl pro přátelství, úctu k řemeslu a ke každé poctivé práci, pohrdání honbou za bohatstvím a v neposlední řadě snivost. V tomto smyslu má pravdu Milan Blahynka, když ve své monografii tvrdí, že Marhoul je svou povahou básník stojící v opozici vůči měšťáckému světu, jak to odpovídalo dobovému avantgardnímu pojetí. Nesmíme však Marhoula ztotožňovat s autorem, neboť sám Vančura říká, že „byl podoben všem lidem a všichni lidé byli trochu jím samým“. Jak je to blízké Čapkovu pojetí složitosti člověka v jeho trilogii, která chápe mnohost v ji-ných přes mnohost v sobě.
O složitosti postavy Marhoulovy svědčí dobové i pozdější kritiky, které postupně a s mnohými omyly upřesňovaly její výklad. Vančura neusiluje o psychologickou kresbu, dává jen málo nahlédnout do hrdinova nitra. Postava-symbol nutí k domýšlení, k čtenářské aktivitě. I svému okolí se jeví Marhoul různě, neboť záleží na úhlu pohledu. Žena Josefina a kamarádi znají jeho dobrotu, laskavost a velkorysost a oplácejí mu láskou a pomocí z posledního. Bohatým a mocným se však pro své vlastnosti jeví jako blázen, hlupák a lehkomyslník, kterému patří, co si podle jejich mínění zavinil sám. Konečně, tak většinou veřejné mínění hodnotí všechny snílky z rodu Quijotů.
Hned ve svém prvním románě usiluje Vančura o nové uchopení skutečnosti. Opouští tradiční realismus, nejde mu o složitou psychologickou analýzu, ani o pouhý popisně realistický postup. Zároveň překračuje i rámec úzké avant-gardní poetiky, která zdůrazňujíc lyrismus nepřála příliš románovému žánru. S postavami nakládá autor jako s „moti-vy v pohybu“, charakterizuje je jednáním a vypravěčskými glosami a úvahami, takže vyvstávají zřetelně před očima čtenáře a natrvalo se vrývají do paměti. Tomu napomáhá i jazyk bohatý na metafory, nutící k pozornému čtení, aby člověk pronikl do skrytých významů sdělovaných v hutném básnickém podobenství. Románový syžet je rozvíjen poměr-ně tradičně, s výjimkou využití retrospektivy (vyprávění začíná Marhoulovou smrtí) je pouť hlavního hrdiny sle-dována v časové posloupnosti. Svým ideovým vyzněním a celkovým pojetím se stal Pekař Jan Marhoul jedním z prvních románů moderní socialistické prózy.
Přestože už první román vzbudil pozornost svou ne-obvyklou svébytností, Vančura se nespokojil s dosaženým úspěchem, v hledání nových cest v umění pokračuje dál a Pole orná a válečná (1925) boří starou románovou poeti-ku mnohem důkladněji. Román vyrůstá z atmosféry přechodné doby střídání uměleckých směrů. Vyhraněnou revoluční tendencí je blízký proletářské literatuře, v celko-vém tvaru a stylu, v kompozici a syžetu se výrazně uplatňují postupy avantgardní, poetistické.
Na rozdíl od pozitivního přijetí Pekaře Jana Marhoula většinou kritiky vzbudila Pole orná a válečná u části recenzentů jisté rozpaky. Mladým kritikům Václavkovi a Fučíkovi (byť Vančurovi přátelsky nakloněným) se ro-mán jeví příliš

destruktivní a nesourodý. Naproti tomu kritikové starší generace Hora a Salda jej přijímají nadšeně a vysoko hodnotí styl, tvar a sociální význam. Od přísného Šaldy se dostalo Vančurovi ocenění, jaké poskytl jen něko-lika knihám vyvolených umělců: „Veliký básník, veliký umělec je V. Vančura. Kdybych měl dnes jmenovat nej-mocnější román válečný, který jsem četl, ani vteřinu bych neváhal a řekl: Pole orná a válečná. Jest to úžasně mohutné jako báseň, je to snad ještě mohutnější jako pravda.“ Pro Saldu na rozdíl od většiny kritiků jsou Pole orná a válečná „ještě větší“ knihou než Pekař Jan Marhoul. Její základní smysl postihuje takto: „Ale on hledá zákon, který by objal a vystihl věci i lidi z kořene jejich nutnosti. A to jest jeho epický mýtus. A tak nám napsal tuto velikou apokalypsu války: předěl a rozhraní věků.“ Svou recenzi uzavírá: „O tajemstvích slovesného tvaru ví V. Vančura více než my všichni dohromady, pánové. Proto: čepice dolů před ním. A hezky nízko!“

Pole orná a válečná obrážejí Vančurovu všestrannou znalost života, důvěrný vztah ke krajině středního Povltaví a k jejím obyvatelům a také poznání i pochopení společen-ského vývoje. Autor rozumí stejně dobře životu prostých lidí jako pohybu sociálních sil a z této pronikavé poučenosti tvoří svůj osobitý obraz lidí a doby, svůj mýtus krajiny a proměny jejího lidu. Prostřednictvím moderního ne-konvenčního tvaru vytvořil autor román se značnou šíří sociálního záběru, s velkou poznávací hodnotou, mimo-řádný válečný román o chaosu a absurditě imperialistické války s vizí socialistické revoluce. Pole orná a válečná mají zvláštní význam nejen ve vývoji Vančurově, svou tvarovou a sociální průbojností otvírají nové cesty české próze.

Protitradiční originální tvar vyžaduje značnou čtenářovu pozornost a aktivitu. V prvním románu dělal čtenářům potíže náročný jazykový styl, v Polích orných a válečných k tomu přibyly nové postupy zasahující základní pilíře románové poetiky. Polytematické pojetí, blízké avantgardní poezii, ale uplatňující se i v soudobé světové próze, vede k oslabení a rozbití syžetu, přerušovaný děj bez logické, postupně odvíjené kauzální motivace může připadat naho-dilý a nesourodý a kolektivistické pojetí postav bez výrazného hlavního hrdiny ztěžuje vnímání. Avšak za zdánlivou tříští epizod tkví pevný kompoziční záměr, který drží román pohromadě a z něhož zákonitě vyplývá celkový ideový smysl románu. Už Salda si povšiml, že Vančura není jen malíř, ale také architekt, rozený epik, který svou prózu promyšleně buduje a staví. Vančurův výtvarný smysl se skutečně projevil nejen v malířské obrazné konkrétnosti vidění, ale také v pevném klenutí kompozice. Pokud se zdůrazňuje Vančurův lyrismus, není to rozplývavý lyrismus impresionistických přírodních líčení. Jeho lyrismus prame-ní z metaforické bohatosti stylu, který nevidí podstatný rozdíl mezi jazykem prózy a jazykem poezie, klade na práci se slovem stejný důraz u prozaika jako u básníka a vy-užívá při stavbě prózy některých básnických postupů.

Pozorný čtenář si jistě všiml spojitosti jakéhosi „prolo-gu“ a „epilogu“, v nichž se opakuje motiv vltavské krajiny a života jejího lidu. Na počátku románu je zachycen stav neměnného koloběhu zemědělské práce a života venkovské chudiny s jeho dřinou, bídou a opilstvím. Do tohoto „pohrbeného“ klidu, který jako by měl trvat na věky, vpadá apokalyptický chaos války a přináší pohyb, změnu i naději chudým, jak to vyplývá z mohutného závěru romá-nu. Téma absurdní nesmyslnosti války je nejvýrazněji rozvíjeno na ústřední postavě Františka Řeky. Tento ne-šťastný blázen a vrah, který zná jen dřinu, posměch a ko-řalku, se stává vojákem, a tak je prvně v životě rovný všem a nakonec, když v strašné smrti ztratí tvář i jméno, je postaven nade všechny a stane se symbolem samotné války - neznámým vojínem. Jeho pohřeb, tato sarkastická groteska, tvoří kompoziční a zároveň ideový vrchol románu. Jak přirozeně tu dokázal Vančura spojit směšné a absurdní s tragickým!

Vladislav Vančura rád zdůrazňoval, že humor je názor a „smáti se znamená lépe věděti“. V závěrečné kapitole je shrnuto poznání, že války jsou prohrány a z cesty je pomá-há odstranit i s celým minulým světem známý bořitel starého - vědoucí smích. Když autor odhalil a zesměšnil válku, na zbořenisku starého světa formuluje svou vizi bu-doucnosti a výzvu k novému letopočtu.

Jen o několik let dříve z obdobných ideových pozic, i když zcela jinou metodou a stylem, odhaluje pomocí humoru, který se jen nesměje, ale ví, podstatu imperiali-stické války Jaroslav Hašek v Osudech dobrého vojáka Švejka za světové války. Byť Vančurův román zdaleka nedosáhl světové proslulosti díla Haškova, zůstává vedle něho největším českým válečným románem, o jehož příno-su evropské literatuře by aspoň u nás nemělo být pochyb.

Tak jako pochopil Vančura směřování společenského vývoje, stejně dobře zobrazil obyčejný každodenní život. Patří k tem autorům, jejichž dílem vstupují prostí lidé do historie a velké literatury. Aniž by složitě rozpitvával vědo-mí a podvědomí, aniž by podrobně sledoval vývoj postav, dovede naléhavým a podstatným detailem postihnout člověka. Postavy zemědělských podruhů se jmény Hora a Řeka jako by přímo vyrůstaly z povltavské krajiny a splý-valy s ní, s vráscitou, pohrbenou a neúrodnou, v monumen-tální mýtus práce a utrpení. Jejich jména jsou symbolická i z hlediska rozvíjení děje. Hora představuje trpnou dobro-tu, trvání na místě, neboť nikdy neopustí úzký obzor Ouhrova. Naproti tomu Řeka jako zrádný říční proud je dobrodružným živlem, zmítaným vášněmi.

Ani v této knize nestojí Vančura neutrálně nad příběhem, ale prostřednictvím vypravěče i jednotlivých postav hodno-tí svět a dějiny. Jeho hrdinové jsou vytesáni jakoby z jedno-ho kusu, viděni v základních konturách a rysech, nepro-cházejí složitým psychologickým vývojem. Přes svou symbolickou platnost nejsou však neživoucí bezkrevná schémata, naopak probouzejí ve čtenáři lásku a nenávist, nenechávají ho chladným a nezúčastněným.

V názvu románu jsou obrazně vyjádřeny dvě základní tematické roviny, v nichž je veden útržkovitý epizodický děj. Pole orná - život v Ouhrově - a pole válečná - zlomky válečných osudů. To vše je viděno ve dvojí kon-trastní podobě, v „zámku a podzámčí“. V celém Vančurově vidění panstva a chudiny je protiklad a zároveň jakási paralelnost a shoda. Protiklad vyplývá z třídních protiv. Na jedné straně bída, dřina a bezmocnost neuvědomělých podruhů, kteří ještě neznají cestu boje (toto poznání jim přináší válka), na druhé straně bohatství, zahálka a zlovolná moc panstva. Shoda obou protikladných vrstev je v prázd-notě a zmarněnosti jejich odcizených životů. Z hlediska skutečného lidství je stejně beznadějná jak tupá dřina, končící v zaplivané hospodě a v milostné křeči na slámě, tak tupá zahálka, vybíjející se v luxusních barech a přepy-chových interiérech s vydržovanými slečnami. Vančura si dává záležet, aby nejen válka, ale

už tento mírový život vzbuzoval naprostou nechuť a ukazoval nevyhnutelný ko-nec starých časů. Revoluční změna, zrušení odcizení jsou nutné pro všechny v zájmu samotné existence a rozvoje člověka.
Už při líčení mírového života je syžet značně uvolněný. Když se však uprostřed románu objeví téma války, stává se syžet naprosto útržkovitým a zlomkovitým. Děj se tříští v drobné epizody a záběry skutečnosti, silně připomínající filmovou techniku. Vančura v dílčích úvahách hodnotí vál-ku v obecné rovině a zároveň ukazuje absurditu a nahotu bojišť v drobných konkrétních detailech. Vzniká tak neoby-čejně složitá mozaika, jejíž některá místa jsou nezřetelná, utopená v šeru. Přílišné oslabení fabulace a nakupení no-vých epizod zamlžuje orientaci, některé jen lehce načrtnuté postavy se ztrácejí ve víru války a nejsou záměrně dále sle-dovány. Teprve závěrečné kapitoly se znovu vracejí k jád-ru fabulace, uzavírají osudy hlavních postav a přinášejí rozuzlení, dějinné poučení, vlastní pointu a ideové vy-ústění celého románu. Úzký, dříve neměnný prostor po-vltavské krajiny se válkou otevřel světu a počíná zrát li-dová touha po spravedlnosti. Nástup nové doby a vítěz-ství dělníků, které se u nás nestaly skutečností, nejsou předvedeny dějem. V celém románě je hodnotitelem a ko-mentátorem vančurovský vypravěč, který vyjadřuje odpor proti válce a bezpráví a v závěru se stává nositelem myšlenky spravedlivého soudu a vize socialistické budoucnosti. Vančura využívá patosu biblického slohu, jeho zlidovělých podobenství a motivů, k vyjádření patosu proletářské revoluce, ke sdělení nového revolučního obsahu. Poslední kapitola je jakousi apokalypsou, závěrečnou kulminací válečných hrůz a zároveň apoteózou budoucnosti. Staré časy definitivně končí. Lidstvo z období starého zákona, z období své třídní prehistorie vstupuje do nového leto-počtu spravedlivé éry. V tom spočívá základní dějinné poučení a pointa Vančurova románu.
Celé Vančurovo dílo je poznamenáno tvůrčím hledač-stvím. I tyto romány jsou toho dokladem, neboť nesou zřetelnou pečeť svého tvůrce, a přesto jsou velmi odlišné. Proti poměrně plynulému vyprávění Marhoulova příběhu, ozvláštněnému krásným Vančurovým jazykem, se v Polích orných a válečných uvolňuje syžet a volné spojování para-lelních pásem a obrazů zesiluje dojem lyrismu. Vznikl tak román odpovídající koncepci avantgardního poetismu, na jehož rozvoji se Vančura podílel, aniž by opustil vlastní svébytný románový tvar.
Básnickým slohem, revoluční ideou a průbojnou stylo-vou originalitou se oba romány řadí k těm dílům, která podstatně zasáhla do vývoje české prózy a jimiž se český román pozvedl k evropské úrovni.
Emil Lukeš

SPISY VLADISLAVA VANČURY
SVAZEK DRUHÝ

Řídí: Ediční rada Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV a nakladatelství Československý spisovatel ve složení Milan Blahynka, Jiří Holý, Emanuel Macek, Milan Pávek, Miloš Pohorský, Jarmila Víšková, Milan Zeman

VLADISLAV VANČURA
PEKAŘ JAN MARHOUL
POLE ORNÁ A VÁLEČNÁ

K vydání připravila, vydavatelské poznámky napsala
a vysvětlivky zpracovala Jarmila Víšková
Doslov napsal Emil Lukeš
Typografie Milan Hegar
Vydal Československý spisovatel v Praze
v roce 1984 jako svou 5185. publikaci
Odpovědný redaktor Ondřej Hausenblas
Výtvarný redaktor Bohuslav Holý
Technická redaktorka Ludmila Malinová
Vytiskla Stráž, tiskařské závody, n.p.,
Plzeň, závod ve Vimperku

Vydání Pekaře Jana Marhoula 12. (v ČS 4.),
Polí orných a válečných 10. (v ČS 2.), společně 2.
AA 13,84, VA 14,52. Stran 264
Náklad 12 000 výtisků. 601/22/856
13/23. 22-144-84. Kčs 21,-